

Univerzita Karlova v Praze
Pedagogická fakulta

DIPLOMOVÁ PRÁCE

PROCVIČOVÁNÍ SLOVESNÝCH TVARŮ PŘI VÝUCE
ČEŠTINY PRO CIZINCE

PRACTISING OF VERBAL FORMS IN THE EDUCATION
OF CZECH FOR FOREIGNERS

2009

Marie Kratochvílová

Univerzita Karlova v Praze
Pedagogická fakulta
Katedra českého jazyka a literatury

PROCVIČOVÁNÍ SLOVESNÝCH TVARŮ PŘI VÝUCE
ČEŠTINY PRO CIZINCE

PRACTISING OF VERBAL FORMS IN THE EDUCATION
OF CZECH FOR FOREIGNERS

Vedoucí diplomové práce: PhDr. Ladislav Janovec, PhD.

Autorka DP: Marie Kratochvílová
Nad Pískovnou 18, 140 00 Praha 4
ČJ – ZSV
typ studia: prezenční

Rok dokončení DP: 2009

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně s použitím uvedené literatury.

Marie Kratochvílová
Marie Kratochvílová

Praha

10. dubna 2009

Děkuji PhDr. Ladislavu Janovcovi, PhD. za vedení této diplomové práce,
konzultace, cenné rady a připomínky.

OBSAH

ÚVOD	7
1. ZKUŠENOSTI A UČEBNICE, ZE KTERÝCH V PRÁCI VYCHÁZÍM ..	8
2. ZNALOSTI CIZÍCH JAZYKŮ	9
3. VÝZNAM OVLÁDÁNÍ CIZÍCH JAZYKŮ	10
4. HLAVNÍ ČINITELÉ VÝUKY CIZÍHO JAZYKA	11
4.1. Schéma hlavních faktorů výuky	11
5. CÍLE VÝUKY ČEŠTINY PRO CIZINCE	13
5.1. Komunikační cíle.....	13
5.2. Gramatika	14
5.3. Terminologie	14
5.4. Lexikální cíle.....	15
6. FÁZE VÝUKY.....	16
7. CVIČENÍ – NÁCVIK – PROCVIČOVÁNÍ	17
7.1. CVIČENÍ.....	17
8. TYPY CVIČENÍ – (JEJICH PODOBA A FUNKCE VE VÝUCE).....	19
8.1. Cvičení doplňovací, substituční, skládání vět, přiřazování, diktát	20
8.1.1. Doplňovací cvičení.....	20
8.1.2. Substituční cvičení.....	21
8.1.3. Skládání vět z daných slov.....	21
8.1.4. Diktát.....	23
8.2. Druhy cvičení podle formy stimulu a formy studentovy reakce při cvičení	23
8.3. Druhy cvičení podle stupně řízenosti studentovy reakce.....	24
8.4. Cvičení imitační, dialogická a navazovací.....	24
8.4.1. Imitační cvičení.....	24
8.4.2. Dialogická cvičení.....	25
8.4.3. Cvičení navazovací	26
8.5. Dril.....	28
9. FUNKCE CVIČENÍ.....	29
9.1. Instruktažní texty	29
9.2. Výklad jazykových jevů.....	29
9.2.1. Vliv výběru zprostředkovacího jazyka na pochopení lingvodidaktických mluvnických pouček.....	30

9.2.2.	Zprostředkovací jazyk pro studenty mluvící slovanským jazykem	31
9.2.3.	Problematika jazykových variant	32
10.	MORFOLOGIE V ČEŠTINĚ PRO CIZINCE	33
10.1.	Deklinace substantiv, adjektiv, zájmen a číslovek	33
10.2.	Konjugace sloves	33
11.	MORFOLOGICKÁ CVIČENÍ	35
12.	MLUVNICKÉ KATEGORIE JMEN	35
12.1.	SUBSTANTIVA	35
12.1.1.	Rod	35
12.1.2.	Číslo	40
12.1.3.	Pád	45
13.	ADJEKTIVA, ADVERBIA	46
14.	VERBA	47
14.1.	Osoba slovesa	47
14.2.	Čas	48
14.3.	Vid	49
14.4.	Způsob	50
14.5.	PRÉZENS – přítomný čas	50
14.5.1.	Sloveso „být“	50
14.5.2.	Modely konjugace a tvorba prvních vět	54
14.5.3.	Tykání a vykání	59
14.5.4.	Problémové aspekty – Reflexivita	60
14.5.5.	Problémové aspekty – Slovesa v záporu	60
14.5.6.	Tvoření otázek	61
14.5.7.	Zapojení sloves do systému konjugace, procvičování prézentu	61
14.5.8.	Cvičení na prézens v kombinaci s dalšími procvičovanými jevy	65
14.5.8.1.	Užívání přítomného času s časovými údaji	65
14.5.8.2.	Užívání přítomného času ve spojení s adjektivem rád	65
14.5.8.3.	Modální slovesa	66
14.5.8.4.	Využití vizuálního materiálu při výuce přítomného času	71
14.5.9.	Hry	73
14.6.	PRÉTERITUM – minulý čas	75
14.6.1.	Slovesa v záporu	76
14.6.2.	Cvičení na minulý čas	78
14.6.3.	Druhá pozice entiklik	82
14.7.	FUTURUM – budoucí čas	88
14.7.1.	Budoucí čas slovesa být	88
14.7.2.	Budoucí čas imperfektivních sloves	88
14.7.3.	Budoucí čas sloves pohybu: jít, jet, letět	89
14.7.4.	Budoucí čas perfektivních sloves	89

14.7.5.	Úlohy na procvičení budoucího času	90
14.8.	KONDITIONÁL	102
14.8.1.	Měl/a bys	108
14.8.2.	Kdyby – podmínkové věty	109
14.8.3.	Aby – účelové věty	112
14.9.	IMPERATIV	113
15.	ÚLOHY SLOUŽÍCÍ K PROCVIČENÍ RŮZNÝCH JAZYKOVÝCH JEVŮ	121
15.1.	Běhací diktát	121
15.2.	Lodě – námořní bitva	123
15.3.	Malovací diktát.....	124
16.	PRÁCE S TEXTEM	126
	ZÁVĚR	132
	RESUMÉ	134
	KLÍČOVÁ SLOVA	136
	SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	138

ÚVOD

Čeština jako cizí jazyk je obor, který se v současnosti teprve rozvíjí. Jako učitelka češtiny pro cizince se setkávám s nedostatkem učebních materiálů a cvičení v nich obsažených, především pak s absencí metodických příruček.

Právě proto jsem se rozhodla ve své diplomové práci na základě několika konkrétních učebnic ukázat příklady cvičení, které jsou k dispozici při výuce češtiny jako cizího jazyka, vyzdvihnout jejich klady, upozornit na nedostatky.

Snažím se ukázat, jak propojit teorii s praxí, jak konkrétní jazykové učivo se studenty procvičit. Vzhledem k povaze českého jazyka jsem se zaměřila na morfologická cvičení, a to především na tvoření tvarů sloves.

V práci zmiňuji jednotlivé činitele a faktory výuky cizího jazyka, neboť mají významný vliv na celkový výsledek studia. Charakterizují cíle výuky, protože právě z nich vycházíme při hodnocení efektivnosti daných cvičení. V obecném úvodu se věnuji typologii cvičení, čerpám z prací J. Hendricha a R. Chuděry.

V praktické části představuji jednotlivé oblasti, které se týkají morfologie; především sloves. Na konkrétních úlohách ukazují, jak co nejlépe procvičit určité jazykové jevy.

1. ZKUŠENOSTI A UČEBNICE, ZE KTERÝCH V PRÁCI VYCHÁZÍM

Výuce češtiny pro cizince se intenzivně věnuji již čtyři roky. Při psaní této práce vycházím ze zkušeností se studenty všech věkových kategorií, různých národností. Pracuji jak s většími skupinami, kde je přibližně 20 studentů, tak i – a to především – s individuálními studenty a se skupinami o 3 až 7 studentech.

Poslední rok pracuji v jazykové škole Akcent. Vyučuji ve standardních kurzech, které probíhají vždy celý semestr, a to 90 minut 2x týdně; dále pak v intenzivních kurzech, které trvají tři týdny – každé dopoledne 4 hodiny (2x 90 minut); také mám několik studentů, kterým v jazykové škole vedu individuální výukové kurzy.

Z toho vyplývá, že mám zkušenost nejenom s kurzy různého počtu studentů, ale i kurzy s různou časovou dotací i plány výuky. Ve většině kurzů používáme učebnice Lídy Holé (**New Czech Step by Step, Czech Express 1 a Czech Express 2**), proto jsou nejčastěji příklady morfologických cvičení v mé práci uváděny z jejích učebnic. Dále čerpám z učebnic autorek Ivany Bednářové a Magdaleny Pintarové (**Communicative Czech. Elementary Czech a Communicative Czech. Intermediate Czech**) a učebnice **Chcete mluvit česky?** (kol. autorů).

Teoretické poznatky opírám především o práce J. Hendricha a R. Choděry, protože souhrnné větší monografie didaktiky češtiny jako jazyka cizího zatím nemáme.

2. ZNALOSTI CIZÍCH JAZYKU

Jedno české proverbské rčení říká: „Kolik umíš jazyků, tolikrát jsi člověkem.“ Znalost cizích jazyků je tedy již odnedačna chápána jako rys vzdělanosti. Od řečtiny přes latinu jsme se při vzájemném dorozumívání mezi národy dostali k masivnímu používání angličtiny.

Zájem o osvojení jazyků se postupně zvyšuje společně s rostoucím významem cizojazyčných znalostí. Dnes už nestačí ovládat pouze jeden cizí jazyk. Vzdělaný člověk by měl perfektně ovládat svojí mateřtinu v její mluvené i psané podobě, navíc by měl být schopný komunikovat i v dalším jazyce (lépe však ve více jazycích).

„Zatímco dříve znalost cizích jazyků byla v podstatě výsadou vládnoucích tříd a úzkého kruhu vzdělanců, dnes je učení cizím jazykům ve stále větším měřítku zpřístupňováno široké veřejnosti, zpravidla i jako součást všeobecného a zvláště pak odborného vzdělávání mládeže, jakož i dalšího vzdělávání dospělých.“¹

V současné době jazykové školy nabízí nejrůznější klasické kurzy angličtiny (popř. němčiny), mimo jiné ale i kurzy češtiny pro cizince.

¹ Hendrich (1988, s. 12)

3. VÝZNAM OVLÁDÁNÍ CIZÍCH JAZYKŮ

Důvodů, proč se učit cizí jazyk, je hned několik – od možnosti získávat odborné informace z cizojazyčných publikací přes možnosti uplatnění vlastních znalostí v zahraničí po využití cizích jazyků v životě každého z nás, například při cestování. Většina studentů, které jsem učila češtinu jako cizí jazyk, měla důvod ryze praktický – domluvit se s lidmi v České republice, aniž by používali angličtinu, němčinu či jiný jazyk.

Hodnota studia cizích jazyků tkví v těsném sepětí myšlení a řeči. Skrze studium cizího jazyka poznáváme život daného národa a získáváme znalosti o jeho kulturní a sociální oblasti.

4. HLAVNÍ ČINITELE VÝUKY CIZÍHO JAZYKA

Centrálním bodem výuky cizího jazyka je cíl, k němuž mají směřovat všechny faktory. Hlavním cílem učebního procesu je, aby na jeho konci byl student schopen úspěšné komunikace v různých situacích, včetně komunikace psané.

Reálný cíl, však musí přihlížet k mnoha faktorům a zároveň z nich musí vycházet. (Více o cílech výuky viz kapitola 5.)

Obsahem výuky je pak **učivo**² – učebnice a další učební materiály a pomůcky, ale patří sem i informace sdělované učitelem spolu s úkoly, které vedou (respektive mají vést) k osvojení jazykových dovedností.

Významné postavení v systému činitelů, které mají vliv na zvládnutí komunikace v cizím jazyku má **učitel a vyučovací metody a postupy**, jež při výuce zvolí. Při výběru vhodných vyučovacích metod vychází učitel ze zkušeností, využívá různých organizačních dovedností apod.³

„Vyučovací metody a postupy představují jednotlivé druhy cílevědomých a promyšlených vzdělávacích a výchovných směrů a postupů řízených učitelem a směřující k osvojení učiva a jeho prostřednictvím k dosažení cíle.“⁴

Tyto metody a postupy v sobě zahrnují jak **činnosti učitele**, tak **činnosti studentů**. Většinou pak vycházejí z metodické koncepce učebnice a práce učitele s ní, dále pak z organizačních dovedností a metodických schopností a zkušeností učitele.

Vyučování je však limitováno určitými podmínkami jak organizačními (učební plány, počty studentů ve skupině, návaznost výuky a učiva apod.), tak materiálními (zařízení třídy a školy – technické zázemí, vybavení učebními pomůckami apod.).

4.1. Schéma hlavních faktorů výuky

Mezi jednotlivými faktory existuje vzájemná **sít vztahů**, ve které na sebe jednotlivé faktory velmi silně vzájemně působí.

² Učivo v komplexním pojetí jako prostředek k dosažení cíle vzdělání.

³ Učitel nese odpovědnost za výsledky výuky.

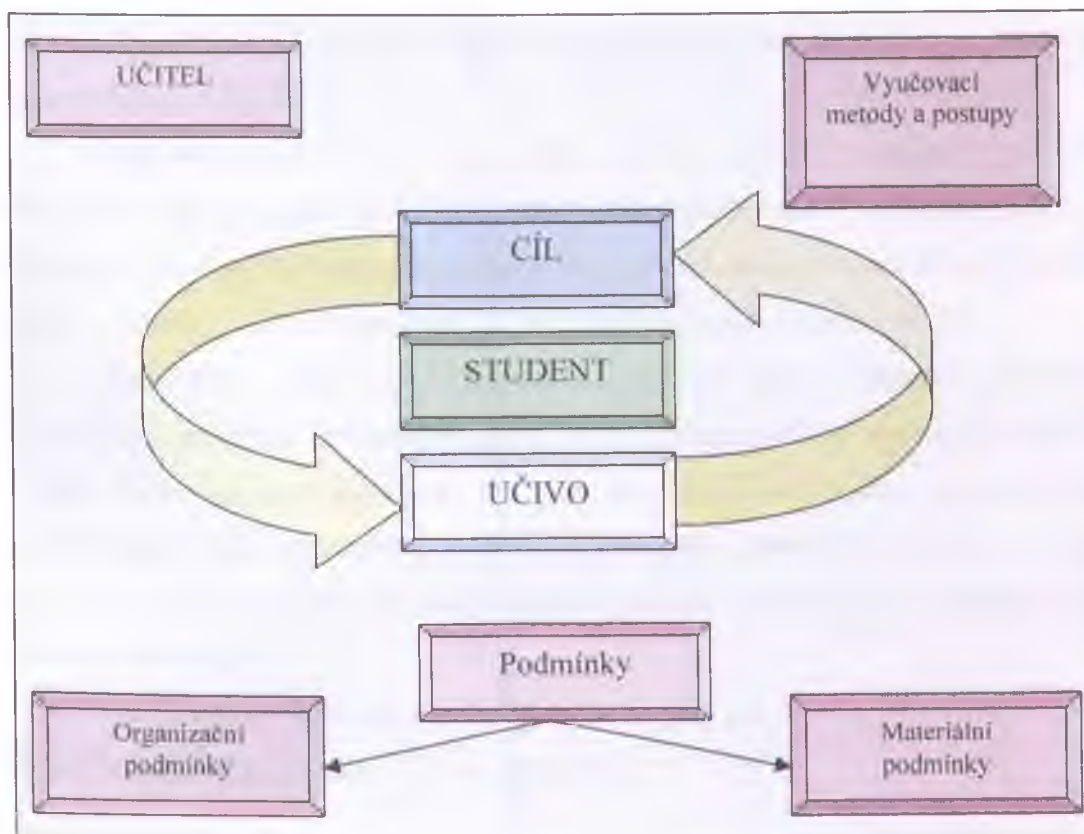
⁴ Hendrich (1988, s. 18)

Jelikož je výuka založena na mnoha faktorech, osobitých vlastnostech subjektů, můžeme ji označit jako neopakovatelnou. Vzhledem k tomu mé hodnocení cvičení, ačkoli vychází z několikaleté praxe, může být z části stále neobjektivní. Některé vlastnosti cvičení můžeme hodnotit objektivně, o jejich účinku pak můžeme pouze diskutovat.

Faktory ovlivňující výuku můžeme primárně rozdělit na vnější a vnitřní. Vnější faktory se týkají vnějšího prostředí (např. vzhled učebny, její prostornost a uspořádání, osvětlení; okolí školy s ohledem například na rušnost; v neposlední řadě denní doba výuky). Za vnitřní faktory pokládám ty, které se týkají žáků samotných. Jde například o jejich motivaci, postoje, znalosti dalšího jazyka (popř. jazyků), inteligence, věk apod.

Nejvýrazněji ovlivní výběr cvičení a aktivit, jejich formy i množství věk učební styl, který jednotlivým studentům nejlépe vyhovuje.

Schéma 1: Faktory ovlivňující výuku.

5. CÍLE VÝUKY ČEŠTINY PRO CIZINCE

5.1. Komunikační cíle

Cílem výuky jazyků je „vytváření jazykových kompetencí (schopnosti) a performace (dovednosti užít tuto schopnost), na osvojení si žádoucího verbálního chování i s komponenty neverbálními. Pozornost je tedy třeba věnovat nejen jazykové, ale i parajazykové a extrajazykové složce projevu. Měl by být zvýrazněn sémanticko-funkční princip – tzn. výuku orientovat na vyjadřování významů a pragmatických funkcí, jazykové prostředky předvádět v komunikačních situacích.“⁵

Z výše uvedeného vyvodíme následující: zaměření a důraz na **praktickou stránku studia jazyka** – osvojení si nejen **verbální, ale i neverbální složky komunikace**, orientace výuky na využití osvojených jazykových i mimojazykových prostředků.

Aby bylo možné tohoto cíle dosáhnout, je zapotřebí u studentů vzbudit dostatečný zájem, „podněcovat jejich chuť ke komunikování a učení se jazyku“⁶; motivovat je například simulací konkrétních komunikačních situací, kde si mohou sami uvědomit, jaké konkrétní praktické výsledky přineslo jejich snažení.

Zaměření výuky na komunikační cíle by mělo vycházet z předem promyšlené struktury; určitého systému, který splňuje základní potřeby konkrétní výuky. V jazykovém vzdělávání jde tedy o funkčně-komunikační a systémový přístup (doplněný o gramatickou a lexikální stránku). „Komunikačně pojatá výuka, jež má nepochybné přednosti, není-li pojata zároveň systémově, svou nahodilostí ztrácí efektivnost.“⁷

Ve výuce je vždy podstatný a směrodatný její záměr, cíle jednotlivých etap, konkrétní cíl, kterého máme v plánu dosáhnout.

⁵ Čechová – Styblík (1998, s. 26)

⁶ Čechová – Styblík (1998, s. 26)

⁷ Čechová – Styblík (1998, s. 26)

5.2. Gramatika

Dnešní výuka češtiny jako cizího jazyka se stále více zaměřuje na praktické aspekty výuky. Výuka češtiny pro cizince proto není pouze jednostranným drilem gramatiky. Jednotlivé části (mluvení, čtení, psaní, poslech) se prolínají, všechny tyto oblasti jsou pak propojeny skrze gramatiku.

Gramatická část výuky jazyka tvoří jeden z hlavních pilířů, na kterých stavíme komunikační postupy. Komunikační přístup tedy nesmí být postaven proti gramatice. Pokud omezíme požadavky na znalosti gramatiky, je pravděpodobné, že dojde ke ztížení vlastní komunikace.

Gramatika je jednou z nejdůležitějších složek jazykové výuky, spolu se slovní zásobou tvoří základ pro osvojení jazyka.

„Mluvnickou stavbu jazyka je tedy nezbytné ovládat proto, aby bylo možno s porozuměním číst a poslouchat a ústně a písemně se vyjadřovat. To znamená, že osvojení gramatické stavby je přímým prostředkem ke splnění tzv. komunikativního cíle výuky (podobně jako je prostředkem k tomuto cíli také osvojení slovní zásoby, zvukové a grafické stránky jazyka).“⁸

5.3. Terminologie

Při výuce jazyků učitel využívá omezené lingvistické terminologie, která slouží tomu, aby se mohli učitelé a studenti dorozumět při objasňování fungování jazykových prostředků. Panuje-li shoda v terminologii, nebo ještě lépe, i mezi jazykovými kategoriemi cizího jazyka (který se student chce naučit) a jazyka, popř. jazyků, které student ovládá, může dojít k výraznému zrychlení výuky a zvýšení její efektivity.

⁸ Jelínek a kol. (1976, s. 57)

5.4. Lexikální cíle

Slova a slovní spojení jsou základními jednotkami jazyka. Nejvhodnější je jejich osvojování v rámci sémantického pole; většího pokroku se podle mých zkušeností dosahuje, pokud studentům nepředstavujeme nová slova izolovaně.

Jako efektivní se ukázalo u studenta začátečníka spojovat slovesa s „kontextem“ (tvořit individuální kolokace, které se učí jako fráze), například *vařit guláš, hrát volejbal, nakupovat v supermarketu, pracovat na počítači, dívat se na televizi* apod. Pokud si student při procvičování konjugace nemohl vzpomenout na to, jaký je český výraz (např. slovesa, které jsem mu ukázala na obrázku), nebyla jsem nucena mu říct český výraz, ale pro rozpomenutí stačilo studentovi zmínit druhou část osvojené kolokace.

Do systému slovní zásoby je užitečné zapojit kompatibilitu slov (například vazby sloves s určitými pády, jako třeba *pít, jíst, mít rád, milovat* atd. + akuzativ; *telefonovat* atd. + dativ; popř. *dávat / dát komu co* – dativ + akuzativ apod.)

U pokročilejších studentů je vhodné fixovat vidovou dvojici sloves – imperfektivní / perfektivní, a to v tomto ustáleném pořadí (např. *číst / přečíst*).

Další možností, jak prohlubovat znalosti o jazyku, je poznávání slovotvorného postupu a stavby slov (princip fungování některých prefixů napomůže studentovi pochopit význam slova, např. zná-li význam prefixu *při-* třeba ze slovesa *při-jít*, snadno pochopí význam sloves *při-jít, při-letět* apod.).

Hlavním cílem výuky (cizího) jazyka je zlepšení komunikačních schopností mluvčího, a to na základě osvojení gramatických struktur spolu s rozšiřováním (aktivní) slovní zásoby. Při výuce cizího jazyka je důraz kladen také na část verbální komunikace, kterou je výslovnost, jež je významným předpokladem pro porozumění v průběhu komunikace.

Z výše uvedeného vyplývá úzká spojitost různých jazykových rovin a nutnost jejich propojování ve výuce (propojení lexikologie se syntaxí, syntaxe s morfologií...).

I cvičení zaměřené na procvičování morfologie s sebou tedy navíc přináší výsledky v rozvíjení komunikační praxe. Komunikační schopnosti studentů tedy rostou spolu se všemi jazykovými znalostmi a dovednostmi.

6. FÁZE VÝUKY

Výuka cizích jazyků probíhá v několika základních fázích (Choděra, 2006, s. 134n):

- I. expozice učiva;
- II. fixace učiva;
- III. implementace, aplikace učiva.

Jednotlivé fáze výuky se prolínají, učitel však musí respektovat základní rozdíly mezi fázemi. Ve fázi expozice učiva učitel prezentuje, student informace přijímá. Fixace učiva je založena na nácviku na úrovni návyků, studenti se v lehčích cvičeních seznamují s novým jazykovým jevem, upevňují si základní znalosti, trénují si nově získané dovednosti. Aplikace učiva probíhá na nácviku na úrovni sekundárních dovedností, studenti ve vlastní komunikaci aplikují, co se naučili.

Ve své práci zmiňuji problémové aspekty při expozici učiva, hlouběji se však věnuji dalším dvěma fázím – fixaci a aplikaci učiva.

7. CVIČENÍ – NÁCVIK – PROCVIČOVÁNÍ

„Cvičení představuje spojovací článek mezi prezentací učiva a ověřením úspěšnosti vyučování – učení na závěr edukativního cyklu, tj. kontrolou.“⁹

Hendrich a kol. (1988, s. 316) rozumí nácvikem jak počáteční procvičování jazykových jevů, tak současné procvičování učiva i cvičení opakovací.

Nácvikem procvičujeme nové jazykové jevy, díky opakovacím cvičením upevňujeme znalosti jazykových znalostí a řečových dovedností.

Choděra (2006, s. 135) rozlišuje dvě fáze internalizace jazykového učiva v rámci nácviku (cvičení):

- I. fixaci s akcentem na automatizaci, jejichž výsledkem jsou návyky,
- II. implementaci (aplikaci), jejímž výsledkem jsou sekundární dovednosti.

Za vlastní cvičení Choděra (2006, s. 136) pokládá tu část vyučování – učení, ve které dochází k uložení jazykových jevů v žákově dlouhodobé paměti. Navíc zdůrazňuje, že cvičení bez opakování není cvičení.

7.1. CVIČENÍ

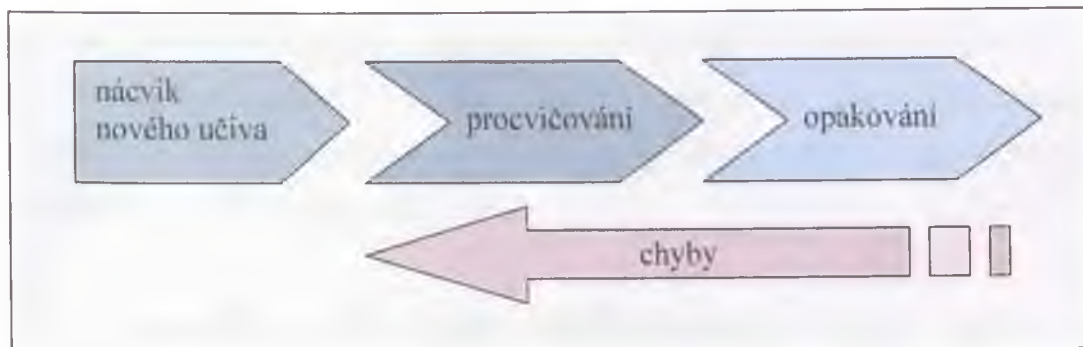
Pojem „cvičení“ v sobě neskrývá pouze konkrétní materiál (cvičení) v učebnici. Jde o celý komplex jazykových materiálů a pomůcek, které jsou spjaty s učebnicí (např. audionahrávky, tabulky s gramatikou, slovníčky). Proto záleží na dobré volbě učebnice. Materiál učebnic je bohužel učitel češtiny jako cizího jazyka často nucen doplňovat o vlastní cvičení, nápady a aktivity.

Výuka a aplikace cvičení většinou probíhá dle následujícího schématu (Schéma 2: Posloupnost osvojování jazykového jevu). Prvním stupněm ve výuce bývá nácvik nového učiva (např. gramatiky, nové slovní zásoby), následuje procvičování, které vlastně nikdy zcela nekončí – neustále se ve výuce objevuje jako součást procvičování jiných jazykových jevů. Projeví-li se na některém ze

⁹ Choděra, 2006, s. 135

stupňů chyby, je to znakem zapomínání nebo hůře – nedostatečného pochopení či fixace jevu, vždy je pak zapotřebí vrátit se a ovládnutí jevu zautomatizovat.

Schéma 2: Posloupnost osvojování jazykového jevu

8. TYPY CVIČENÍ – (JEJICH PODOBA A FUNKCE VE VÝUCE)

Při určování typů cvičení můžeme vycházet z mnoha různých hledisek, proto se můžeme v různých publikacích setkat s odlišnými typologiemi. Do přehledu cvičení jsou zařazena pouze cvičení důležitá pro potřebu této práce.

Díky rozpoznání typů cvičení má učitel možnost cvičení při výuce vhodně kombinovat. Některé typy cvičení ilustruji na konkrétních příkladech uvedených v učebnicích, z nichž vycházím.

Choděra (2006, s. 136) rozlišuje následující cvičení:

- I. **fixační (automatizační) a implementační.**
- II **poslechová a čtečí,**
- III. **mluvní a písemná,**
- IV. **školní a domácí.**

Další typy cvičení dle Hendricha (1988, s. 319n):

- I. **cvičení doplňovací, substituční, skládání vět, přiřazování, diktát,**
- II. **druhy cvičení podle formy stimulu a formy studentovy reakce:**
 - a) **cvičení s akustickým verbálním stimulem,**
 - b) **cvičení s grafickým stimulem,** tj. práce s učebnicí či jiným textovým materiálem,
 - c) **cvičení s graficko-akustickým stimulem,**
 - d) **cvičení s obrazovým stimulem** (např. ilustrace v učebnici),
 - e) **cvičení s předmětovým stimulem,** kterým může být nějaký předmět,
- III. **druhy cvičení z hlediska formy studentovy reakce:**
 - a) **cvičení ústní (orální),**
 - b) **cvičení písemná (grafická),**
 - c) **cvičení úkonová** (studentova reakce, činnost),
- IV. **cvičení receptivní, reproduktivní a produktivní.**
- V. **cvičení imitační, dialogická a navazovací.**

Další typy cvičení:

- I. dle funkce – **orientační, procvičovací, opakovací, kontrolní,**
- II. dle zaměření na komunikační události: **imitace** komunikačních události, **cvičení reakcí** na určité komunikační podněty (co uděláš, když...), **dramatizace, předvádění scének** (roleplay),
- III. **jazykové hry:** křížovky, hádanky, tvorba textů (např. k obrázkovým vtipům),
- IV. **cvičení výběrová** (vybíráme z několika možností správný tvar),
- VI. **cvičení obměňovací** (obměňujeme mluvnické kategorie, např. osobu, čas apod.),
- VII. **dril.**

8.1. Cvičení doplňovací, substituční, skládání vět, přiřazování, diktát

Za „tradiční“ cvičení považuje J. Hendrich (1988, s. 319n) cvičení doplňovací, substituční, skládání vět z daných slov, přiřazování, diktát.

8.1.1. Doplnňovací cvičení

V doplňovacích cvičeních mají studenti za úkol doplnit morfémy nebo slova, popř. slovní spojení ve správném tvaru. Student procvičuje všechny jazykové znalosti, především pak morfologii, v některých podtypech doplňovacích cvičení ve větší míře slovní zásobu (lexikologii).

Tato cvičení mohou být založena na společném situačním kontextu, v praxi ve cvičeních většinou nejsou časté tematicky ucelené texty.

Holá (2006c, s. 47):

Doplňte zájmeno v dativu.

1. Je _____ (vy) špatně?
 2. Je _____ (ona) dobře?
 3. Je _____ (on) špatně?
- atd.

Holá (2006a, s. 31):

Doplňte slova v závorkách do správného tvaru.

Soňa a její víkend.

Soňa Veselá je mladá učitelka. Učí _____ (angličtina) a _____ (čeština).

Dneska má _____ (dobrá nálada). Je pátek a zítra je víkend. Soňa má _____ (hezký program)! atd.

8.1.2. Substituční cvičení

Tento typ cvičení mívá formu tabulky nebo sloupců. Studenti tvoří ze slov uvedených v tabulce popř. ve sloupci gramaticky správné věty, měli by si ale také všimnout obsahu, uvědomit si možnost zasazení věty do kontextu.

Díky těmto cvičením má učitel možnost s žáky procvičit i více gramatických jevů najednou (například shody v rodě a čísle).

Chcete mluvit česky? (1997, s. 43):

Vzor: mám | nová | kniha – Mám novou knihu.

Mám	malá	dcera
Petr má	nová	televize
Mají	velká	rodina
Máme	hezká	kamarádka
	moderní	třída
	stará	postel
	bílá	skříň
	česká	profesorka
	milá	maminka

Mám	malá dcera	a	hodný syn
Máme	nová profesorka	a	nový profesor
Máme ve třídě	chytrá studentka	a	chytrý student

atd.

8.1.3. Skládání vět z daných slov

V tomto typu cvičení mají studenti za úkol složit věty ze zadaných slov. Procvičujeme tak syntaktickou stránku jazyka. V češtině máme slovosled relativně volný. Studentům často dělá potíže „druhá pozice“. V českých větách stavíme na

druhou pozici ve větě zvrtná zájmena „se“ a „si“, tvary pomocného slovesa „být“ ve větách v préteritu (problematické jsou pro studenty 1. a 2. osoba sg. a pl.) či kondicionálu (druhá pozice pomocného slovesa „být“ – *bych / bys / by* atd.).

Typickým cvičení, ve kterém studenti ze slov tvoří věty, je např.

Holá (2006c, s. 7):

Tvořte věty.

Například: (Já) – být – v – kino. – Jsem v kině.

1. (Já) – být – v restaurace – na – oběd.
 2. Eva – být – ve – škola – na lekce.
 3. (My) – sejit se – v – divadlo.
 4. Lucie – pracovat – v – kanceláři.
- atd.

Ne zcela typické je pak následující cvičení. Studenti z jednotlivých slov v příslušných tvarech tvoří věty. Úlohu lze plnit jako soutěž, vítězí ten, kdo vytvoří nejvíc gramaticky správných vět. Studenti mohou hrát jednotlivě nebo ve dvojicích.

Tabulka 1: Tvořte ze slov věty

V	létě	ráda	plavu.
V	zimě	můžu	lyžovat.
O	víkendu	musíme	uklízet.
Robert	rád	hraje	fotbal.
Michal	a	Jana	se
rádi	dívají	na	televizi.
Koncert	je	dnes	v
šest	hodin.	Dobrý	den.
Ráno	vstávám	v	půl
osmé.	Jak	se	máš?

8.1.4. Diktát

Diktát můžeme využít pro upevnění a kontrolu lexikálních a gramatických znalostí, poslechových dovedností (popř. i výslovnosti – pokud diktují sami studenti).

V hodinách češtiny pro cizince upřednostňuji tzv. běhací diktát – jeden student píše a druhý mu diktuje text, který je libovolně rozmístěný po třídě. Student, který diktuje, si trénuje paměť, fixuje fráze, slovní tvary atd. Text si přečte, zapamatuje, jde ke spolužákovi a nadiktuje mu ho. Samozřejmě si musí dát pozor na kvalitu vlastní výslovnosti. Student, který píše text, procvičuje především své poslechové dovednosti a gramatické znalosti.

Příklady viz dále.

8.2. Druhy cvičení podle formy stimulu a formy studentovy reakce při cvičení

Z hlediska **formy stimulu** J. Hendrich (1988, s. 321n) člení cvičení na:

- a) **cvičení s akustickým verbálním stimulem,**
- b) **cvičení s grafickým stimulem,** tj. práce s učebnicí či jiným textovým materiálem,
- c) **cvičení s graficko-akustickým stimulem,**
- d) **cvičení s obrazovým stimulem** (např. ilustrace v učebnici),
- e) **cvičení s předmětovým stimulem,** kterým může být nějaký předmět.

Ve cvičeních tedy využíváme akustického, grafického či vizuálního stimulu¹⁰. Využitím vizuálních podnětů můžeme studenty motivovat k práci. Také pomáhají při demonstraci, např. při seznamování s novou slovní zásobou, mohou studentovi pomoci v zapamatování příslušného slova apod.

Někdy však studenti nemusí pochopit symboliku určitého vizuálního objektu (například smutný mladý muž, který čte knihu, symbolizuje sloveso „studovat“). Dalším problémem je dostupnost vhodného obrazového materiálu. Většina (především starších) učebnic češtiny pro cizince neobsahuje dostatečné množství

¹⁰ Vizuální stimul napomáhá demonstraci, např. při seznámení s novou slovní zásobou.

obrazového materiálu. Jako učitelka češtiny pro cizince jsem proto nucena hledat vhodné obrázky v učebnicích jiných cizích jazyků, vystřihovat je z časopisů a podobně.

Z hlediska **formy studentovy reakce** rozlišuje J. Hendrich (1988, s. 321n) **cvičení ústní** (orální) a **cvičení písemná** (grafická). Dále sem řadíme **cvičení úkonová** (studentova reakce, činnost), která můžeme využít při procvičování imperativu (jeden student řekne imperativní formu slovesa a druhý student, popř. ostatní studenti, provedou úkon, jenž je požadován; protože studenti většinu času při výuce sedí, je toto cvičení účinné i proti únavě, k oživení hodiny nebo motivaci studentů).

8.3. Druhy cvičení podle stupně řízenosti studentovy reakce

Dle tohoto hlediska J. Hendrich (1988, s. 326n) rozlišuje **cvičení receptivní**, **reproduktivní** a **produktivní**. Cvičení receptivní jsou založena na čtení a poslechu. Protože učitel potřebuje znát účinky cvičení na studenty, je tento typ cvičení kombinován s cvičeními reproduktivními a produktivními.

Po poslechu určitého textu student například vybírá správná tvrzení, která se textu týkají; odpovídá na otázky, které ověřují správné pochopení základních myšlenek textu, nebo vyslechnutý text převypráví vlastními slovy, popř. může vytvořit vlastní obdobný text.

8.4. Cvičení imitační, dialogická a navazovací

8.4.1. Imitační cvičení

„Jejich cílem je výcvik poslechu s porozuměním, výcvik ve výslovnosti, v užívání gramatických struktur nebo lexikálních jednotek.“¹¹

Chcete mluvit česky? (1997, s. 35):

Poslouchejte: Co je tam vzadu? Rádio? Ano, vzadu je rádio.

Odpovídejte: Co je tam vzadu? Televize? Ano, vzadu je televize.

¹¹ Hendrich (1988, s. 334)

Co je tam vlevo? Stůl?	Ano, vlevo je stůl.
Co je tam vpravo? Židle?	Ano, vpravo je židle.
atd.	

8.4.2. Dialogická cvičení

Vycházíme z dialogu, který buď studenti doslovně opakují, nebo ho obměňují. Při obměnách většinou dochází ke změnám morfologických kategorií (změna osoby, času slovesa, změna osobního či přivlastňovacího zájmena apod.)

Mikrodialog také může probíhat mezi učitelem a studentem, pak ho analogicky provádějí studenti sami mezi sebou. Mikrodialog můžeme doplnit o vizuální pomůcky.

Předností těchto cvičení je jejich komunikativní charakter, nejde zde pouze o standardní gramatický dril, což může na studenty působit jako motivující prvek.

Dialogická cvičení využíváme například při nácvičení slovní zásoby, frází „v restauraci“. Studenti nejdříve pracují s textem, dialogem, který se odehrává v restauraci – doplňují dle poslechu chybějící slova, odpovídají na otázky k textu, rozdělují fráze, které říká číšník a které host, nastudují si slovní zásobu z jídelního lístku, natrénují si, jak si říct o určité množství jídla (např. *tříkrát guláš, dvakrát perlivou vodu, jednou pivo* apod.), opakují si akuzativ atd.

Poté sami nejdříve písemně, pak ústně tvoří dialogy probíhající v restauraci či v hospodě. Lehčí variantou je doplňování chybějících údajů do částečného dialogu, např.:

Doplňte dialogy.

varianta A

Číšník: Dobrý den. Co si dáte?

Host: Dám si _____

Číšník: A ještě něco?

Host: Ano, chtěl bych _____

Číšník: A co k pití?

Host: _____, prosím.

Číšník: Dáte si ještě něco?

Host: Ne, _____ . Zaplatím.

Číšník: _____

Host: _____ Děkuju, to je v pořádku.

varianta B

Číšník: _____?

Host 1: Chtěl bych řízek a hranolky.

Host 2: Dám si _____

Číšník: _____?

Host 1: Jednou světlé pivo, prosím.

Host 2: _____

Číšník: _____

Host 1: Ne, to je všechno. _____

Číšník: Zvlášť nebo dohromady?

Host 1: _____

Číšník: 321 Kč, prosím.

Host 1: 330Kč, _____

Na závěr procvičování této komunikační situace studenti sehraji scénku z restaurace: někdo hraje hosty, další číšníka, popř. servírku. Dialogy můžeme doplnit různými podmínkami (např. host je vegetarián, host má dietu / cukrovku, host / číšník je nepříjemný, host si zapomněl peníze apod.).

8.4.3. Cvičení navazovací

Posiluje dovednost rozumět auditivně vnímanému větnému úseku (delšímu nebo kratšímu; často pouze jednoslovnému začátku věty), vhodně na něj navázat a dále ho rozvinout, a to jak obsahově, tak patřičnými jazykovými prostředky (Hendrich, 1988, s. 340).

Díky možnosti upevňovat ovládání jak fonetických, lexikálních, tak i gramatických jevů na různých stupních pokročilosti lze tato cvičení považovat za opakující, tj. shrnující dřívější učivo.

Tento typ cvičení se často objevuje na konci lekce za účelem zopakování učiva příslušné lekce, většinou v kombinaci s opakováním dřívějšího učiva.

Holá (2006b, s. 45):

Doplňte.

Například: Piju čaj.

1. Mám rád/ráda...
2. Rád/ráda...
3. Musím...
4. Nemůžu...
5. Nikdy nejím...
6. Nikdy nepiju...
7. Dám si...
8. Chtěl bych...

V tomto cvičení si studenti opakují látku příslušné lekce (vazby *rád/ráda + verbum* a *mít rád/ráda + akuzativ*; fráze, které mohou použít v restauraci: *Dám si... / Chtěl/a bych...*; novou slovní zásobu: *Nikdy nejím... / Nikdy nepiju...*), opakují učivo předchozí lekce (*Musím... / Nemůžu...*). V učebnicích Lídy Holé jsou tato cvičení velmi frekventovaná, jak dokazují další ukázky.¹²

¹² V ostatních učebnicích, které jsem použila při psaní této práce, se takováto cvičení buď vůbec nevyskytují, nebo jen v omezené míře.

I. Opakování modálních sloves, časových údajů

Holá (2006b, s. 37):

Doplňte věty.

Například: Dneska musím pracovat.

1. Zítra večer chci...
2. Každý večer musím...
3. Často nechci...
4. Dneska odpoledne musím...
5. Dneska večer můžu...

II. Procvičování pádů (zde konkrétně dativ)

Holá (2006a, s. 100):

Dokončete věty.

1. Často telefonuju...
 2. Často radím...
 3. Dávám dárky...
- apod.

III. Procvičování imperativu

Holá (2006a, s. 119):

Dokončete větu.

1. Buď...
 2. Jezte...
 3. Jdi...
- apod.

IV. Opakování použití spojky „protože“ ve větě, opakování futura.

Holá (2006a, s. 49):

Napište proč.

1. V sobotu pojedu na nákup, protože...
 2. Dneska nepůjdu na oběd protože...
 3. Poletím na dovolenou, protože...
- apod.

8.5. Dril

R. Choděra (2001, s. 137) považuje dril za zvláštní druh cvičení, který je současnou didaktikou pro „bezduché učení jazyku“ odmítán, neboť je založen na pouhém mechanickém opakování.

V učebnicích Holé Czech Express 1. a Czech Express 2. však nalezneme na konci každé lekce stranu „Dril Express“, kde jsou uvedena právě „drilová“ cvičení zaměřená na fixování gramatiky lekce.

V učebnicích Holé je dril pouze doplněním, kdežto v učebnicích Bednářové – Pintarové nacházíme v případě cvičení na morfologii stále stejná drilová cvičení v celé knize .

V učebnicích se tedy dril jako takový stále objevuje, jde ale o to v jaké míře. Učebnice Holé obsahují dle mého názoru (ze srovnávaných učebnic) nejvíce aktivizačních, motivujících cvičení, která nejsou založena pouze na drilu, ale vycházejí z komunikačních situací, dávají velký prostor studentovi a jeho jazykovým kompetencím.

Ve své práci nazývám některá cvičení drilovými; jde o úlohy, které většinou užíváme pouze při nácviu nových jazykových jevů. Jsou založena na mechanickém, opakujícím se tréninku nové gramatiky, přináší s sebou úspěchy v podobě fixace nové látky. Konkrétně jde například o cvičení, v nichž studenti analyzují slovesa, obměňují určitou frázi apod. Jelikož jsou úloh prováděny různými způsoby, nedochází ke stereotypům, studenti jsou dostatečně motivováni. Další fáze výuky je pak více zaměřena na vlastní jazykové projevy studentů.

9. FUNKCE CVIČENÍ

Cvičení jsou základním prostředkem pro systematizaci učiva, uchování poznatků jejich opakování. Význam cvičení je patrný. Ne všechna cvičení mohou přinést kýžený efekt. Proto je na učiteli vybrat vhodná cvičení s ohledem na různé faktory (viz výše).

„Východiskem a určujícím faktorem pro volbu určitého druhu cvičení je především cíl, kterého má být dosaženo, a to jednak dílčí, jednak cíl konečný. Protože k dosažení i dílčího cíle je zapotřebí zpravidla několika druhů cvičení různé obtížnosti a různé formy, je nutno mít na zřeteli jejich sled (...), zejména pokud jde o logickou návaznost a gradaci náročnosti.“¹³

Zda je cvičení optimální se dozvíme na základě toho, jestli ho žák provádí se zájmem a výsledky, a to vzhledem k vynaloženému úsilí. „Výkony žáků při provádění cvičení řídíme a hodnotíme především pod zorným úhlem cíle cvičení, tj. do jaké míry a jak kvalitně je nacvičovaný jev zvládnán.“¹⁴ Na základě toho učitel rozhoduje, zda daný jev dále procvičovat, pokud ho žáci už ovládají, může postoupit dále.

9.1. Instruktažní texty

Instruktažní texty mají zásadní vliv na efektivní využití cvičení. Formulace instrukcí má vliv na motivaci studentů. Srovnajme „*Utvořte futurum*“ a „*Plánujte, co uděláte*“.

9.2. Výklad jazykových jevů

Také výklad jazykových jevů má vliv na cvičení, především na typy cvičení, ale i na jejich efektivitu. Od kvalitního výkladu se odvíjí pochopení gramatiky a její následná aplikace v různých cvičeních.

¹³ Hendrich (1988, s. 327)
¹⁴ Hendrich (1988, s. 327)

9.2.1. Vliv výběru zprostředkovacího jazyka na pochopení

lingvodidaktických mluvnických pouček

Vzhledem k vysoké míře flektivnosti v češtině je jasné, že se bez primárního ponaučení o gramatice vlastní výuka češtiny pro cizince neobejde. Jakým způsobem (jazykovým kódem) je ale možné tyto základní informace studentům předat?

Ve většině učebnic češtiny pro cizince převažuje jako jazyk, v němž jsou mluvnické poučky formulovány, mateřština studenta. V roli zprostředkovacího jazyka vystupuje tedy jazyk výchozí. Nebo se může užit jazyk jiný než mateřský nebo cílový (čeština) – nejčastěji pak jde o jazyk světový (například angličtinu, němčinu...).

V učebnicích (popř. ve výuce) češtiny pro cizince začátečníky je především pro studenty nemluvíci slovanským jazykem důležitá formulace základních gramatických pouček v předem zvoleném zprostředkovacím jazyce (jiném než čeština). V případě individuální výuky je volba zprostředkovacího jazyka snadná, obtížnější je to u skupinové výuky, kde se zpravidla volí jazyk, který ovládají všichni studenti.

Tam, kde ale není možné aplikovat zprostředkovací jazyk (například protože nejde o skupinu jazykově homogenní), je výuka velmi obtížná. Taková výuka vyžaduje nadprůměrnou koncentraci studentů, precizně připravené hodiny s množstvím obrazových materiálů, které jsou obohaceny o „zdramatizovaný projev“ vyučujícího. I přes to všechno bývá tato výuka pomalejší. Největší obtíže jsou zřejmě spojeny s prezentací gramatických jevů, v případě slovní zásoby si lze vypomocet například již zmiňovaným obrazovým materiálem.

Ve výuce, kde je zprostředkovacím jazykem přímo čeština, autorky článku *Modifikace principů přímé metody pro potřeby výuky gramatiky* (Svatava Škodová a Barbora Švindlová)¹⁵ předkládají jako možnou variantu výuky tzv. spirálový výklad gramatiky. Spirálový výklad „předpokládá postupné rozšiřování a prohlubování výkladu v rámci jednoho gramatického jevu nebo skupiny jevů“.

¹⁵ Sborník Asociace učitelů češtiny jako cizího jazyka 2006 – 2007 (2007, s. 55n)

9.2.2. Zprostředkovací jazyk pro studenty mluvící slovanským jazykem

V případě studentů, kteří mluví slovanským jazykem, může být zprostředkovacím jazykem přímo studovaný jazyk (čeština).

Na základě vlastní zkušenosti bych ráda zdůraznila, že důležitým faktorem není pouze „slovanský základ jazyků“, ale do jisté míry navíc k tomu i věk a inteligence studentů – dětem výuka přímo v češtině nedělala (ve srovnání s dospělými) žádný větší problém.

Z vlastních zkušeností a praxe mohu tvrdit, že studenti mluvící slovanskými jazyky zvládli výuku češtiny bez pomoci dalšího jazyka; pouze s využitím obrazových materiálů. Je to možné především díky blízkosti slovanských jazyků. Pro plynulost výuky, při níž je zprostředkovacím jazykem čeština, je dobré mít po ruce slovník, který napomůže (občasnému) rychlému dohledání překladu slova, jež nelze jednoduše (například za pomoci „dramatizace“ či obrazových materiálů) vysvětlit, resp. „přeložit“.

Výuka přímo v češtině (bez použití zprostředkovacího jazyka) je – jak již bylo řečeno – dost náročná, a to nejenom pro samotného studenta, po kterém je vyžadováno neustále udržovat pozornost, ale i pro vyučujícího, který musí výuku opřít o mnoho (především) obrazových materiálů.

Některé učebnice na našem trhu jsou určeny pro co nejširší okruh uživatelů, proto v nich nenajdeme žádný spojovací jazyk – jsou psány výlučně česky (což jim vytýká M. Hrdlička¹⁶). Tyto učebnice je ale někdy nutné doplnit vhodným komentářem vyučujícího.

Lingvodidaktická instrukce by měla být v každém případě (nejenom tehdy, když je neadekvátní, tedy povrchní či neúplná) vyučujícím doplněna o konkrétní příklady, kde je možné se s daným jevem setkat.

Z toho můžeme vyvodit závěr, že nejenom kvalitní učebnice je zárukou zvládnutí cizího jazyka, ale jde především o pedagogovy zkušenosti, učební postupy a pomoc studentovi pochopit cizí jazyk, aby zvládl nejenom v daném jazyce mluvit, ale i „myslet“.

¹⁶ Sborník Asociace učitelů češtiny jako cizího jazyka (2007, s. 49n)

9.2.3. Problematika jazykových variant

V jazyce existují některé jevy ve variantních podobách, např. genitiv číslovek „tři“ a „čtyři“ – „tři / třech, čtyř / čtyřech“. Je samozřejmé, že se student v učebnicích češtiny pro cizince, ani při výuce češtiny jako cizího jazyka, nedozví všechny varianty, se kterými se může v češtině setkat. Při výuce je možné varianty zmínit, ale pro zjednodušení již tak obtížné deklinační soustavy češtiny je myslím vhodné, aby si studenti zafixovali (na začátku výuky) pouze jednu z variant.¹⁷

Opačný postoj však zastává Milan Hrdlička v článku Sborníku Asociace učitelů češtiny jako cizího jazyka¹⁸. Hrdlička kritizuje fakt, že autoři v učebnicích nezmiňují všechny varianty, např. „mnozí autoři nezmiňují variantní tvary v lokálu singuláru posesivních adjektiv (*o otcově / otcovu odjezdu*) a v genitivu základních číslovek tři a čtyři (čili *tří / třech, čtyř / čtyřech*)“.¹⁹

Rovněž nesouhlasím s tím, že by měl být věnován „větší prostor rozdílům stylové platnosti jazykových prostředků (například u dublet *studuju / studuji, oblékl / obléknul*)“. Problematika obecné češtiny je kapitola sama o sobě. Je dobré studenty předem upozornit (v předmluvě učebnice popř. v úvodní vyučovací hodině) na to, že výuka bude zaměřena buď na hovorovou, nebo spisovnou češtinu (u velmi frekventovaných jevů však budou zmíněny obě varianty). Zmiňování různých variant studentům velmi komplikuje studium češtiny, bývají jimi velmi demotivováni – neví například, kterou variantu kdy použít. Až více pokročili studenti se mohou hlouběji ponořit do problematiky možných variant či dublet.

V případě studentů nemluvicích slovanským jazykem je srozumitelný jazykový kód (například angličtina) podle mého názoru nutností. Až podle úrovně cizincovy komunikační kompetence můžeme využívání „spojovacího“ jazyka postupně omezovat²⁰.

Pokud totiž cizinec dostatečně nepochopí základní pravidla, bude pro něho studium češtiny nejenom velmi obtížné, ale i demotivující.

Díky vlastním zkušenostem si myslím, že pro studenty češtiny začátečníky a mírně pokročilé je nutné gramatiku češtiny co nejvíce zjednodušit, neuvádět příliš velké množství variant.

¹⁷ Sloveso „jíst“ – 3. os. pl. – *oni jí* (variantu *oni jedí* zpočátku z výuky vypouštíme).

¹⁸ Sborník Asociace učitelů češtiny jako cizího jazyka (2007, s. 49n)

¹⁹ Sborník Asociace učitelů češtiny jako cizího jazyka (2007, s. 52)

²⁰ Zde mají ale určitý vliv zvyklosti studentů při studiu cizích jazyků.

10. MORFOLOGIE V ČEŠTINĚ PRO CIZINCE

10.1. Deklinace substantiv, adjektiv, zájmen a číslovek

Deklinační systém češtiny s množstvím pádů, vzorů, dublet, variant a výjimek často připadá studentům natolik komplikovaný, že ztrácí motivaci češtinu jako cizí jazyk studovat.

Pro snadnější a rychlejší osvojení gramatiky je důležité, aby učitel studentům gramatiku češtiny zjednodušil, ukázal studentům systém, principy, pravidla češtiny. Možností zjednodušení studia české deklinace je několik:

- a) **postupné zavádění jednotlivých pádů**, nejlépe v návaznosti na elementární komunikační situace;
- b) **změna pořadí pádů** (kritériem stanovení pořadí studovaných pádů bývá frekvence jejich užití – mezi prvními se v učebnicích objevuje akuzativ, mezi posledními pak instrumentál a vokativ);
- c) postupné zavádění **nejprve singulárních a následně plurálních tvarů**;
- d) prezentace v pořadí 1) maskulinum životné, 2) maskulinum neživotné, 3) femininum, 4) neutrum;
- e) **potlačení variant a dublet** (např. užívání tvarů 1. osoby singuláru a 3. osoby plurálu *-uju /- ujou*, konkrétně např. *pracuju / pracujou* namísto *pracuji / pracují* apod.).

10.2. Konjugace sloves

Učebnice pro začátečníky zpravidla začínají konjugací slovesa *být* v přítomnosti. Dále následuje přítomnost frekventovaných sloves. Slovesa jsou v některých učebnicích roztržena do určitých skupin (viz dále), a to proto, aby studenti viděli a pochopili modelový systém konjugace. Další v pořadí bývá konjugace a užívání modálních sloves. Präteritum a futurum bývá v učebnicích zařazeno v různém pořadí. Následuje kondicionál, imperativ.

Pořadí gramatiky, týkající se sloves, ve vybraných učebnicích znázorňuje tabulka 2: Tvary sloves pro začátečníky.

Tabulka 2: Tvary sloves pro začátečníky.

Communicative Czech²¹	Chcete mluvit česky?	New Czech Step by Step
prézens	prézens	prézens
modální slovesa	modální slovesa	modální slovesa
préteritum	futurum	préteritum
futurum	préteritum	futurum
imperativ	kondicionál	kondicionál
	imperativ	imperativ

²¹ Kondicionál se v této řadě učebnic objevuje až v Communicative Czech (Intermediate Czech).

11. MORFOLOGICKÁ CVIČENÍ

Morfologická cvičení ve výuce češtiny jako cizího jazyka jsou zaměřena na procvičování deklinace, a to deklinace substantiv, adjektiv, zájmen a číslovek a procvičování konjugace sloves. Zkráceně bychom mohli říct, že si díky nim studenti fixují pádové koncovky a slovesné tvary.

12. MLUVNICKÉ KATEGORIE JMEN

12.1. Substantiva

12.1.1. Rod

V češtině existují rody tři. Rod je gramatická kategorie, ze které vychází deklinace substantiv. Pro zjednodušení vysvětlujeme studentům, že funkcí rodu je zařazovat substantiva do určitých skupin (k určitému typu skloňování). Navíc má rod u substantiv funkci syntaktickou – určuje tvar shodného přívlastku (*dobrý čaj / dobrá káva / dobré auto*), má vliv na tvar přísudku (*muž spal / žena spala*).

Gramatický rod na jednu stranu odráží existenci přirozeného rodu, na druhou stranu s ním ale není totožný. Jelikož je rod substantiv dán většinou zakončením než přirozeným rodem označovaného jevu, je právě zakončení slova samotným gramatickým ukazatelem rodu.

Poučka pro studenty na začátku studia češtiny zní: maskulinum (neživotné) (většinou) končí konsonantem²², femininum končí převážně –a, méně často na –e, minimálně na konsonant²³ (stejně jako maskulina), neutra jsou zakončena –o, méně často na –í nebo –e (pozor na shodné zakončení u feminin)²⁴.

Životnost jako kategorie vázaná na kategorii rodu má svůj význam, neboť u mužského rodu se podle životnosti vyvinuly tvarové rozdíly. Ostatní rody nemají formálně rozlišenou životnost a neživotnost. Ač je nám to jako učitelům

²² Typickou „výjimkou“ je příklad z obecné češtiny „chleba“; tvar „chléb“ považuji za knižní (s výjimkou označení zboží v obchodě „Chléb žitný“ apod.)

²³ Píšu zde minimálně, a to proto, že ve slovní zásobě cizinců se feminina zakončená konsonantem příliš nevykytují (příklady slov, s nimiž se brzy setkají jsou: tramvaj, kancelář, garáž, skříň apod.). Pokud narazíme při výuce na slovo nové (pro studenty), které je substantivum femininum zakončené na konsonant, je vhodné na tento fakt studenty upozornit.

²⁴ Neutra pocházející z cizích jazyků mohou být zakončena konsonantem (centrum, muzeum), většinu pádových koncovek ale mají jako substantiva zakončená na –o.

či uživatelům českého jazyka samozřejmé, je nutné tento fakt při výuce češtiny zmínit.

Při určování rodu studenti využívají zájmen *ten, ta, to* nebo spojení s adjektivem. Z toho také vychází následující cvičení.

Holá (2006a, s. 9):

Jaký rod (maskulinum, femininum nebo neutrum) mají tato internacionální slova?

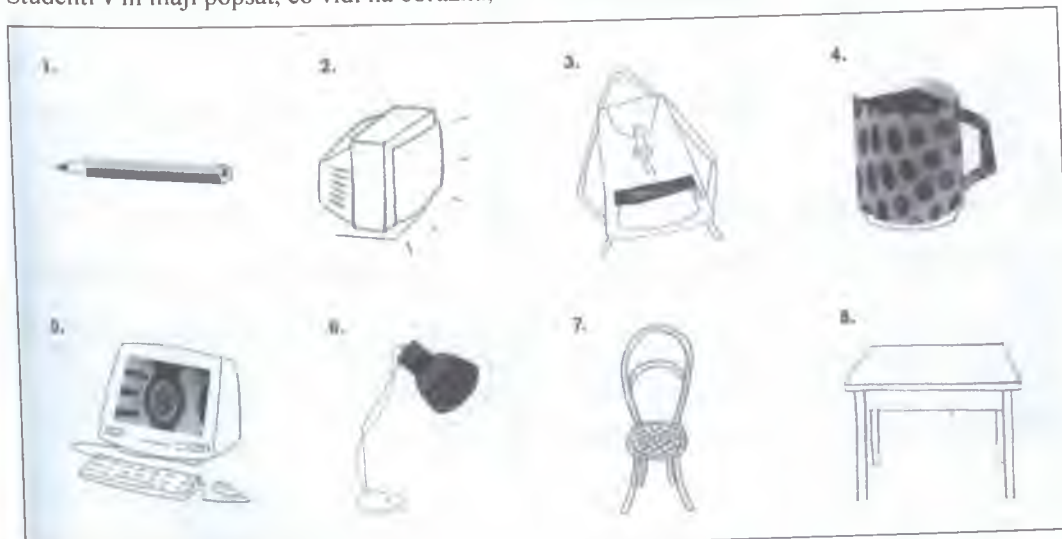
1. fax
 2. fyzika
 3. auto
 4. drogerie
 5. televize
 6. plán
- atd.

Obměnou tohoto cvičení jsou úlohy:

Holá (2006a, s. 9):

Jaký rod (maskulinum, femininum nebo neutrum) mají tahle slova?

Studenti v ní mají popsat, co vidí na obrázku, navíc určit rod substantiv.

Obrázek 1: Jaký rod mají tato slova?

Holá (2006a, s. 10):

Doplňte ten, ta, to / tehle, tahle, tohle.

1. škola
 2. pivo
 3. optimista
 4. optimistka
 5. člověk
- atd.

Bednářová – Pintarová (1995, s. 19):

Rozdělte následující substantiva podle rodů (Divide the following nouns according to genders):

a) nádraží, kluk, třída, moře, učebnice, sešit, kniha atd.

b) hotel, restaurace, mapa, obchod, kamarádka atd.

M:

F:

N:

Komplikovanější variantou je cvičení, v němž musí student doplnit i vhodný tvar číslovky „jeden“:

Chcete mluvit česky? (1997, s. 32):

Říkejte podle vzoru (Say according to the model):

Vzor: profesor – **ten jeden profesor**

cizinec, lampa, skříň, okno, studentka, postel, židle, rádio, Čech atd.

Téměř totožné cvičení nacházíme i v další učebnici.

Bednářová – Pintarová (1995, s. 22):

Doplňte jeden, jedna, jedno (Fill jeden, jedna, jedno):

dům: To je jeden dům.

To je...

nádraží, obraz, učebnice, učitel, holka, židle, třída, sešit, rádio, skříň atd.

Problematika rodů je úzce propojena s dalšími oblastmi jazyka. Pokud student neumí zařadit substantivum k příslušnému rodu, není téměř možné, aby správně používal např. posesivní zájmena²⁵.

Kombinací určení rodu a použití vhodného posesivního zájmena je cvičení:

Holá (2005, s. 26):

Podtrhněte správnou formu.

Například: Čí je ten / ta / to auto? To je tvůj / tvoje auto? – Ano, to je můj / moje auto.

1. Čí je ten / ta / to káva? To je tvůj / tvoje káva? – Ano, to je můj / moje káva.

2. Čí je ten / ta / to pivo? To je tvůj / tvoje pivo? – Ano, to je můj / moje pivo.

3. Čí je ten / ta / to banán? To je tvůj / tvoje banán? – Ne, to není můj / moje banán.

atd.

²⁵ Např.: můj + maskulinum, moje + femininum / neutrum apod.

Trénovat rody substantiv lze zároveň s procvičováním slovní zásoby adjektiv.²⁶ Studenti tvoří smysluplné kolokace.

Holá (2005, s. 28):

Najděte 3 adjektiva, která můžete použít se slovy *čaj, holka, metro*.

čaj	holka	metro
zdravá	studené	smutné
nemocný	krásná	drahá
dobré	silné	mladý
silný	starý	levné
drahá	smutná	staré
lehká	mladá	chudé
zdravý	nový	ošklivý
horký	nemocný	nové

Bednářová – Pintarová (1995, s. 21n):

a) Doplňte adjektiva k obrázkům (Fill in the adjectives):

velký, moderní, hezký, mladý, drahý, starý...

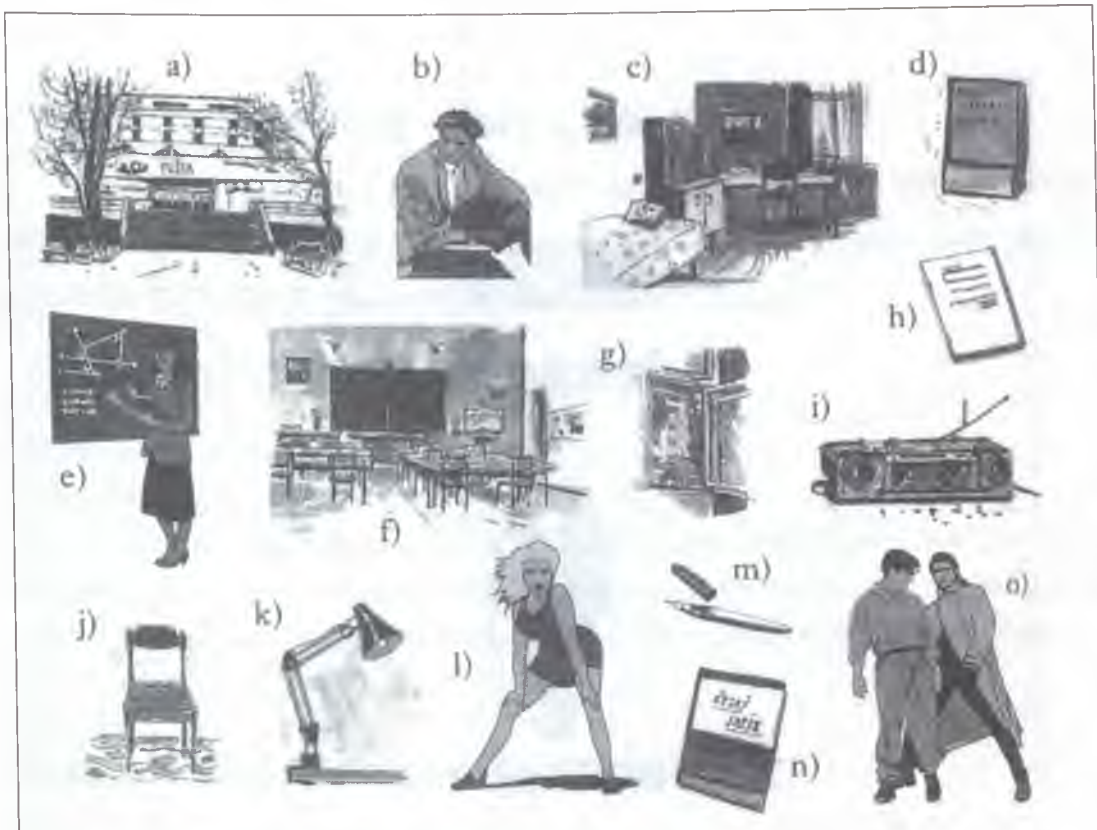

Obrázek 2: Doplňte adjektiva k obrázkům.

²⁶ Student si uvědomuje na různém zakončení adjektiv rod následujícího substantiva, procvičováním slovní zásoby adjektiv si fixuje rod substantiv.

b) Ptejte se a odpovídejte pomocí demonstrativního zájmena **ten**, používejte obrázky
 (Ask and answer using demonstrative pronoun **ten**):

Jaký je dům? Ten dům je velký.

Obrázek 3: Ptejte se a odpovídejte – používejte obrázky.

Chcete mluvit česky? (1997, s. 31):

Jaký je ten	pokoj?	Ten pokoj je	hezký	ošklivý
	obraz		malý	velký
	atd.			

Jaké je to	rádio?	To rádio je	staré	moderní
	okno		velké	malé

Jaká je ta	lampa?		bílá	žlutá
	kniha		černá	červená
	atd.			

Holá (2006a, s. 11):

Napište opozitum.

1. malý dům – _____
2. starý člověk – _____

3. veselý klaun – _____

4. studená káva – _____

atd.

12.1.2. Číslo

Rozlišení singuláru a plurálu obecně nečiní studentům větší obtíže, proto je možné nechat studenty analyzovat text, neboť jsou sami schopni najít tvary plurálu a následně je roztrždit do skupin dle tvoření plurálové formy.

Holá (2005, s. 96):

Najděte a podtrhněte formy plurálu.

Laura a Sandra mají velké plány.

Laura a Sandra jsou studentky. Studují na univerzitě. V červnu dělají zkoušky. Teď píšou těžké testy a čtou tlusté učebnice a slovníky. Venku je krásné počasí, ale dobré studentky nemůžou myslet na hezké kluky, veselé kamarádky, rychlá auta, výborné filmy a dobré kluby, kavárny a diskotéky.
(...)

Holá (2005, s. 96):

Analyzujte text. Napište plurály do tabulky. Jaká koncovka je nejčastější?

-a	-e	-y
Nouns ending in -o or -um	Mainly nouns ending in ž, š, č, ř, j or -e	Many other nouns
_____	_____	_____
_____	_____	_____

Větší či menší problémy může studentům činit tvoření plurálových forem, dále pak jména plurálová a singulárová (s nimi se ale ve větší míře nesetkávají) nebo duálové tvary částí těla.

Tvoření plurálových forem si studenti procvičí v následující úloze.

Bednářová – Pintarová (1995, s. 46):

a) Dejte substantiva do správných forem v plurálu (Put the nouns in the correct form in plural):

V knihkupectví a papírnictví kupuju mapa, kniha, slovník, román, učebnice, pero, tužka,
Chtěl/a bych papír, pohled, kalendář

b) Spojte substantiva s číslovkami a adjektiv

(Complete the nouns with following numerals and adjectives):

2 velký, 3 francouzský, 2 kapesní, 4 americký, 3 dobrý, 4 modrý, 4 hnědý, 2 dopisní, 3 hezký,
2 malý

I v tomto cvičení se procvičí a uplatní studentova znalost jmenného rodu. Navíc cvičení v učebnici Communicative Czech jsou tímto způsobem rozvíjena – první krok je následujícím rozšířen, obtížnost cvičení postupně vzrůstá. V učebnici New Czech Step by Step nalezneme pouze kombinaci s číslovkou, a to především s číslovkou dva / dvě. Komplikovanější varianta je v učebnici Communicative Czech – kombinace s číslovkou i adjektivem.

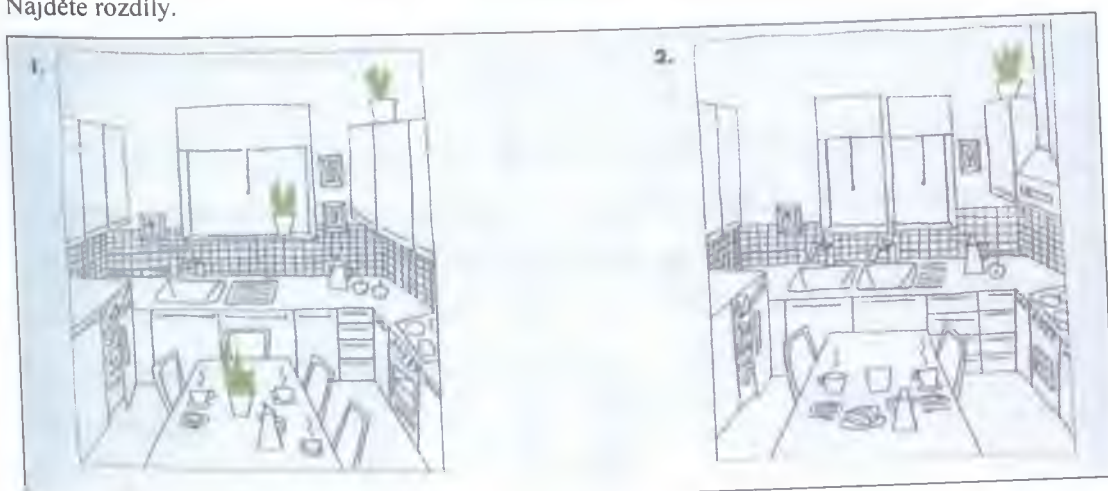
Negativně ale vnímám opakování stejného cvičení v učebnici čtyřikrát ihned po sobě (viz. Communicative Czech s. 46, cvičení 1 a 2, strana 47, cvičení 3 a 4), mám totiž zkušenost s tím, že studenti ztrácejí motivaci, začínají se nudit, když mají plnit stejná cvičení jdoucí po sobě.²⁷

Cvičení bychom měli vybírat tak, aby se neopakovaly typově stejné úlohy, střídáme jednotlivé činnosti – psaní, mluvení, čtení, poslech.

Pro učebnice češtiny jako cizího jazyka není zcela typické cvičení, které je doplněno o dva obrázky, kdy na jednom obrázku chybí některé předměty oproti obrázku druhému.

Holá (2005, s. 96):

Najděte rozdíly.

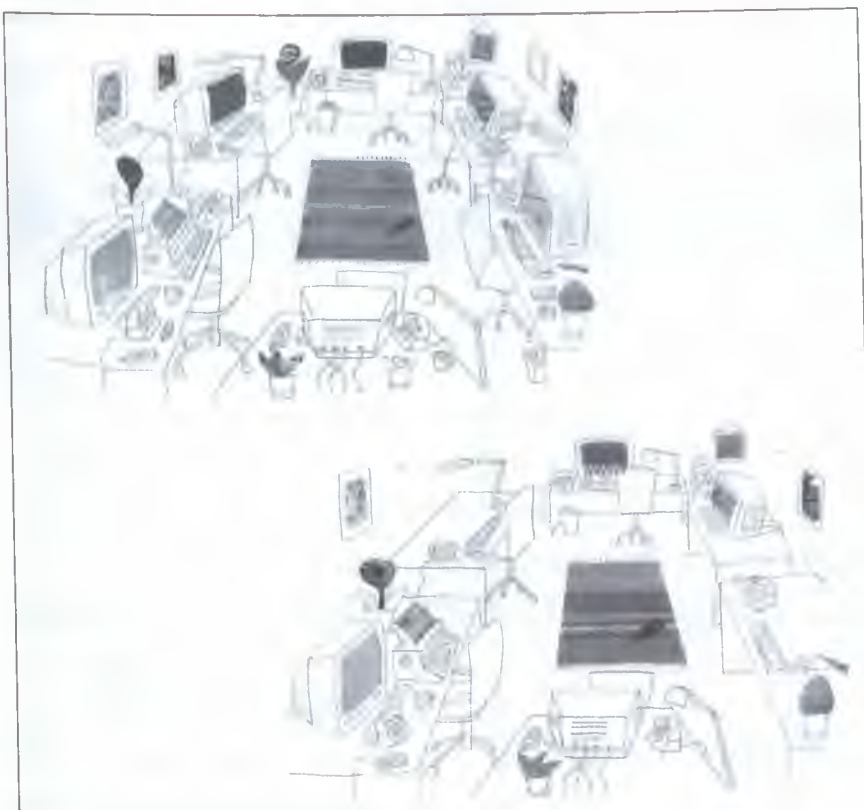
Obrázek 4: Najděte rozdíly

²⁷ Je tedy na učitelích, aby zvolili vhodný přístup k procvičení určitého gramatického jevu, zvolili a zkombinovali různá cvičení. Není nutné se přesně držet učebnice a plnit jedno cvičení za druhým.

Obdobou je cvičení:

Holá (2006a, s. 54): Vaše kancelář byla vykradena. Co se ztratilo? (Your office has been robbed. What is missing?)²⁸

Zloději ukradli ...

Obrázek 5: Co zloději ukradli?

Tato cvičení, která se od ostatních zdatně odlišují, jsou studenty velmi oblíbená, stejně jako i jiná cvičení, využívající především vizuálního materiálu.

Cvičení, kdy si student má představit určitou situaci a vyjmenovat na základě ní co nejvyšší počet slov ve správném tvaru, procvičuje jak slovní zásobu (stránku lexikální), tak stránku morfologickou.

Holá (2005, s. 96):

1. Co potřebujete, když studujete nebo cestujete?
 2. Co potřebujete, když chcete být zdravý?
 3. Co potřebujete, když připravujete party?
 4. Jaké dárky obvykle kupujete na narozeniny?
- atd.

²⁸ Pokyn ke cvičení je pro tuto učebnici netypicky uveden i v anglickém překladu.

Studenti by si měli uvědomit, že mají více možností, jak vyjádřit množství. Pokud mají s tvořením plurálu problémy (především v kombinaci s číslovkou 5 a více), mohou využít tvaru „krát“ (např. „dvakrát, třikrát“, „pětkrát“ apod.). Komplikovanějšímu genitiv plurálu²⁹, který se užívá s čísly vyššími než pět, se věnují až učebnice pro pokročilé studenty (*pět / šest / sedm atd. studentů, banánů, káv, restaurací, tramvají, piv atd.*)

V následujícím cvičení studenti převádí tvary s „-krát“ do forem, v nichž užijí množné číslo.

Holá (2005, s. 97):

Například: Třikrát kávu, prosím. – Tři kávy, prosím.

1. Dvakrát preso a třikrát zmrzlinu.
 2. Čtyřikrát čaj a dvakrát dort.
 3. Třikrát omeletu a čtyřikrát salát, prosím.
- atd.

Za důležité považují, aby studenti věděli, že někdy může jedna forma substantiva vyjadřovat jedinnost i mnohost. Trénink tohoto jevu najdeme ve cvičení:

Holá (2006a, s. 52):

Jsou tato slova singulár, plurál nebo oboje?

vína voda káva židle auta jídla vesnice počítač pomeranče nádraží
atd.

Doporučila bych, aby studenti roztřídili slova do skupin³⁰, podle toho, zda jsou tvary slov singulár, plurál či zda plní funkci obou; nebo aby četli slova s číslovkou jeden / jedna / jedno nebo dva / dvě.

Pro trénink plurálu si můžeme vyrobit vlastní vizuální materiály. Vytvoříme obrázek, na kterém jsou v různých úhlech obrázky věcí. Některé věci se na obrázku vyskytnou pouze jednou, další 2x a vícrát. Studenti mají za úkol napsat seznam věcí, jež jsou na obrázku, doplnění o jejich počet (např. jedna kočka, jeden pes, dva stoly, dvě ženy, dvě auta, tři jablka, čtyři židle, pětkrát čaj, šestkrát banán apod.).

²⁹ S množstvím 2, 3, 4 se pojí nominativ plurálu, který není pro studenty obtížný, oproti tomu množství 5 (a více) se pojí s komplikovanějším genitivem plurálu.

³⁰ Vhodné je slova přepsat na kartičky, s kterými pak mohou studenti manipulovat a snáze a přehledněji slova roztřídít do zmíněných skupin.

Následující cvičení lze využít ve výuce češtiny pro cizince několika způsoby, vycházíme z toho, co chceme studenty v dané fázi výuky naučit:

- a) Studenty učíme tvořit jednoduché formy plurálu s číslovkami *dva* (popř. *dvě*), *tři* a *čtyři*. V tomto případě se budou na obrázku věci opakovat pouze jednou, dvakrát, třikrát nebo čtyřikrát.
- b) Pokud chceme studenty naučit pouze jednoduché formy plurálu (viz výše), ale navíc jim ukázat, jak vyjádřit množství s číslovkou vyšší než *pět* bez použití genitivu plurálu, využijeme následujícího obrázku. Genitiv plurálu studenti nahrazují tvary „pětkrát, šestkrát“ apod.
- c) Studenti se učí plurál kompletně. Při popisování obrázku tedy používají i genitiv plurálu (*šest banánů, sedm židlí* apod.)

Napište seznam věcí, které vidíte na obrázku³¹. Napište jejich počet. Použijte plurál.

jeden: _____
jedna: _____
jedno: _____
dva: _____
dvě: _____
tři: _____
čtyři: _____
pětkrát: _____
šestkrát: _____
sedmkrát: _____

Řešení pro učitele:

jeden pes, jeden muž
jedna zmrzlina
dva domy, dva stoly, dva čaje
dvě kočky, dvě ženy, dvě kávy, dvě piva
tři auta
čtyři jablka
šestkrát banán
sedmkrát židle

³¹ Zdroj obrázků: klipart.

Obrázek 6: Plurál

12.1.3. Pád

Stejně jako při výuce českého jazyka se při výuce češtiny pro cizince začíná lehčími gramatickými kategoriemi substantiv, kterými jsou rod a číslo. Až poté přistoupíme ke kategoriím pádu, jejichž pořadí lze změnit stejně jako například v učebnicích:

Tabulka 3: Pořadí pádů ve vybraných učebnicích

Holá (2005)	Bednářová – Pintarová (1995)
Nominativ	Nominativ
Akuzativ	Akuzativ
Genitiv	Vokativ
Lokál	Genitiv
Dativ	Lokál
Instrumentál	Dativ
Vokativ	Instrumentál

Deklinaci adjektiva a pronomií zavádíme postupně, většinou až poté, co studenti zvládnou tvořit tvary substantiv příslušného pádu.

13. ADJEKTIVA, ADVERBIA

V učebnicích se objevuje řada různých cvičení na stupňování adjektiv a adverbii. V případě stupňování přídavných jmen mají studenti za úkol doplnit do tabulek či vět správné tvary adjektiv (pozitiv, komparativ, superlativ), porovnávat věci, zvířata, osoby na obrázcích apod. Stupňování adverbii se věnují až učebnice pro pokročilejší studenty.

14. VERBA

14.1. Osoba slovesa

Čeština má tři gramatické osoby sloves. „První a druhá osoba vyjadřuje, že mluvčí nebo adresát jsou účastníky obsahu věty v pozici podnětu, třetí osoba znamená, že jimi nejsou.“³² Všechny tři gramatické osoby můžeme vyjádřit ve dvou číslech – v čísle jednotném (singuláru) a v čísle množném (plurálu).

Číslo je těsně spjato s kategorií osoby slovesa. Vyjadřuje se jím „singularita nebo pluralita konatelů děje nebo objektů děje“³³.

Př.: Sg.: *já dělám* – Pl.: *my děláme*

Gramatickou osobu vyjadřujeme osobními koncovkami slovesných tvarů, a to jak v jednoduchých, tak i ve složených slovesných tvarech.

„Ve futuru (budoucím čase) sloves nedokonavých (imperfektiv) se osoba vyjadřuje tvary pomocného slovesa *být*“³⁴:

Tabulka 4: Futurum nedokonavých sloves

Sg. 1. os.	<i>já – budu</i> číst	Pl. my – <i>budeme</i> číst
2. os.	<i>ty – budeš</i> číst	<i>vy – budete</i> číst
3. os.	<i>on / ona – bude</i> číst	<i>oni – budou</i> číst

„V préteritu (minulém čase) se vyjadřuje osoba přítomnými tvary pomocného slovesa *být*, ve 3. os. obou čísel se pomocné sloveso vypouští.“³⁵

Tabulka 5: Préteritum

Sg. 1. os.	<i>já – četl/a</i> jsem	Pl. my – <i>četli</i> jsme
2. os.	<i>ty – četl/a</i> jsi	<i>vy – četli</i> jste
3. os.	<i>on / ona – četl/a</i>	<i>oni – četli</i>

³² Příruční mluvnice češtiny (2003, s. 311)

³³ Příruční mluvnice češtiny (2003, s. 315)

³⁴ Příruční mluvnice češtiny (2003, s. 314)

³⁵ Příruční mluvnice češtiny (2003, s. 314)

V kondicionálu „je osoba vyjadřována tvary **volného kondicionálového morfu**.“³⁶

Tabulka 6: Kondicionál

Sg.	1. os.	já – četl/a bych	Pl.	my – četli bychom / bysme
	2. os.	ty – četl/a bys		vy – četli byste
	3. os.	on / ona – četl/a by		oni – četli by

V obecné češtině užíváme v 1. osobě plurálu i variantu **bysme** (tvar bychom je vnímán více jako knižní, užívá se v psané podobě; čeština v tomto případě postrádá neutrální spisovný hovorový ekvivalent).

„... tvar bychom působí v neformálním mluveném projevu jako strojený, knižní...“³⁷

V imperativu lze vyjádřit pouze 1. osobu plurálu (není příliš frekventovaná) a 2. osobu obou čísel.

Tabulka 7: Imperativ

2. os. sg.	piš!	čti!	dělej!
2. os. pl.	pište!	čtěte!	dělejte!
(1. os. pl.)	pišme!	čtěme!	dělejme!

14.2. Čas

„Z hlediska významového souvisí hodnocení času jako přítomného, minulého nebo budoucího těsně s okamžikem promluvy. Děj probíhající v okamžiku promluvy je chápán jako přítomný, děj, jenž okamžiku předmluvy předcházal, jako minulý, děj, jenž následuje po okamžiku promluvy, jako budoucí.“³⁸

Přítomný čas vyjadřujeme připojením koncovky osoby a čísla k přítomnému kmenu slovesa (kmen přítomní tvoříme odtržením osobní koncovky od tvaru slovesa 3. os. sg. indikativu přítomného času; např. *děl-á, uklíz-í*).

³⁶ Příruční mluvnice češtiny (2003, s. 314)

³⁷ Sborník Asociace učitelů češtiny jako cizího jazyka (2007, s. 27)

³⁸ Příruční mluvnice češtiny (2003, s. 315n)

Préteritum vyjadřujeme pomocí kmene minulého ve tvaru I-ového přičestí (*dělal, uklízel*), a příslušných přítomných tvarů slovesa „být“ (*jsme, jsi, jsme, jste*). Kondicionál pak tvoříme kombinací slovesa ve tvaru I-ového přičestí s tvary slovesa „být“ (*bych, bys, by* atd.).

Futurum má dvě formy: jednoduchou a složenou. Jednoduchou formu futura tvoříme přidáním koncovek přítomných forem k dokonavému slovesu. Tato forma budoucího času vyjadřuje ukončení děje (např. *přečtu*). „Forma složená vyjadřuje děj následující po okamžiku promluvy a tvoří se od sloves nedokonavých (imperfektiv): *budu psát*; je složena z tvaru futura slovesa *být* a infinitivu významového slovesa.“³⁹ Zvláštní skupinu tvoří slovesa pohybu, která tvoří futurum předponou **po-** (*pojedu, poběžím*).

14.3. Vid

„Slovesa dokonavá (perfektivní) vyjadřují, že děj buď byl ukončen, nebo že bude završen (*napsal jsem dopis, napíšu dopis*). Slovesa nedokonavá (imperfektivní) se k faktu ukončení děje nevyjadřují: *psal jsem dopis* (není jasno, zda byl dopis dopsán); *píšu dopis; budu psát dopis*.“⁴⁰

Z toho vyplývá, že perfektivní slovesa neexistují v přítomtu, mají pouze préteritum či futurum (viz Schéma 3: Užití imperfektivních a perfektivních sloves).

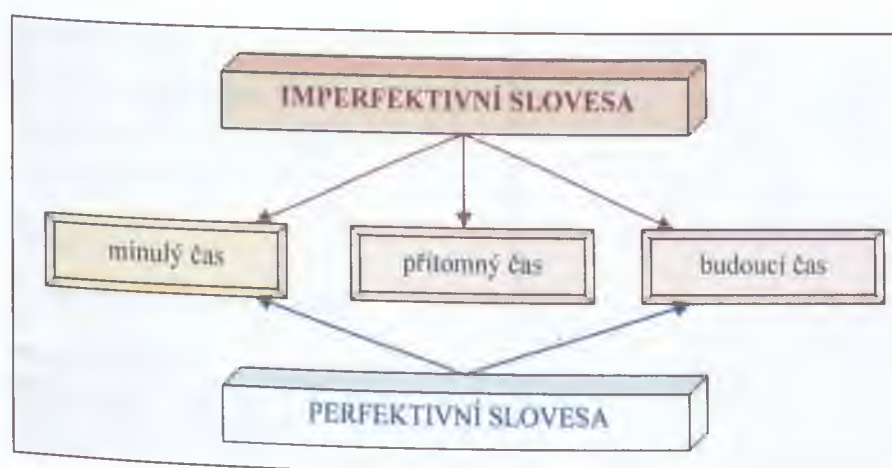

Schéma 3: Užití imperfektivních a perfektivních sloves

³⁹ Příruční mluvnice češtiny (2003, s. 317)

⁴⁰ Příruční mluvnice češtiny (2003, s. 318)

14.4. Způsob

Způsob je prostředek, kterým lze vyjádřit vztah děje ke skutečnosti:

- I. Způsob oznamovací (**indikativ**) vyjadřuje reálný děj.
- II. Způsob podmiňovací (**kondicionál**) slouží k vyjádření děje možného (nereálnosti jako např. podmínky, nejistoty, přání) dále pak k vyjádření úcty, zdvořilosti apod.
- III. Způsob rozkazovací (**imperativ**) vyjadřuje výzvu, apel (odstupňovaný například pomocí intonace – v mluveném projevu, nebo interpunkce – v projevu psaném).

Existuje množství cvičení na procvičování jednotlivých slovesných tvarů, některá se více blíží drilu, jiná mají konverzační charakter.

14.5. PRÉZENS – přítomný čas

14.5.1. Sloveso „být“

Formy slovesa „být“ se studenti učí nejdříve. Objevují se již v prvních lekcích učebnic, v prvních frázích a dialogích. Například:

Chcete mluvit česky? (1997, s. 25): Lekce 1

A: Dobrý den.

B: Dobrý den.

A: Jste, prosím, profesor?

B: Ano, jsem. A vy jste student?

A: Ano, jsem student.

A: Jste profesor?

B: Ne, nejsem. Jsem také student.

A: Jste cizinec?

B: Ne, nejsem. Jsem Čech.

Holá (2006b, s. 10): Dialog 1

(...)

David: Já jsem David Brown.

Irina: Já jsem Irina Solovjova.

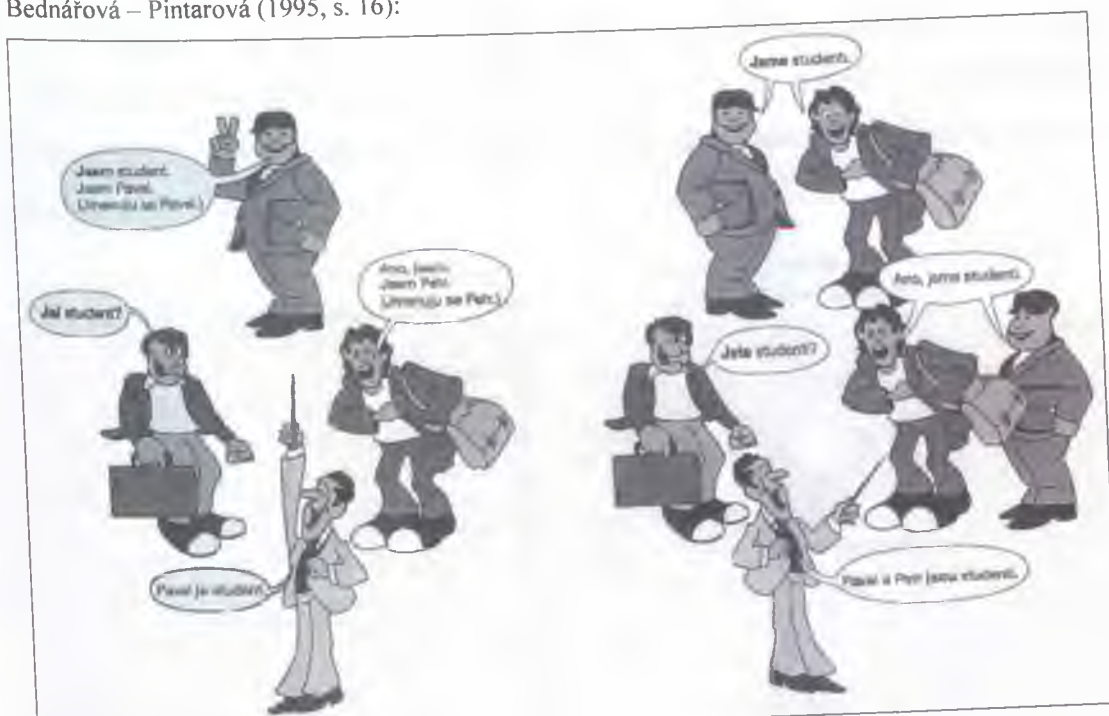
Následující dvě ukázky využívají obrázků:

Holá (2005, s. 14):

Obrázek 7: Sloveso být

Bednářová – Pintarová (1995, s. 16):

Obrázek 8: Sloveso být (ukázka)

Studenti se seznamují se slovesem „být“ v dialozích.

Holá (2005, s. 15):

Spojte reakce. Pak napište informace o Lori, Pierrovi a Igorovi.

1.

Ahoj.

Jsem z Austrálie.

Já jsem Daniel.

Ano, to je fajn.

Odkud jsi? *Jsem modelka.*
 Co děláš? *A já jsem Lori.*
 To je fajn. *Ahoj.*

Lori je _____

3.

Dobrý den. *Na shledanou.*
 Promiňte, vy jste pan Brown? *Ne, nejsem student. Jsem profesor.*
 Vy nejste z Anglie? *Ne, nejsem z Anglie. Jsem z Ruska.*
 Aha. A vy jste student? *Ne. Já jsem Igor Volkov.*
 Tak promiňte. *To nic.*
 Na shledanou. *Dobrý den.*

Igor Volkov je _____

Igor Volkov není _____

Sloveso „být“ a jeho jednotlivé tvary procvičíme na následujícím cvičení. Učitel tabulku rozstříhá, rozdá každému studentovi, popř. dvojici studentů, jednu sadu rozstříhaných kartiček. Studenti přiřazují k osobám singuláru a plurálu příslušné tvary slovesa „být“.

Tabulka 8: Konjugace slovesa „být“

já	jsem
ty	jsi
on, ona, to	je
my	jsme
vy	jste
oni	jsou

Můžeme také vytvořit tabulku s negativními tvary slovesa být.

Negativní tvar nacvičujeme na cvičení, ve kterém mají studenti tvary slovesa „být“ napsat negativně:

Holá (2006a, s. 5):

Napište negativně.

ty jsi _____

on je _____

oni jsou _____

atd.

Tvary slovesa „být“ procvičujeme na doplňovacích cvičeních. V následujících cvičeních mají studenti doplňovat jak pozitivní, tak negativní formy slovesa „být“, pouze v učebnici Holé je to ale v instrukcích uvedeno.

a) Bednářová – Pintarová (1995, s. 20):

Doplňte formu slovesa být (Fill in the correct form of the verb být):

Helena studentka. Helena je studentka.

1. Pavel student. 2. Jana a Helena studentky. 3. Ty taky student?

4. Hana studentka, učitelka. 5. Já učitel. 6. Vy studenti?

Ne, atd.

b) Chcete mluvit česky? (1997, s. 26):

Doplňte (Fill in the blanks):

Já tady. Vy profesor? Ty doma? Oni tady. atd.

c) Holá (2006b, s. 11):

Doplňte pozitivní / negativní formy být.

Například: David ... z Anglie. David je / není z Anglie.

1. (já) _____ z Francie
2. Jana a Eva _____ z České republiky.
3. (my) _____ z Itálie.
4. (vy) _____ z Ruska?
5. (ty) _____ z Německa.
6. Mai _____ z Vietnamu.

d) Holá (2006a, s. 9):

Doplňte sloveso být.

1. Petr _____ kamarád.
2. Vy _____ Američan?
3. Já _____ sportovec.
4. Václav Havel _____ politik.

5. Madona _____ zpěvačka.
 6. Ty _____ herečka?
 atd.

V úlohách z učebnic Holé (*c, d*) si studenti nejen procvičují tvary slovesa „být“, ale navíc si fixují tvary genitivu nebo novou slovní zásobu.

Pouze v úloze *c*) je kladen větší důraz na elipsu osobních zájmen. Některé cvičné věty v úlohách *a*) a *b*), *d*) by bylo v tomto směru vhodnější graficky upravit, např. přidáním závorek. V příkladě *b*) bychom měli pro přehlednost a práci v hodině cvičné věty očíslovat.

- a) 3. (ty) taky student?
 5. (já) učitel.
 6. (vy) studenti?
- b) 1. (já) tady. 2. (vy) profesor? 3. (ty) doma? 4. (oni)tady.
- d) 2. (vy) _____ Američan?
 3. (já) _____ sportovec.
 6. (ty) _____ herečka?

14.5.2. Modely konjugace a tvorba prvních vět

V učebnici Communicative Czech – Elementary Czech autorky představují studentům tři skupiny sloves rozdělených dle konjugace, podobně jsou slovesa rozdělena též v učebnici Chcete mluvit česky? a v učebnicích Holé, kde najdeme čtyři třídy. Nejpropracovanější systém je dle mého názoru právě v učebnicích Holé, která také třídí slovesa podle zakončení 3 osoby singuláru, zároveň ale jednotlivé skupiny pojmenovává a přiřazuje jim vzorová slovesa. Na nich si studenti jako na modelech fixují jednotlivé tvary sloves přítomnosti. Skupiny a vzory jsou následující:

- 1) **typ –Á** („vzor“ **dělat, on / ona dělá**)
- 2) **typ –Í** („vzor“ **rozumět, on / ona rozumí**)
- 3) **typ –E** („vzor“ **pracovat, on / ona pracuje**) – do této skupiny patří slovesa zakončená v infinitivu *–ovat*

- 4) **typ -E*** (= irregular; „vzor“ číst, on / ona čte; ve všech svých učebnicích Holá označuje tato slovesa ve slovní zásobě hvězdičkou za infinitivem příslušného verba).

Typ -E a typ -E*⁴¹ spadají v učebnici Communicative Czech do jedné skupiny.

Tabulka 9: Modely konjugace.⁴²

-A	-I	-E (-ovat)	-E* (ireg.)	
DĚLAT	ROZUMĚT	PRACOVAT	ČÍST	
-ám	-ím	-uju	-u	!!!
-áš	-íš	-uješ	-eš	-Š
-á	-í	-uje	-e	0
-áme	-íme	-ujeme	-eme	-ME
-áte	-íte	-ujete	-ete	-TE
-ají	-í	-ujou	-ou	!!!

Nácvik tvoření tvarů sloves přítomného času trénujeme již vyplněním následující tabulky (Tabulka 9: Modely konjugace) – například za pomoci předchozí tabulky modelů konjugace. Studenti si tak sami vytvoří vlastní přehlednou tabulku s modely konjugace. Pokud si studenti zafixují zmiňované čtyři typy konjugace, stačí pak při setkání s novým slovesem jeho správné zařazení k typu konjugace, aby zvládli utvořit tvary daného slovesa. Díky tomuto systému čtyř typů konjugace zvládají studenti bez větších problémů práci s přítomným časem. Vycházím zde z vlastních zkušeností.

⁴¹ Viz učebnice Lídy Holé.

⁴² <http://www.czechstepbystep.cz/cz/prouc/ceman/ceman.htm> - schéma 3N

Tabulka 10: Modely konjugace

DĚLAT	ROZUMĚT
Děl	rozum
Děl	rozum
Děl	rozum
Děl	rozum
Děl	rozum
Děl	rozum

PRACOVAT	ČÍST*
Prac	čt
Prac	čt
Prac	čt
Prac	čt
Prac	čt
Prac	čt

V učebně češtiny pro cizince lze navíc umístit přehledné tabule, na kterých studenti mohou kdykoli v průběhu vyučovací hodiny najít konjugaci jim známých vzorových sloves. Díky této tabuli mohou pracovat se slovesy novými. Pokud se ve výuce setkáme s tím, že student špatně vytvoří tvar slovesa přítomného času, odkážeme ho právě na tuto tabuli – ihned mu můžeme ukázat, jak se tvoří tvary slovesa, s nímž má problém.

Příklad: student má problém se slovesem *malovat*, učitel mu ukáže, ke kterému typu konjugace sloveso patří – analogicky je pak student schopen vytvořit všechny tvary problémového slovesa.

infinitiv	<u>prac-ovat</u>	<u>mal-ovat</u>
já	prac- uju	mal- uju
ty	prac- uješ	mal- uješ
on, ona	prac- uje	mal- uje
my	prac- ujeme	mal- ujeme
vy	prac- ujete	mal- ujete
oni	prac- ujou	mal- ujou

Aby si studenti uvědomili horizontální i vertikální systémové vztahy konjugace⁴³, je možné s nimi udělat cvičení (viz příloha Tabulka 11), kde mají za úkol přiřadit k sobě slovní kmeny a správné koncovky.

Příkladem horizontálních a vertikálních systémových vztahů je

- a) –í ve všech osobách skupiny sloves typu –Í
 - b) –š ve 2. osobě singuláru
 - c) –me v 1. osobě plurálu
 - d) –te ve 2. osobě plurálu
- apod.

Cvičení provedeme tak, že na kartičkách jsou napsány kmeny sloves (děl–, rozum–, prac–, čt–) a koncovky sloves (–ám, –áš, –á, –me, –áte, –ají, –ím, –íš, –í apod.). Studenti mají za úkol kartičky spojit, ale také seřadit podle pořadí osob singuláru a plurálu. Díky této aktivitě si studenti pevněji fixují horizontální a vertikální systém konjugací. Cvičení můžeme provést jako soutěž jednotlivců, či skupinovou práci, čímž studenty motivujeme a nutíme k samostatnosti.

Tabulka 11: Úloha na procvičení konjugace sloves

DĚL	ÁM	ROZUM	ÍM
DĚL	ÁŠ	ROZUM	ÍŠ
DĚL	Á	ROZUM	Í
DĚL	ÁME	ROZUM	ÍME
DĚL	ÁTE	ROZUM	ÍTE
DĚL	AJÍ	ROZUM	Í
PRAC	UJU	ČT	U
PRAC	UJEŠ	ČT	EŠ
PRAC	UJE	ČT	E
PRAC	UJEME	ČT	EME
PRAC	UJETE	ČT	ETE
PRAC	UJOU	ČT	OU

⁴³ Opakující se shodné jevy v systému konjugace.

Veškerý počáteční nácvik směřuje k usnadnění a zpřístupnění tvorby tvarů sloves přítomného času, k vytvoření systému, o který se studenti při studiu opřou.

Po procvičování tvarů přítomného času sloves přechází studenti k tvorbě jednoduchých vět, jako je tomu v ukázce posloupnosti následujících třech cvičení⁴⁴, studenti dojdou od nejjednoduššího cvičení až k možnosti tvořit jednoduché věty, což je pro další práci velmi motivující.

1) Dopište zájmena a seřad'te modely konjugace (1 - já, 2 - ti...).

..... děláme rozumíme pracujeme čteme
..... děláš rozumíte pracuju čte
..... dělá rozumím pracujete čtete
..... dělám rozumí pracujou čtou
..... dělají rozumí pracuješ čtu
..... děláte rozumíš pracuje čteš

2) Tvořte formy sloves.

1. já – dělat
 2. ty – pracovat
 3. my – číst
 4. vy – dělat
- apod.

3) Tvořte věty.

1. Co (ty – dělat)?
2. (já – pracovat) ve firmě Microsoft.
3. (vy – číst) detektivky?
4. Co (vy – dělat) zítra?
5. Promiňte, (já – nerozumět).
6. Eva je v práci a (pracovat).
7. Alex je doma a (číst).

⁴⁴ <http://www.czechstepbystep.cz/cz/prouc/ceman/ceman.htm> - procvičení modelů konjugace
Schéma 3C

8. (vy – rozumět)?
9. (já – nečíst) detektivky.
10. (vy – pracovat) doma?

Při počátečním nácviku tvorby vět je důležité studentům vysvětlit (připomenout), že osobní zájmena v českých větách často vynecháváme, jsou nadbytečná, neboť tvar slovesa sám o sobě vypovídá o osobě a čísle (shoda).

Aby bylo toto studentům opravdu jasné, je vhodné zadat cvičení, tak aby byla elipsa zájmena patrná již ze zadání, např.:

Tvořte věty.

1. Co – (tv) – dělat?
2. (já) – pracovat – ve firmě Microsoft.
3. (vy) – číst – detektivky?
4. Co – (vy) – dělat – zítra?

atd.

Častou chybou studentů totiž bývá např. věta „*Co ty děláš?*“ nebo „*Já pracuju ve firmě Microsoft.*“ či „*Vy rozumíte?*“.

Je důležité hned na začátku studia dbát na to, aby studenti osobní zájmena „já, ty, on, ona, my, vy, oni“ nepoužívali, jinak si na to zvyknou bude těžké, ba ne možné je tohoto zlovyku zbavit. Nutnost vkládat osobní zájmena je způsobena interferencí – negativním vlivem mateřského, či jiného jazyka, který student ovládá (angličtina: „What do **you** do?“ nebo „I work in Microsoft.“, popř. němčina: Was machst **du**? nebo Ich arbeite bei der Firma Microsoft.“ či „Versteht **du**?“).

Osobního zájmena ve větách pak použijeme jedině ke zdůraznění osoby, které se sloveso týká, což je látka, ke které studenti přistoupí později.

14.5.3. Tvkání a vykání

Velmi důležité je studentům vysvětlit problematiku **formálnosti** – **neformálnosti** 2. osoby singuláru a 2. osoba plurálu přítomnosti:

- a) plurál
- b) formální variantu pro 2. osobu singuláru.

Aby si studenti rozdíl mezi formálními a neformálními větami neustále procvičovali, je vhodné zavést ve třídě pravidla, že studenti učiteli a učitel studentům vykájí (používají formální variantu), studenti si mezi sebou tykájí (neformální varianta).⁴⁵

14.5.4. Problémové aspekty – Reflexivita

Některá slovesa v češtině jsou reflexivní, je třeba studentům vysvětlit a ukázat, že reflexivní „se“ a „si“ se při konjugaci nemění a používá se ve všech slovesných tvarech (př. *jmenuju se, jmenuješ se, jmenuje se...*). Vždy pak stojí na druhé pozici ve větě.

Např.:

Dívám se na televizi.

Každý den se dívám na televizi.

14.5.5. Problémové aspekty – Slovesa v záporu

Problémy, které mohou při výuce přítomného času vyvstat, se týkají negace. Opět zde musí učitel počítat s interferencí – studenti často vychází ze svého mateřského jazyka či jiného cizího jazyka, který ovládají, a ten se pak (často i nevědomky) snaží aplikovat na češtinu.

Negativní tvary v češtině tvoříme pouhým přidáním prefixu „ne–“ ke slovesu. Studenti bývají rovněž často překvapeni faktem, že v české větě může být více negací (např. oproti angličtině, kde je možná ve větě pouze jediná negace).

Srov.:

Nevařím. I don't cook.

Nikdy nevařím. I never cook.

⁴⁵ Pokud jde o věkově různorodou skupinu (například mládež a studenti důchodového věku), je důležité tato pravidla studentům nejenom vysvětlit, ale především zdůvodnit (jde o trénování formálních a neformálních tvarů sloves).

14.5.6. Tvoření otázek

Při probírání jednotlivých časů v češtině učitel ukáže i příklad tvoření otázek. Studenti s jejich tvořením nemívají podle mé zkušenosti větší problémy. Jsou občas překvapeni, že při tvoření otázek v češtině nejsou třeba žádná pomocná slovesa.

Srov. české „*Rozumíte?*“ a anglické „*Do you understand?*“.

14.5.7. Zapojení sloves do systému konjugace, procvičování přítomného času

Ve chvíli, kdy studenti ovládají tvary přítomného času „vzorů“ konjugace, je možné zapojit do nácviku přítomného času další slovesa. Nová slovesa je důležité nejprve přiřadit ke čtyřem vzorovým skupinám podle konjugace, aby si studenti fixovali analogické tvary a dotvářeli systém.

Ve cvičeních učebnic Lídy Holé se při počátečním procvičování konjugace přítomného času sloves vychází právě ze zmiňovaného rozdělení sloves do skupin.

Holá (2006a, s. 17):

Organizujte slovesa z tabulky do 4 skupin podle konjugace.

studovat	sportovat	mluvit	lyžovat	nakupovat	pracovat
odpočívat	spát	jíst ⁴⁶	vařit	atd.	

–á

–í

–e (ovat)

–e

Holá (2006b, s. 29):

Tvořte „já-formy“⁴⁷. Zařaďte slovesa do tabulky podle typu konjugace.

tancovat	vařit	mít	–Á	–Í	–E (–ovat)	–E*
dívat se	mít	hrát	dělám	rozumím	pracuju	čtu
studovat	pracovat	spát	_____	_____	_____	_____
atd.			_____	_____	_____	_____

⁴⁶ U slovesa *jíst* preferuji tvary oni „*jí*“ (srov. oni „*jedí*“).

⁴⁷ „Já-forma“ je forma slovesa v první osobě singuláru.

Druhé cvičení je o něco komplikovanější. Nejde jen o pouhé rozřídění sloves dle konjugace – studenti musí navíc vytvořit 1. os. singuláru, proto je toto cvičení vhodnější spíš pro opakování.

Osvědčeným cvičením je napsat slovesa na kartičky. Úkolem studentů je slovesa na kartičkách rozřídít do skupin dle konjugace. Pro některé může být tento způsob přehlednější, každopádně je vhodné, aby studenti měli k dispozici přehled modelů konjugace a v něm vepsaná slovesa, která znají. Buď si tento přehled vytvoří sami, nebo jim ho může učitel nakopírovat (viz Tabulka 11: Přehled konjugace sloves). Do přehledu pak postupně doplňují další nová slovesa, se kterými se během studia češtiny jako cizího jazyka setkají.

Tabulka 12: Přehled konjugace sloves

- A			- Í		
POSLOUCHAT	VSTÁVAT	DÍVAT SE	UKLÍZET	VAŘIT	SPÁT
poslouchám	vstávám	dívám se	uklízím	vařím	spím
posloucháš	vstáváš	díváš se	uklízíš	vaříš	spíš
poslouchá	vstává	dívá se	uklízí	vaří	spí
posloucháme	vstáváme	díváme se	uklízíme	vaříme	spíme
posloucháte	vstáváte	díváte se	uklízíte	vaříte	spíte
poslouchají	vstávají	dívají se	uklízí	vaří	spí
- E (ovat)			- E*		
TANCOVAT	NAKUPOVAT	PRACOVAT	PSÁT	ČÍST	HRÁT
tancuju	nakupuju	pracuju	píšu	čtu	hraju
tancuješ	nakupuješ	pracuješ	píšeš	čteš	hraješ
tancuje	nakupuje	pracuje	píše	čte	hraje
tancujeme	nakupujeme	pracujeme	píšeme	čteme	hrajeme
tancujete	nakupujete	pracujete	píšete	čtete	hrajete
tancujou	nakupujou	pracujou	píšou	čtou	hrajou

Analyzování sloves je typickým příkladem, který můžeme použít jak při procvičování přítomného času, tak i minulého a budoucího, či kondicionálu. Termínem „analyzování sloves“ označuje Holá činnost, při které mají studenti za úkol určit gramatické osoby sloves (též pomocí osobních zájmen *já, on, ona, my, vy, oni*).

Holá (2006a, s. 18):

Analyzujte slovesa.

Například: pracuju – já

1. děláme –
 2. vstáváš –
 3. uklízíme –
 4. lyžujete –
- apod.

Jde o určitý typ drilového cvičení vhodného k tomu, aby se zautomatizovalo použití probírané látky sloves přítomného času. Další cvičení je pro studenty jednodušší úloha, ve které mají studenti za úkol utvořit správný tvar, když mají zadanou osobu a infinitiv slovesa.

Holá (2006b, s. 39):

Řekněte správnou formu.

Například: já – vařit: vařím

1. on – vařit
 2. ona – hrát basketbal
 3. my – psát
 4. já – číst
- apod.

Cvičení, v němž mají žáci vybrat správnou odpověď z několika nabízených možností. Považuji za vhodné, pokud jsou v nabízených možnostech pouze gramaticky správné odpovědi. Když se ale ve cvičení objeví gramaticky nesprávné varianty (například „*neje“), může to mít na studenty velmi negativní vliv, protože si mohou neúmyslně zafixovat nesmyslné a neexistující tvary.

Holá (2006b, s. 29):

Vyberte správnou formu.

1. Petr rád _____ každý den hudbu.
a) poslouchám b) poslouchá c) posloucháme

2. Iva a Jan _____ tenis.
a) hraješ b) hrajeme c) hrajou
(...)

5. Ty nikdy _____ v 6 hodin ráno?
a) vstáváš b) nevstáváš c) vstává

6. Vy nikdy _____?
a) nevaříš b) nevařím c) nevaříte

Z „Manuálu pro učitele New Czech Step by Step“ a „Tschechisch Schritt für Schritt“ je příklad sice drilového, ale pro studenty zábavného cvičení⁴⁸:

„Procvičení konjugace. Potřebujeme: rozstříhané obrázky ze stran 41 a 42 a šestihrannou hrací kostku. Studenti si házejí kostkou. Na stole jsou rozstříhané obrázky se slovesy. Každý student si vylosuje jedno sloveso a pak hodí kostkou. Musí utvořit osobu podle čísla, které mu padlo na kostce (1 – já, 2 – ty atd.).“⁴⁹

Pro zopakování sloves v přítomném čase necháme studenty napsat všechny tvary sloves na jednotlivé papírky: každému studentovi přidělíme infinitiv slovesa (popř. infinitivy sloves). Studenti na papírky, které dostanou od učitele, napíší všechny tvary přítomného času slovesa, jež jim bylo přiděleno (jeden tvar slovesa – jeden papírek). Vybereme všechny papírky, rozložíme je na prázdný stůl a necháme studenty, aby je roztřídili podle osob. Učitel určí, kdo bude vybírat z množství lístečků tvary 1. os. sg, kdo tvary 2. os. sg. atd.

Nakonec společně provedeme kontrolu – studenti přečtou tvary sloves, které vybrali. Optimální je, když studenti navíc slovesa roztřídí podle typů konjugace: typ –Á, –Í, –E (–ovat), –E*.

⁴⁸ Čerpám z vlastní praxe.

⁴⁹ <http://www.czechstepbystep.cz/cz/prouc/csman/csman.htm>

14.5.8. Cvičení na prézens v kombinaci s dalšími procvičovanými jevy

14.5.8.1. Užívání přítomného času s časovými údaji

Nejčastějším typem cvičení, která kombinují trénink prézentu a časových údajů, je tvoření vět.

Holá (2006a, s. 18):

Napište, co kdy děláte.

v zimě plavat

O víkendu nepracuju.

o víkendu sportovat

ráno hrát tenis

každý den uklízet

apod.

Obtížnější variantou je úloha, ve které studenti říkají, co kdy dělají nebo nedělají. Vytvoří větu z kombinace dvou kartiček, které si vytáhnou. Na jedné kartičce je časový údaj (v základním slovníkovém tvaru – *leden, neděle, jaro, víkend, ráno, každá noc* apod.), na druhé je pak obrázek slovesa.

14.5.8.2. Užívání přítomného času ve spojení s adjektivem rád

Poté, co mají studenti formy prézentu zautomatizované, můžeme přistoupit k dalšímu učivu – ke spojení tvarů prézentu s tvary adjektiva *rád*. Přítomný čas nyní opakujeme, zaměřujeme se na procvičení adjektiva .

V následujícím cvičení mají studenti za úkol pouze do věty doplnit správný tvar *rád / ráda / rádi*.

Doplňte do věty tvar *rád / ráda / rádi*.

Model: *Maruška spí. – Maruška **ráda** spí.*

Petr vaří špagety.

Eva vstává v 6 hodin.

Michal hraje golf.

Monika a Adam tancují.

David nakupuje v supermarketu.

Honza píše e-maily.

Iveta se dívá na televizi.
 Tomáš a Alena čtou detektivky.
 atd.

14.5.8.3. Modální slovesa

Se studenty trénujeme nejen tvary sloves přítomného času, ale i tvary infinitivní, které budou potřebovat ve spojitosti s modálními slovesy nebo při tvoření budoucího času. Při procvičování přítomného času už od začátku hlídáme studenty, aby na infinitiv nezapomínali, aby se ho také učili a měli ho zafixovaný jako jeden ze slovesných tvarů (i když někdy může způsobovat problémy jako např. infinitiv „spát“, protože mnoho studentů tvoří tvary přítomného času **spám* apod., podobně „hrát“ a nekorektní tvary studentů **hrám*. Studenti dle zakončení infinitivu chybně řadí tato slovesa k typu „-Á“. Těmto chybám se na začátku nevyhneme, je důležité je ovšem ihned opravovat a upozorňovat na problematické tvary.

Nácvik modálních sloves můžeme začít i ne zcela tradiční cestou. Najdeme si, popř. vymyslíme, jednoduchý text, ve kterém jsou obsažena modální slovesa. Po přečtení textu mají studenti za úkol do tabulky konjugace modálních sloves (viz Tabulka 13: Konjugace modálních sloves) doplnit tvary, které se v textu vyskytují. Na základě znalostí, které o tvarech sloves přítomného času a konjugačních modelech mají, mohou doplnit i zbylé tvary modálních sloves, kromě nepravidelných tvarů slovesa „chtít“ (*já chci, oni chtějí*).

Tabulka 13: Konjugace modálních sloves

Modální sloveso (infinitiv)	MUSET	MOCT	CHTIT
typ			
já			
ty		-	
on, ona			
my			
vy			
oni			

V učebnici Holé je na procvičení tvarů modálních sloves drilové cvičení zaměřené na konstrukci krátkých vět.

Holá (2006b, s. 37):

Tvořte věty.

Například: (já) – večer – spát. Večer spím.

1. (já) – někdy – muset – vstávat – v 5 hodin.
2. (ona) – nechtít – plavat.
3. (on) – nechtít – dneska – vařit.
4. (ty) – zítra – nemuset – pracovat?
apod.

Osobní zájmena jsou uvedena v závorkách proto, aby se ve větách vytvořených studenty přímo neobjevila (student se jimi řídí při tvoření příslušného tvaru modálního slovesa). Toto grafické značení studentům velmi pomáhá právě v počátcích jejich studia češtiny.

Následující cvičení, zaměřené na užívání infinitivu po modálních slovesech, je podle mého názoru pro studenty velmi matoucí, a to z toho důvodu, že si slovesné osoby v jednotlivých cvičných větách ve většině případů vzájemně nekorespondují (např: 1. **já musím** – **on / ona studuje**, 3. **vy umíte** – **my plaveme** apod.)

Holá (2006a, s. 19):

Slovesa v závorce dejte do správného tvaru.

1. O víkendu musím _____ (studuje).
2. Můžeš zítra _____ (hraješ) squash?
3. Umíte dobře _____ (plaveme)?
4. Příští týden nemůžu _____ (jdu) do školy.
apod.

Vhodnější variantu tohoto cvičení najdeme v:

Chcete mluvit česky? (1997, s. 78):

Odpovídejte podle vzoru (Answer according to the model):

Vzor: Studuju češtinu. (muset) – **Musím studovat** češtinu.

Nakupujeme. (muset)

Odpočíváš odpoledne? (moci)

apod.

Náročnost zadání graduje při procvičování modálních sloves cvičením, v němž mají studenti dokončit věty, u kterých mají uveden začátek:

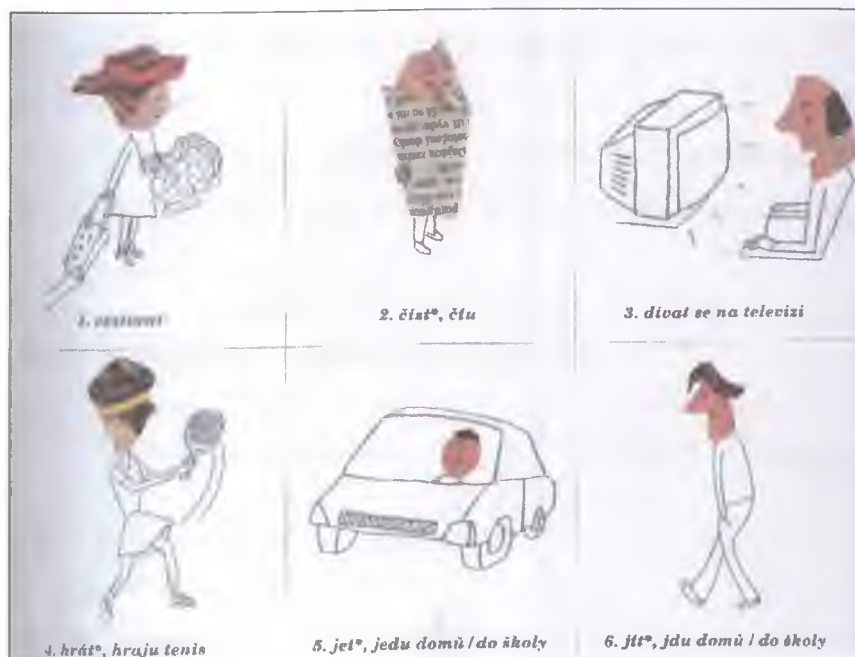
Holá (2005, s. 39):

Dokončete věty.

1. Každý den musím...
2. O víkendu můžu...
3. V létě můžu...
4. V zimě můžu...
5. Když jsem nemocný, nemůžu...
6. Když jsem nemocný, musím...

Holá (2005, s. 39):

Řekněte, co umíte / neumíte vy. Používejte obrázky na s. 41 a 42.

Obrázek 9: Ukázka obrázků sloves (Holá, 2005, s. 41)

Díky následujícímu cvičení si studenti uvědomí, že ačkoli ještě neovládají budoucí čas, mohou budoucnost v rámci svých schopností již vyjádřit.

V kontextu obsahující časový údaj o budoucnosti je totiž možné prezentem vyjádřit děje budoucí, např. *Zítřejdu do kina. Za měsíc mám narozeniny.*

Holá (2006b, s. 35):

Co dneska nebo zítra plánujete?

Například: Dneska chci / musím / nemůžu studovat.

1. Ráno _____
2. Dopoledne _____

3. V poledne _____
4. Odpoledne _____
5. Večer _____

V učebnicích Holé se studenti učí přítomný čas modálních sloves hned v prvních kapitolách učebnice – spolu s přítomným časem plnovýznamových sloves. Jiné učebnice češtiny jako cizího jazyka (např. Bednářová – Pintarová, 1995) řadí modální slovesa až dále, proto také bývá obtížnost cvičení vyšší.

Z učebnice *Chcete mluvit česky?* jsem pro ilustraci uvedla krátké ukázky sekvencí cvičení (kromě prvního uvedeného příkladu), v nichž studenti procvičují všechna modální slovesa. Cvičení jsou však podle mého názoru příliš jednotvárná – stále se opakuje jeden typ cvičení, vhodná jsou pro drilový trénink na začátek, dále by pak studenti měli to, co se naučili, použít také ve vlastních větách a v konverzaci.

Tato učebnice, stejně jako některé další, obsahuje cvičení, ve kterých si studenti procvičují překlad, proto jsou kombinací překladového a tvořivého:

1) *Chcete mluvit česky?* (1997, s. 78):

Řekněte negaci a doplňte větu

(Put the statement in the negative and fill in the banks):

Vzor: Chci koupit, ale...

Nechci koupit knihu, ale noviny.

Můžu jít do kina, protože...

Nemůžu jít do kina, protože nemám čas.

Dneska se můžu dívat na televizi, protože...

Na nástupišti smíme kouřit, protože...

Mám jet vlakem, ale...

Umím dobře anglicky, ale...

Musím studovat češtinu, ale...

2) *Chcete mluvit česky?* (1997, s. 79):

Řekněte kolegovi, že něco děláte, a zeptáte se¹⁰, jestli to chce taky dělat

(Tell your colleague that you are doing sth. and ask if he wants to do it too):

Vzor: Píšu úkol.

Chceš taky psát úkol?

Dneska jedu do Prahy.

Koupím si hezkou knihu.

apod.

¹⁰ Indikativ „zeptáte se“ je vhodnější nahradit imperativem „zeptejte se“: „Řekněte kolegovi, že něco děláte, a **zeptejte se**, jestli to chce taky dělat.“

3) Chcete mluvit česky? (1997, s. 79):

Řekněte Tomášovi, že to musí také udělat

(Tell Tom that he must also do it):

Koupím místenku do Prahy.

Tomáši, musíš taky...

Zdravím našeho profesora.

Piju čaj.

apod.

4) Chcete mluvit česky? (1997, s. 79):

Zeptejte se pana Kubáta, jestli může nebo umí

(Ask Mr. Kubát if he can or knows how to):

go to Prague in the morning

Pane Kubáto, prosím vás, můžete...?

speak english well

umíte...!

apod.

5) Chcete mluvit česky? (1997, s. 79):

Řekněte Heleně, že to nesmí dělat (Tell Helen that she may not do it):

Můžu tady odpočívat?

Heleno, nesmíš...

Můžu ve třídě mluvit?

apod.

6) Chcete mluvit česky? (1997, s. 80):

Tomáš se ptá, jestli má, nemá... (Tom asks if he should... or should not...):

Should I go shopping now?

Mám...?

Should I do to schoul now?

apod.

Stejně jako v učebnici *Chcete mluvit česky?* i v učebnici *Communicative Czech* se cvičení postupně věnují jednotlivým modálním slovesům. Většina gramatických jevů je v učebnicích propojena s tématickou slovní zásobou, např. v učebnici *Chcete mluvit česky?* je problematika modálních sloves propojena s komunikačními tématy „hotel, restaurace“.

Rešková – Pintarová (1995, s. 72):

Pracujte ve dvojicích. Ptejte se a odpovídejte.

(Work in Paris. Ask and answer.):

A: Chceš kávu? B1: Děkuju, nechci. B2: Ano, děkuju.

Chceš –

oříšková zmrzlina, bílé víno, hovězí polévka, ovocný dort apod.

Rešková – Pintarová (1995, s. 72):

Pracujte ve dvojicích. Ptejte se a odpovídejte.

(Work in Paris. Ask and answer.):

A: *Chceš ještě kávu?* B: *Děkuju, už nemůžu.*

Chceš –

čokoládový dort, koňak, jahodová zmrzlina, kuře apod.

Rešková – Pintarová (1995, s. 72):

Pracujte ve dvojicích. Ptejte se a odpovídejte.

(Work in Paris. Ask and answer.):

A: *Můžu si vzít tu knihu?* B1: *Samozřejmě.* B2: *Bohužel, ne.*

Můžu –

vzít si ten dort, dívat se na televizi, jít do kina apod.

Rešková – Pintarová (1995, s. 72):

Řekni partnerovi, co musí dělat

(Tell your partner what he/she must do):

studovat: Musíš studovat.

Musíš –

jíst zeleninu, jít nakupovat, jít do školy apod.

Rešková – Pintarová (1995, s. 72):

Řekni partnerovi, co nesmí dělat

(Tell your partner what he/she must not do):

pít pivo ve třídě: Nesmíš pít pivo ve třídě.

kouřit v kině, parkovat na náměstí apod.

Pracujte ve dvojicích. Partner se ptá a ty mu porad'.
(Work in Paris. Your partner asks for advice. Give him/her an advice.)

(Work in Paris. Your partner asks for advice. Give him/her an advice.)

A: *Mám si vzít čokoládovou nebo jahodovou zmrzlinu?* B: *Jahodovou.*

Mám –

vzít si čaj nebo kakao, jet na výlet do Brna nebo do Prahy apod.

14.5.8.4. Využití vizuálního materiálu při výuce přítomného času

Při výuce prezentu češtiny pro cizince učitelé často využívají vizuálních materiálů. Příkladem je i následující cvičení.

Studenti si vylosují kartičku s obrázkem a řeknou, zda činnost zobrazenou na obrázku dělají rádi či neradi, popř. mohou říkat, jestli člověk na obrázku vykonává činnost s oblibou či nikoli (trénují tedy 1. či 3. osobu singuláru).

Příklad: Student si vylosuje následující kartičku, řekne: „Nerad uklízím.“ / „Nerad uklízí.“

Obrázek 10: Sloveso „uklízet“

Obměnou může být tvoření otázek pro ostatní studenty. Student vytvoří otázku se slovesem, které obrázek na kartičce symbolizuje. Pokud má obrázek „uklízet“, zeptá se: „Uklízíš rád?“ – Další student odpoví podle pravdy: „*Ne, nerad / nerada uklízím.*“ / „*Ano, rád / ráda uklízím.*“

Do výuky a procvičování může učitel i v případě studentů začátečníků přidávat cvičení, která mají konverzační charakter. Studenti se vzájemně (například ve dvojicích) ptají, co dělají rádi a co dělají neradi.

Studenti mají celkem v oblibě cvičení, kdy o sobě mají napsat a pak říci dvě informace pravdivé a jednu nepravdivou (například: „*Rád čtu noviny. Rád se dívám na seriály. Rád lyžuju.*“). Ostatní studenti pak hádají, která informace není pravdivá. Cvičení tohoto typu studenty navíc sblížuje, protože se vzájemně poznávají, vzniká příjemnější atmosféra pro výuku, otupují se bariéry a snižuje se tréma.

Někdy je lepší, když úkol a informace ke cvičení zadá sám učitel, což ilustrují na následujícím cvičení. V první části zadání dostanou studenti instrukce, aby řeklo, co Petra a Pavla dělají rády a co dělají nerady. V druhé části, v níž získají o obrázcích další informace, mají studenti za úkol říct pouze to, co dělají rády.

Holá (2006a, s. 19)

Řekněte, co Pavla a Petra rády / nerady dělají.

Petra a Pavla jsou sestra. Petra je ráda doma. Pavla je ráda venku. Co rády dělají.

hrát tenis	spát	číst	hrát golf	plavat	lyžovat	hrát karty	apod.
------------	------	------	-----------	--------	---------	------------	-------

14.5.9. Hry

Při herních cvičeních zaměřených na procvičení přítomného času opět můžeme využít kartičky s obrázky sloves. V praxi mám vyzkoušeno, že se následující cvičení hodí pro skupinu, kde jsou minimálně 3 studenti (pokud jsou studenti pouze 2, hraje i učitel), maximální počet hráčů by měl být 5 až 6.

Učitel si připraví kartičky s obrázky sloves, od každého slovesa jeden pár kartiček (jedno sloveso se tedy vždy vyskytuje na dvou kartičkách). Všichni hráči dostanou stejný počet kartiček (je důležité mít kartičky pro studenty předem nachystané tak, aby nedostali rovnou páry). Při hře drží kartičky v ruce, ostatním neukazují, jaké obrázky na nich mají. Cílem je získat co nejvíce párů sloves.

Začíná hráč zvolený učitelem, vytvoří (zjišťovací) otázku, jež obsahuje sloveso, které potřebuje do páru; například: „Umíš lyžovat?“ a označí toho, komu je otázka určena. Ten, pokud kartičku s obrázkem slovesa nemá, odpoví záporně („Ne, neumím lyžovat.“), i když to třeba ve skutečnosti není pravda. Když kartičku s obrázkem má, odpoví kladně („Ano, umím lyžovat.“) a kartičku studentovi, který se ho ptal, odevzdá (ten pár kartiček se stejnými obrázky odloží na stůl). Dál pokračuje student, jenž odpovídal. Hra končí, když studenti nemají v ruce žádné kartičky, na stole mají páry. Spočítají kolik párů sloves se jim podařilo získat, vyhrává ten, kdo má nejvíce párů.

Návod možná vypadá trochu komplikovaně, ale po praktické ukázce je hra velmi snadno pochopitelná. Z praxe mohu potvrdit, že i studenti „začátečníci“ bez problémů pravidlům hry porozumí; někdy je třeba první kolo vést.

Pokud máme skupinu, se kterou pracujeme dlouhodobě, můžeme hru obměnit, pravidla pak nemusíme dlouze vysvětlovat. Studenti pak musí používat např. modální slovesa, minulý nebo budoucí čas, kondicionál apod., podle toho, jakou látku chceme procvičit.

Během hry dbáme na to, aby studenti odpovídali celými větami, díky tomu si fixují a upevňují to, co už by měli umět⁵¹ („Nakupuješ v supermarketu každý den?“ – správné odpovědi: „Ano, nakupuji v supermarketu každý den.“ / „Ne, nenakupuju v supermarketu každý den.“; špatné odpovědi: „Ano.“ / „Ne.“ / „Ano, nakupuju.“ apod.).

⁵¹ Od prvních hodin výuky, kdy studenti ještě neumí akuzativ, si fixují některé jazykové aspekty jako fráze (např. *dívám se na televizi*, *nakupuju v supermarketu*, *pracuju na počítači*, *tancuju na diskotéce* apod.). Tyto fráze je pak vhodné co nejčastěji opakovat.

Pokud máme ve třídě dostatek prostoru, můžeme ho využít pro následující drilovou hru (pro libovolný počet studentů). Studenti se postaví vedle sebe na pomyslnou čáru, učitel řekne nebo ukáže tvar slovesa, studenti pak sloveso analyzují a určí osobu. Kdo správně odpoví jako první, postoupí o krok dopředu, kdo odpoví špatně, jde o krok zpět (místo kroků můžeme použít nějaké značky naznačující další pozici). Vítězí ten, kdo je jako první v předem stanoveném cíli. Pokud je studentů více, vytvoří se týmy, za každý tým soutěží jeden student, po odehraném kole se všichni studenti vystřídají.

Studenti nemusí slovesa jen analyzovat, mohou tvořit správné tvary sloves přítomného času, jestliže znají infinitiv a osobu (např.: *já – vařit* → *vařím*, on spát → *spí* apod.). Tuto hru je možné použít i při procvičování minulého, budoucího času, kondicionálu, imperativu, imperfektivních a perfektivních párů sloves apod.

Jelikož může být obtížné kontrolovat, který student řekl správnou odpověď jako první, můžeme nechat studenty správné odpovědi psát. Jeden student z každého týmu bude psát na tabuli, ostatní píšou na papír. Studenti se vystřídají např. po třech až pěti příkladech – aby postupně psali na tabuli všichni. Kontrolu provádíme ihned, bod pro tým získává ten, kdo napsal správnou odpověď jako první.

Bingo je hra vhodná jak pro nácvik, procvičování, tak i zopakování jazykových jevů. „Veškeré slovní druhy lze procvičovat pomocí binga. Necháme studenty, aby nám diktovali cca dvacet určitých slov (např. infinitivů sloves, příslovce, přídavná jména apod.) a zapíšeme je na tabuli/papír. Poté je vyzveme, aby si z nich každý vybral a zapsal 5. Pak čteme jednotlivá slova podle vlastního výběru a zároveň je škrteme/mažeme z papíru/tabule. Student, který jako první přeškrtná všech svých 5 slov, má bingo a vyhrává.“⁵²

Abychom procvičili konjugaci či deklinaci, popř. stupňování, nechte učitel z tabule tvary, které zde jsou zapsané, čte slova v jejich jiném tvaru (např. na tabuli jsou infinitivy *číst, psát, jíst, jet, jít* atd., pro trénink minulého času učitel čte: *četl jsem, jedl jsem, jel jsem, šel jsem* apod; v případě stupňování adjektiv učitel nechte: *dlouhý, malý, velký, dobrý*, ale čte: *delší, menší, největší, nejlepší* apod.).

⁵² <http://www.czechstepbystep.cz/cz/prouc/index.htm>

14.6. PRÉTERITUM – minulý čas

Naučit se minulý čas není pro studenty tak obtížné jako tvary přítomného času sloves⁵³, protože jeho tvoření je celkem pravidelné. Samozřejmě existuje několik nepravidelných, pro studenty komplikovaných tvarů minulého času (viz Schéma 4: Nepravidelné tvoření minulého času), ale studenti na ně naráží mnohem méně.

Schéma 4: Nepravidelné tvoření minulého času⁵⁴

být* byl	mít* měl	chtít* chtěl	číst* četl	jíst* jedl	jít* šel, šla, šli
moc* mohl	pít* pil	psát* psal	spát* spal	umřít* umřel	

I v případě minulého času postupujeme od nejsnazších cvičení k obtížnějším. Na začátek je vhodné procvičit tvoření minulého času sloves, u nichž při tvoření minulého přičestí nedochází k nepravidelnostem, komplikacím (např. nakupovat, vařit, uklízet, hrát apod.) a až pak zařadit slovesa, u nichž je tvoření minulého přičestí obtížnější (viz Schéma 4).

Ve sledovaných učebnicích nalzáme komplikované nepravidelné tvary hned v prvních cvičeních.

Holá (2006a, 65):

Doplňte slovesa v minulém čase.

1. (být) Můj tatínek _____ doma. Moje maminka taky _____ doma.
 2. (mít) Můj kolega Martin _____ moc práce. Moje kolegyně Jana taky _____ moc práce.
 3. (chtít) Můj pes _____ jídlo. Moje kočka taky _____ jídlo.
- apod.

Kladné na tomto příkladu cvičení je, že poukáže na různé zakončení sloves dle rodu subjektu (*tatínek* – maskulinum – *měl* / *maminka* – femininum – *měla*).

⁵³ Jeden student byl dokonce tak překvapen „nekomplikovaností“ minulého času (ve srovnání s ostatními studovanými jevy), že to okomentoval slovy „To je lehké – to není (pro český jazyk) normální!“

⁵⁴ Holá (2005, s. 64)

1. Byl jsem ve škole.
 2. Jedla jsem bagetu.
 3. Spal jsem 10 hodin.
 4. Hrál jsem tenis.
- apod.

Studenti většinou nedělají chyby při tvoření negativních vět v minulém čase, pokud tyto věty začínají plnovýznamovým slovesem.

Pokud věta začíná například časovým termínem, zájmenem apod., dojde k chybě, protože studenti mají tendenci automaticky dávat záporný prefix „ne“ k prvnímu slovesu ve větě (i když jím je tvar pomocného verba „být“),

Příklad neproblémové věty: „*Nevařil jsem knedlíky.*“

Příklad vět, které činí studentům potíže: „**V úterý nejsem vařil knedlíky.*“
nebo „**Já nejsem vařil knedlíky.*“

Nebo „**Včera nejsem byl v kině.*“ namísto „**Včera jsem nebyl v kině.*“

Je také třeba studenty upozornit, že se v české větě může objevit několik negací najednou i při užívání sloves v minulém čase:

Př.: „*Neviděl jsem český film.*“ – „*Nikdy jsem neviděl český film.*“ – „*Nikdy jsem neviděl žádný český film.*“

Další úloha, na které můžeme snadno procvičit tvoření negativních tvarů minulého času sloves, je spíše drilová:

Holá (2006b, s. 54):

Odpovídejte negativně.

Například: Měl jsi čas? – Ne, neměl jsem čas.

Chtěl jsi spát?

Měl jsi rád techno?

Šel jsi na koncert?

Jedl jsi jogurt?

Mohl jsi spát?

atd.

Studenti nemusí vypracovat úlohu přímo v učebnici, více komunikativního charakteru docílíme, když tyto otázky, přepíšeme na lístečky. Studenti se vzájemně ptají (čtou otázky z lístečků, jež dostali od učitele) a odpovídají.

14.6.2. Cvičení na minulý čas

Častým typem cvičení v učebnicích Holé je analyzování sloves (viz výše). Toto cvičení je vhodné pro první fázi procvičování minulého času.

Holá (2006b, 51):

Analyzujte podle modelu.

Například: pracoval jsem – já

1. byl jsi –
 2. měl –
 3. psal jsem –
 4. vařili jste –
- apod.

Jednoduché, ale velmi užitečné je cvičení, ve kterém mají studenti za úkol hledat slovesa s nepravidelnými formami minulého času; poté mají za úkol s vybranými slovesy tvořit věty.

Holá (2006a, 33):

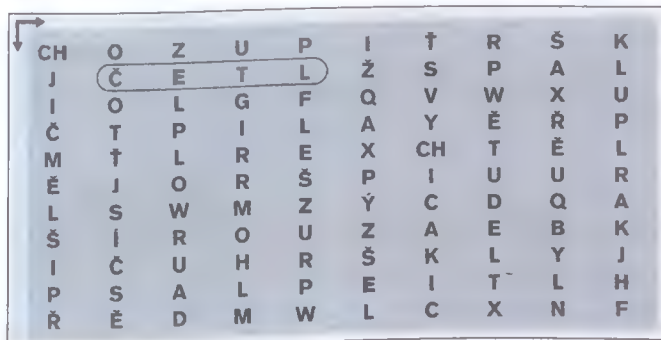
Jaká slovesa mají nepravidelné –I formy⁵⁶? Podtrhněte je. Dělejte věty.

mít	dělat	chtít	spát	pracovat	odpočívat			
nakupovat	umřít	studovat	likvidovat	hrát	psát	apod.		

Učitel by měl mít připravena nějaká cvičení pro studenty, kteří pracují rychleji než ostatní studenti ve skupině, často se totiž stává, že studenti nepracují stejně rychle.

Holá (2006a, 33):

Najděte slovesa s nepravidelnými –I formami.⁵⁷

Obrázek 11: Najděte slovesa s nepravidelnými –I formami

⁵⁶ Formy minulého času (např. *dělal*).

⁵⁷ Pozn. Nedostatkem je chybějící údaj o počtu sloves, které má student za úkol najít; k tomuto cvičení studenti nemají ani řešení v klíči na konci učebnice.

I při nácviu minulého času můžeme využít **vizuální materiál**. Préteritum procvičujeme tak, že studenti říkají, co je na obrázku – od jednoduchého popisu – co lidé dělali, po kombinaci obrázků a lokalit, kdy mají studenti za úkol říct, kde osoby byly a co tam dělaly (kombinace opakování minulého času a procvičování lokálu a genitivu). Následující cvičení také využívá vizuálního materiálu, a to vtipným a zábavným způsobem.

Studenti mají za pomoci obrázků odpovědět na otázku: „*Co nedělali pralidi?*“. Studenti mohou pracovat s cvičením buď přímo v učebnici⁵⁸, nebo učitel obrázky nakopíruje, popř. použije projektor k promítnutí obrázků. Učitel má dvě možnosti, buď nechá studenty používat slovní spojení z tabulky, nebo je odkáže na jejich vlastní slovní zásobu. Studenti často vymyslí mnoho vlastních zajímavých příkladů, co pralidi nedělali.

Než začneme dělat toto cvičení, musíme si ověřit, jestli studenti rozumí slovu „pralidi“, jinak dojde k nepochopení zadání a cvičení ztrácí zamýšlený efekt.

luxovat	poslouchat walkman	dívat se na televizi	telefonovat
pracovat	nosit džiny	jíst hamburgery	používat elektronickou lampu

Obrázek 12: Co nedělali pralidi?

⁵⁸ Holá (2006a, s 36)

Komunikativní charakter má cvičení, ve kterém má student za úkol odpovídat na otázky.

Holá (2005, s. 69):

Odpovídejte.

1. Kdy jste byli poprvé v České republice / v Praze?
 2. Kdy jste poprvé letěli letadlem?
 3. Kdy jste poprvé viděli moře?
 4. Kdy jste poprvé jedli knedlíky ?
 5. Kdy jste poprvé řídili auto?
- apod.

Cvičení můžeme provést aktivizačně, zapojíme celou skupinu – otázky pokládá buď učitel, nebo je čtou jednotliví studenti.

V praxi se mi osvědčilo otázky ze cvičení přepsat na papírky. Pak je několik variant, jak s nimi pracovat:

(a) Jeden student přečte otázku z papírku (který ostatním neukazuje), další student (popř. studenti) odpoví. Může odpovídat ten, komu student, který četl otázku, hodí míček. Studenti jsou nuceni pečlivě vyslovovat (aby jim ostatní rozuměli), soustředit se na poslech.

(b) V jiné variantě každý student písemně odpoví na otázku z papírku, který dostal.

(c) Obměnou cvičení je tzv. chodička, kdy studenti chodí po třídě a zjišťují od ostatních odpovědi na otázku, již mají na papírku. Odpovědi si mohou poznamenávat (např. do tabulky, kterou předem přichystal učitel), pokud je studentů ve třídě málo, mohou si ji pouze pamatovat. V závěrečném shrnutí sdělí studenti ostatním získané odpovědi.

Výše jsme se zaměřili na cvičení, v nichž jsou otázky předem stanovené. Můžeme také nechat studenty, aby sami otázky tvořili.

Holá (2006a, s. 36):

Dělejte otázky.

vidět někdy rodeo nebo koridu	hrát někdy v televizi nebo ve filmu		
vyhrát někdy v loterii	číst nějakou českou knihu	být na safari	apod.

Jako negativní vnímám fakt, že se v tomto cvičení objevuje učivo (neurčitá a negativní zájmena), které je obsaženo až v následující lekci. Častá chyba studentů

pak je např. „*Nečetl jsem nějakou českou knihu*“. Vysvětlit jim, že správná odpověď je „*Nečetl jsem žádnou českou knihu*.“ zabere spoustu času (nejde totiž o učivo, které žáci snadno a rychle pochopí, natož se naučí používat), navíc celkově nabourá procvičování minulého času. Cvičení by bylo vhodné zařadit až do další lekce.

Kombinací procvičování slovní zásoby a minulého času je cvičení, v němž mají studenti najít maximum možností, které je možné do věty doplnit. I v případě tohoto cvičení však nezáleží jenom na slovní zásobě, ale také na fantazii a motivaci studentů.

Holá (2006a, s. 36):

Doplňte sloveso v minulém čase. Najděte víc možností.

1. ... zajímavou knihu.
 2. ... v hotelu nebo doma?
 3. ... jídlo a pití.
 4. Ten film ... opravdu dobrý.
- apod.

Často jsou cvičení založena na tematicky rozdílných cvičných větách, v případě minulého času se v učebnicích objevují i souvislé texty. Užitá cvičení pak mohou být doplňovací či obměňovací.

U následujícího cvičení si můžeme všimnout, jak autoři studentům zjednodušili tvoření forem préterita – studenti tvoří pouze –l formy, pomocné sloveso „být“ ve správném tvaru už v textu je. Aby si však studenti dobře uvědomili, že tvar slovesa „být“ je součástí tvaru minulého času (kromě 3. osoby singuláru a plurálu), doporučila bych po první fázi, kdy studenti vytvoří správné tvary sloves, aby např. podtrhli nebo jinak zvýraznili celé tvary minulého času.

Chcete mluvit česky? (1997, s. 147):

Řekněte v préteritu (Put the next text into the past tense):

V 7 hodin jsem (vstát), potom jsem dlouho (snídat). (Číst) jsem noviny, (poslouchat) jsem rádio. Potom jsem (jít) do města. (Chtít) jsem koupit malý dárek pro jednoho přítele. atd.

Některé texty využívá Holá ve své učebnici opakovaně. Text následujícího cvičení už studenti znají z předchozí kapitoly, kde měli za úkol doplňovat slovesa v přítomném čase. Pracovat s opakujícími se texty je výhodné, studenti textu rozumí, vyhneme se problémům se slovní zásobou apod.

Holá (2006a, s. 34):

Používejte slovesa v minulém čase.

Filip Novák _____ (mít) velkou angorskou kočku Micku. Ta kočka _____ (mít rád) smetanu a kvalitní maso. Filip _____ (mít) taky sympatickou kamarádku Zuzanu. Zuzana _____ (být) výborná kamarádka, ale bohužel _____ (nemít rád) kočku Micku. _____ (Nechtít) mít kočku ani doma, ani v práci. (atd.)

Typické jsou příklady obměňovacích cvičení. Některé úlohy tvoří souvislý text, jiné obsahují samostatné cvičné věty.

Holá (2006a, s. 34):

Řekněte / napište v minulém čase.

1. Můj dědeček je moc hodný člověk. Má dobrou náladu a je veselý. Je vysoký a hubený. Moc nejí, ale pije pivo. (...)
2. Moje kamarádka Pavla bydlí v Praze, ale má ráda hory. Když má volno, vždycky jede na hory. Nemá auto, a proto jede autobusem. (...)

apod.

Bednářová – Pintarová (1995, s. 88):

Dejte do minulého času (Put into the past tense)

1. Jdeme na procházku.
2. Pavel nemůže jet na výlet.
3. Snídám doma, ale obědvám v restauraci.
4. Monika mluví jenom česky. atd.

Bednářová – Pintarová (1995, s. 90):

Čtete text V kině a potom ho převed'te do minulého času

(Read the text and retell it in the past tense):

V kině

Petr a jeho kamarádka Iva chtějí jít na film Základní instinkt. Sejdou se v 7 hodin u kina. Petr koupí lístky do deváté řady. Iva má žízeň, a proto jdou ještě do bufetu. Film začíná v 7,30 atd

14.6.3. Druhá pozice entiklik

Studentům při tvoření minulého času často činí problém slovosled. V následujících cvičeních studenti procvičují pořadí slov ve větě v minulém čase,

kdy na druhé pozici stojí tvar pomocného slovesa „být“ („*jsem / jsi / jsme / jste*“; popř. „*jsem se*“ / „*si*“ apod.). Tvary minulého času by už studenti měli mít zautomatizované (důraz tedy není kladen na morfologii, ale na syntax).

Holá (2006a, s. 35):

Změňte podle modelu. POZOR na druhou pozici!

Například: Byl jsem v restauraci. Včera jsem byl v restauraci.

1. Jedl jsem knedlíky. Včera...
 2. Spala jsem. O víkendu...
 3. Vařil jsem guláš. Včera...
- apod.

Holá (2006a, s. 35):

V každé větě je chyba⁵⁹ v druhé pozici. Opravte je.

1. Včera byli jsme celý den doma.
 2. Já a moje kamaráda kupovali jsme novou videokameru.
 3. Včera večer měla jsem velký strach, protože četla detektivku jsem.
- apod.

V některých učebnicích najdeme i klasická drilová cvičení; následující cvičení procvičuje i „druhou pozici“.

Bednářová – Pintarová (1995, s. 87):

Dejte slovesa do minulého času (Put the following verbs into the past tense):

piju: pil jsem, včera jsem pil...

vysvětlujeme

nejím polévku

studují

spíte dobře

apod.

Další cvičení⁶⁰ je založeno na porovnání tvarů minulého času sloves různých osob. Studenty rozdělíme do tří skupin, každý student (podle příslušnosti k určité skupině) vyplňuje jednu variantu; tzn. do textu doplní tvary sloves v 1. os. sg. nebo 3. os. sg. (varianty „on“ / „ona“). Nakonec necháme vybrané studenty přečíst

⁵⁹ Ve třetí cvičné větě jsou však dvě chyby. Proto by bylo vhodnější pozměnit zadání, např.: „Opravte chyby ve druhé pozici.“

⁶⁰ <http://www.czechstepbystep.cz/cz/prouc/ceman/ceman.htm>

jednotlivé modifikace cvičení. Studenti si na základě toho uvědomí rozdílnost tvarů minulého času sloves daných osob.

Já

(Mít) hezký víkend. V sobotu (být) doma. Dopoledne (nakupovat) a (vařit)dobrý oběd. (Jíst) knedlíky a (pít) pivo. Odpoledne (spát) Večer (jít) do kina. V neděli (jet) na hrad Karlštejn. atd.

Můj kamarád Petr

(Mít) hezký víkend. V sobotu (být) doma. Dopoledne (nakupovat) a (vařit)dobrý oběd. (Jíst) knedlíky a (pít) pivo. Odpoledne (spát) Večer (jít) do kina. V neděli (jet) na hrad Karlštejn. atd.

Moje kamarádka Hana

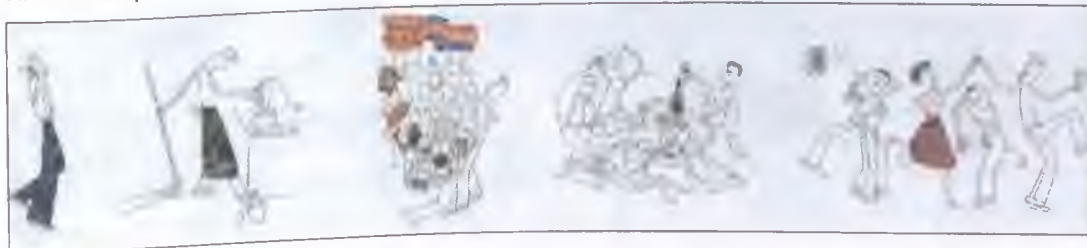
(Mít) hezký víkend. V sobotu (být) doma. Dopoledne (nakupovat) a (vařit)dobrý oběd. (Jíst) knedlíky a (pít) pivo. Odpoledne (spát) Večer (jít) do kina. V neděli (jet) na hrad Karlštejn. atd.

Následující úloha má dva kroky. Nejdříve studenty přečtou v minulém čase text ze cvičení Holá (2006b, s. 53): Jakub organizoval party. Pak necháme studenty napsat podobný text podle obrázků ze cvičení Holá (2006b, s. 52).

Holá (2006b, s. 53): Jakub organizoval party. Co říká? Napište v minulém čase
Dělám party. Zvu kamarády na party. Nakupuji jídlo a pití a vařím. Celý večer tancujeme. Jím moc, ale piju jenom minerálku a kolu, protože jsem abstinent. Jdeme spát v 6 hodin ráno. To je moc fajn

Holá (2006b, s. 52):

Jakub dělal party pro kamarády. Napište, co dělal *nejdřív*, *pak* / *potom* a *nakonec*.

Obrázek 13: Jakub organizoval party

Další cvičení se skládá také z několika úloh. Nejdříve si studenti vyslechnou text, na základě poslechu volí správné odpovědi v kvízu.

Holá (2006b, s. 52):

Tatínek mluví se synem. Říká: „Když jsem byl malý, byl jsem moc dobrý student! Odpoledne jsem psal domácí úkoly a učil jsem se. Večer jsem se nikdy dlouho nedíval na televizi. Nikdy jsem neměl džíny nebo kolo jako ty, protože jsme neměli peníze. Jedl jsem všechno, co maminka uvařila. Každý den jsem nakupoval a uklízel. Moc dobře jsem vařil. Byl jsem ideální syn!“

Kvíz⁶¹

1. Tatínek říká: Když jsem byl malý, byl jsem moc dobrý

- a) úředník
- b) student
- c) manažer

2. jsem psal domácí úkoly.

- a) dopoledne
- b) večer
- c) odpoledne

3. Nikdy jsem džíny nebo kolo jako ty, protože jsme neměli peníze.

- a) měl
- b) neměl
- c) nechtěl

atd.

V této fázi by měli studenti text dobře znát, chápat ho. Pokračujeme aktivitou, v níž studenti sledují obrázky, na kterých je zobrazeno, co tatínek jako malý opravdu dělal.

Holá (2006b, s. 52):

To je tatínek, když byl malý. Je pravda všechno, co říká?

Obrázek 14: Co tatínek opravdu dělal

⁶¹ <http://www.czechstepbystep.cz/cz/prouc/ceman/ceman.htm>

Za domácí úkol studenti vyplní následující cvičení.

Co jste dělali, když jste byli malí? Co děláte teď?

Když jsem byl malý/byla malá

Ráno

Dopoledne

V poledne.....

Odpoledne.....

Večer.....

V noci.....

Teď.....

Ráno

Dopoledne

V poledne.....

Odpoledne.....

Večer.....

V noci.....

Obrázek 15: Cvičení „Co jste dělali, když jste byli malí? Co děláte teď?“⁶²

Minulý čas procvičujeme také v navazovacím cvičení:

Chcete mluvit česky? (1997, s. 153):

Dokončete větu (Complete the sentence):

Petr se zlobil, protože.....

Přišel pozdě, protože.....

Sešli jsme se.....

Dlouho jsme se neviděli, protože.....

atd.

⁶² <http://www.czechstepbystep.cz/cz/prouc/ceman/ceman.htm>

Komunikativní charakter má úloha, v níž se studenti vzájemně ptají, co dělali o víkendu. Získané informace vyplňují do přiložené tabulky.

Bednářová – Pintarová (1995, s. 85)

Ptejte se partnera, co dělal minulý víkend (Ask your partner what he / she did over the weekend)

Tabulka 14: Co jdi dělal minulý víkend?

	Sobota	Neděle
Ráno		
Dopoledne		
V poledne		
Odpoledne		
Večer		

V následujícím cvičení, v němž mají studenti skládat věty z daných slov, opakujeme nejenom minulý čas, ale i prepozice a deklinaci.

Chcete mluvit česky? (1997, s. 154):

Vytvořte ze slov věty (Form sentences from the words):

(Doplňte prepozice a řekněte v préteritu se subjektem „já“.)⁶³

Vzor: Být – škola. = **Byl jsem ve škole.**

Syn – být – škola. = **Syn byl ve škole.**

Ráno – odejít – práce – 7 hodin.

8 hodin – přijít – můj obchodní partner.

Naše jednání – trvat – 2 hodiny.

Naobědvat se – sám – restaurace.

atd.

Další úloha je založena na otázkách a odpovědích, první část cvičení je snazší, ve druhé – obtížnější – části si studenti navíc opakují modální slovesa.

Bednářová – Pintarová (1995, s. 89):

Ptejte se a odpovídejte (Ask questions and give answers):

a) číst knihu: Proč jsi nečetl knihu?

Protože jsem neměl čas.

jet do Prahy:

.....

psát dopis:

.....

⁶³ Subjekt „já“ používají studenti, pokud není z cvičné věty jasné, že je subjekt jiný.

dívat se na televizi:

atd.

b) V odpovědích používejte modální slovesa (Use modal verbs in your answers):

Proč jsi nevařil večeri? (moci): Nemohl jsem, neměl jsem zeleninu.

Proč jsi včera neřídil? (moci):

Proč jsi nešel do kina? (chtít):

atd.

14.7. FUTURUM – budoucí čas

Futurum, jak již bylo napsáno výše (viz kapitola 14), zahrnuje dvě formy – jednoduchou a složenou.⁶⁴ Studentům však pro větší přehlednost představíme čtyři typy tvoření budoucího času.

14.7.1. Budoucí čas slovesa být:

já budu	my budeme
ty budeš	vy budete
on / ona bude	oni budou

Příklad: *Zítرا budu doma.*

14.7.2. Budoucí čas imperfektivních sloves:

K tvaru slovesa „být“ přidáme infinitiv imperfektivního slovesa.

já budu	my budeme	
ty budeš	vy budete	+ infinitiv imperfektivního slovesa
on / ona bude	oni budou	

Příklad: *Zítرا budu číst knihu.*

⁶⁴ Navíc pak ještě zvláštní skupinu sloves pohybu.

14.7.3. Budoucí čas sloves pohybu: jít, jet, letět⁶⁵

Futurum sloves „jet“ a „letět“ tvoříme prefixem *po-*, který přidáme k tvaru těchto sloves v přítomného čase.

já <i>pojedu</i> / <i>poletím</i>	my <i>pojedeme</i> / <i>poletíme</i>
ty <i>pojedeš</i> / <i>poletíš</i>	vy <i>pojedete</i> / <i>poletíte</i>
on / ona <i>pojede</i> / <i>poletí</i>	oni <i>pojedou</i> / <i>poletí</i>

Příklad: *Zítřejší pojedu do školy. Příští rok poletím do Austrálie.*

Futurum slovesa „jít“ tvoříme stejným způsobem, ale za použití prefixu *pů-*.

já <i>půjdu</i>	my <i>půjdeme</i>
ty <i>půjdeš</i>	vy <i>půjdete</i>
on / ona <i>půjde</i>	oni <i>půjdou</i>

Příklad: *Zítřejší půjdu do kina.*

14.7.4. Budoucí čas perfektivních sloves:

Futurum perfektivních sloves je tvořeno dokonavým slovesem s koncovkami přítomných forem. Perfektivní slovesa nevyjadřují přítomný čas.

Holá (2005) přibližuje studentům ve svých učebnicích rozdíl mezi imperfektivními a perfektivními slovesy na jednoduchém příkladě. Činnost, kterou popisujeme imperfektivními slovesy, bychom mohli natočit na videokameru – je to proces, který trvá, probíhá. Oproti tomu perfektivní slovesa vyjadřují svou podstatou výsledek nějaké činnosti, který můžeme vyfotografovat.

Imperfektivní slovesa vyjadřují činnost jako proces. Mají minulý, přítomný i budoucí čas. Perfektivní slovesa prezentují výsledek určité činnosti, vyjadřují pouze minulý nebo budoucí čas.

Některým studentům vyhovuje naučit se celý systém futura najednou. Podle mých zkušeností je však vhodnější procvičovat v první fázi studia budoucího času

⁶⁵ Popř. dalších jako např. *běžet* atd.

první tři typy tvoření futura, a to futurum slovesa „být“, futurum imperfektivních sloves a futurum sloves pohybu – především jít, jet (popř. letět). Až když toto studenti ovládají, mohou postoupit k poslednímu typu – tvoření futura perfektivních sloves (viz učebnice Holé). Kdy přesně do výuky přidat futurum perfektivních sloves, se odvíjí od jazykových schopností daného studenta či skupiny studentů.

Bednářová – Pintarová (1995) naopak uvedly najednou všechny typy tvoření futura. Autoři učebnice *Chcete mluvit česky?* pak představují postupně jednotlivé typy v lekcích jsoucích po sobě. Nejdříve se věnují futuru sloves pohybu, v další lekci futuru perfektivních sloves, nakonec pak futuru imperfektivních sloves. Toto pořadí mohou uskutečnit pouze za předpokladu, že studenty seznámí s perfektivními slovesy, neboť zpočátku se studenti učí především imperfektivní slovesa, navíc o dělení sloves na imperfektivní a perfektivní zatím většinou neví.

14.7.5. Úlohy na procvičení budoucího času

Tvary futura slovesa „být“ procvičíme v následující úloze. Učitel tabulku rozstříhá, rozdává každému studentovi jednu sadu kartiček. Studenti přiřazují k osobám singuláru a plurálu příslušné tvary futura slovesa „být“.

Tabulka 15: Futurum slovesa být

já	budu	my	budeme
ty	budeš	vy	budete
on, ona	bude	oni	budou

Futurum slovesa „být“ procvičíme i v doplňovacím cvičení:

Holá (2006b, str. 23):

Tvořte futurum se slovesem být.

Například: (Já – být) v práci. – Budu v práci.

1. Zítra (Já – být) v divadle.
2. (Ty – být) zítra dopoledne doma?
3. (My – být) v pátek ve škole.
4. Moje kolegyně (být) na mítinku.

atd.

Poté, co procvičíme tvary slovesa „být“ v budoucím čase, přistoupíme k dalším úlohám. Pokračujeme analyzováním sloves:

Holá (2006a, str. 45):

Napište, kdo to bude dělat.

Například: budu čekat na kamaráda – já

1. bude odpočívat – _____
 2. budeš pracovat – _____
 3. bude se dívat na televizi – _____
 4. budou tancovat – _____
- atd.

V následující úloze si studenti pouze fixují tvary futura imperfektivních sloves. Vyjdeme z tohoto cvičení a upravíme si ho pro vlastní potřeby. Studenti se budou vzájemně ptát, odpovídat.

Jeden student se zeptá spolužáka: „Co budeš dělat zítra?“, ten odpoví dle vzorů v cvičení. Studentům může činit potíže slovosled, dbáme na to, aby reflexivní zájmena byla na druhé pozici.

Ve druhé části si studenti nacvičují, jak tvořit negativní formy. Použijí cvičné věty, které doplní vedlejší větou uvozenou spojkou *protože*, např.: *Nebudu číst tvůj materiál, protože nemám čas.*

Chcete mluvit česky? (1997, str. 124):

Co budeš dělat zítra?

Zítra budu	pracovat
	studovat materiály
	dívat se na televizi
	poslouchat magnetofon
	procházet se
	číst si
	připravovat se na konferenci

Nebudu	číst tvůj materiál,	nemám čas.
	psát dopis	
	dívat se na ten film	
	poslouchat tu novou desku	
	atd.	

V následujících obměňovacích a doplňovacích cvičeních musí studenti vytvořit futurum.

Chcete mluvit česky? (1997, str. 124):

Řekněte ve futurum (Say in the future tense):

Vzor: Večer (se dívám) na televizi. – Večer se budu dívat na televizi.

Každé ráno (kupuju) noviny.

Celý večer (si čtu).

Co (děláš) v sobotu večer?

Kolik je hodin? Už (jsou) 4 hodiny.

(Jsem) rád, když přijdete.

atd.

Holá (2006a, str. 47):

Dejte do budoucího času.

Například: jíme – budeme jíst

1. pracuju – _____

2. děláš – _____

3. vstáváme – _____

4. jsem – _____

atd.

Holá (2006b, str. 23):

Tvořte futurum s imperf. slovesy.

Například: (Já tancovat). Budu tancovat.

1. Zítřka (my – vstávat) v 6 hodin.

2. (Ty – pracovat) o víkendu?

3. (Ty – studovat) celý den?

4. Dneska odpoledne (já – uklízet).

atd.

Holá (2006a, str. 45):

Dejte věty do budoucího času. Pak je řekněte negativně.

1. V zimě _____ dovolenou. (my, mít)

2. V létě _____ tenis! (já, hrát)

3. V září _____ češtinu. (my, studovat)

4. Příští týden _____ v kanceláři? (vy, být)

atd.

Studenti mohou dále tvořit otázky a odpovědi. Jeden student vytvoří otázku, označí studenta, který odpoví, a pak vytvoří další otázku. Studenti mohou otázky tvořit přímo podle učebnice nebo jim informace pro vytvoření otázky přepíšeme na kartičky, popř. použijeme kartičky s obrázky sloves.

Holá (2006a, str. 45):

Dělejte otázky. Co bude váš učitel / spolužák dělat o víkendu?

číst detektivku	být doma	pít kávu	snídat v posteli
být v práci	pracovat na zahradě	vařit oběd	plavat v bazénu
psát e-maily	dívat se na televizi	hrát fotbal	atd.

Do procvičování přidáme futurum sloves pohybu. Nejdříve je procvičujeme samostatně, až poté procvičujeme ve cvičeních společně futurum slovesa „být“, futurum imperfektivních sloves a futurum sloves pohybu.

Holá (2006b, str. 23):

Tvořte futurum se slovesy *jít, jet a letět*.

Například: (Já – jít) do kina. – Půjdu do kina.

1. (Ty – jít) zítra do divadla?
2. (Já – jít) v pondělí do školy.
3. (My – jet) na hory.
4. (Vy – letět) do Austrálie?

atd.

Všechny tři zmíněné typy futura (tedy bez čtvrtého typu, tj. futura perfektivních sloves) procvičujeme opět v doplňovacích a obměňovacích cvičeních, např.:

Holá (2006b, str. 23):

Tvořte futurum

Například: (jít) na koncert. – Půjdu na koncert

1. v pondělí jít do školy
2. v pátek jet do Itálie
3. příští týden hrát tenis
4. ráno vstávat v 7 hodin

atd.

Holá (2006a, str. 50):

Napište v budoucím čase. Přidejte čas.

Například: pracovat – Zítra budu pracovat.

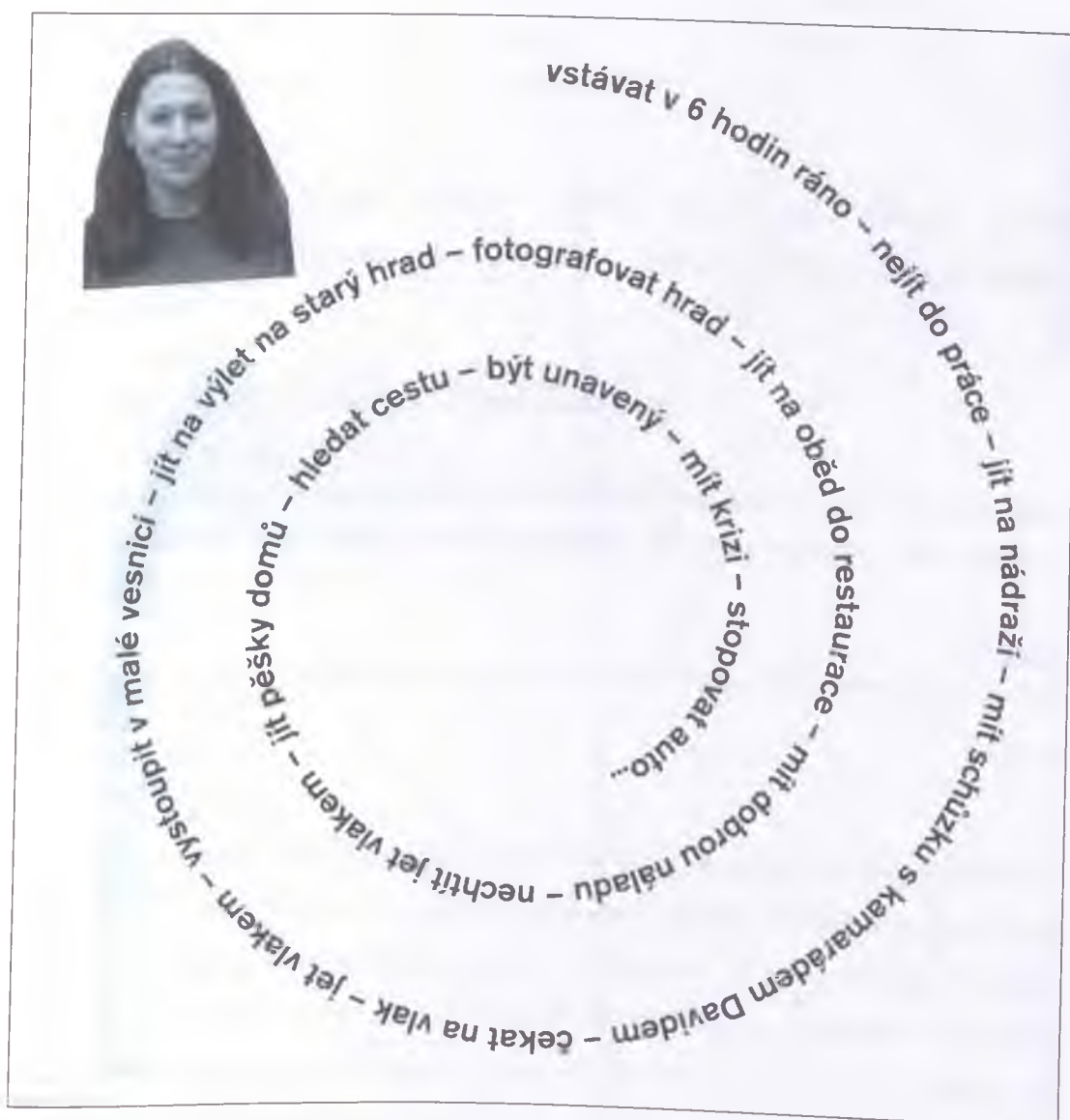
1. tancovat – _____

2. vařit polévku – _____
 3. jet na hory – _____
 4. být doma – _____
- atd.

V další úloze mají studenti za úkol z jednotlivých informací sestavit příběh.

Holá (2006a, str. 50):

Lucie a její den

Obrázek 16: Lucie a její den.

V následujícím cvičení nejenom procvičujeme futurum, navíc také opakujeme tvoření minulého času sloves i negace.

Holá (2005, str. 89):

Řekněte v budoucím / minulém čase. Pak dělejte negativní věty.

1. spát celý den	8. být doma	15. jít do kina
2. tancovat	9. jít na diskotéku	16. být v kanceláři
3. jet na konferenci	10. obědvat v restauraci	17. letět do Austrálie
4. dívat se na televizi	11. jíst salát	18. telefonovat do Prahy
5. jet na policii	12. jít na oběd	19. bydlet v hotelu
6. jít na procházku	13. být v Praze	20. bydlet v hotelu
7. jít na výstavu do galerie	14. kupovat dům za 4 miliony	atd.

Následující cvičení vychází z textu, který mají studenti převést do budoucího času. Vzhledem k obsahu by se cvičení hodilo více na procvičení kondicionálu.

Holá (2006a, str. 46):

David vyhrál 100 milionů korun. Čtete o tom, co udělá.

Můj život je úplně jiný!

David Vlasák říká: Vyhrál jsem v loterii 100 milionů korun. Můj život je úplně jiný. Mám velkou vilu v Praze 6. Je tam deset pokojů, velká zahrada a bazén. Nevařím a neuklízím – mám šéfkuchaře, která má nejlepší a nejdražší speciality.⁶⁶ atd.

Dejte předchozí text do budoucího času. Pak napište, co budete dělat, když budete bohatý / bohatá jako David.

Pokud mají studenti zvládat tvoření futura perfektivních sloves, musí napřed umět rozlišit, které sloveso je imperfektivní a které perfektivní. Rozdělení sloves na dvě skupiny podle vidu můžeme procvičit při aktivitě, ve které studenti dostanou tabulku, v níž jsou tvary jim neznámých perfektivních sloves. Studenti mají za úkol doplnit do tabulky imperfektivní slovesa. U většiny sloves s tím nebudou mít problém, protože některá perfektivní slovesa mají oproti imperfektivním navíc pouze prefix.

⁶⁶ Jelikož už studenti ovládají minulý čas, bylo by logičtější, kdyby byl celý cvičný text v préteritu.

Tabulka 16: Imperfektivní a perfektivní slovesa

IMPERFEKTIVNÍ SLOVESA	PERFEKTIVNÍ SLOVESA
	NAmalovat; VYmalovat
	NApsat
	NAučit se
	POdívat se
	PŘEčíst
	Udělat
	Umýt
	Uvařit
	Uvidět
	VYPít
	ZApлатit
	ZAtelefonovat
	ZAvolat
	Dát
	dostat
	na/koupit
	sníst
	uklidit

Studenti si vidové dvojice fixují i v následujícím cvičení, v němž mají tvořit (psát) věty. Ze zadání není zcela jasné, jestli mají nutně tvořit pouze futurum perfektivních sloves nebo zda záleží pouze na nich, jaké futurum vytvoří.

Holá (2006b, str. 71):

Plánujte, co uděláte. Dělejte věty.

Například: Příští měsíc zaplatím účet za byt.

příští měsíc	dělat / udělat	dopis
o víkendu	psát* / napsat*	jídlo a pití
příští týden	platit / zaplatit	staré auto
zítra	kupovat / koupit	nový dům
v pondělí	číst* / přečíst*	všechno jídlo
příští rok	prodávat / prodat	dobrý oběd
v neděli	prát* / vyprat*	špinavý svetr
do konce týdne	vařit / uvařit	pizza nebo špagety

Futurum perfektivních sloves trénují na dalším doplňovacím cvičení:

Holá (2005, str. 128):

Plánujte, co uděláte zítra.

1. (Udělat) _____ snídani.
2. (Koupit) _____ chleba a mléko.
3. (Zaplatit) _____ účet za byt.
4. (Napsat)* _____ e-mail.

atd.

V následující úloze mají studenti měnit věty tak, že v nich použijí futurum perfektivních sloves. Opět mají pro usnadnění v tabulce vidově dvojice

Holá (2006a, str. 73):

Změňte věty. Použijte perfektivní slovesa z tabulky.

jíst / sníst*	čist* / přečist*	vařit / uvařit	uklízet / uklidit
mýt* / umýt*		prodávat / prodat	psát* / napsat*
dávat / dát*	platit / zaplatit	malovat / vymalovat	kupovat / koupit

1. Budu dávat květiny mamince. _____
2. Budu psát dopisy. _____
3. Budu prodávat náš starý dům. _____

atd.

Obtížnější variantou tohoto cvičení je úloha, v níž studenti nemají pro zjednodušení uvedeny vidově dvojice. Cvičné věty v této úloze nejsou ve futurum, ale v přítomnosti.

Bednářová – Pintarová (1995, str. 148):

Udělejte perfektivní formu (Put into the perfective form):

vidím tě rád – uvidím tě rád

Snídám v 7 hodin.

Telefonuješ domů?

Říkají to.

Zvykám si na češtinu.

atd.

Vidově dvojice lze procvičit také následující aktivitou. Studenti mají rozřadit verba na základě jejich rozdělení podle vidu. Učitel diktuje (popř. studenti diktují) slovesa – imperfektivní i perfektivní. Studenti je zapisují do prázdné

tabulky – do levého sloupce imperfektivní, do pravého sloupce perfektivní. Poté vidové dvojice doplní vhodnými slovesy.

V dalším cvičení vycházíme z textu, ve kterém se objevují všechny typy tvoření futura. Studenti si text nejdříve přečtou, učitel zjistí, zda studenti textu rozumí, zadá jim, aby napsali k textu otázky, na něž pak společně odpoví. Následuje vlastní procvičování futura. Studenti v textu hledají čtyři typy futura a jednotlivé příklady vpisují do předem připravené tabulky.

Holá (2006a, str. 72):

Čtěte. Pozorujte zvýrazněná slovesa v budoucím čase.

Lucie plánuje víkend

Lucie Sklenaříková plánuje pátek odpoledne a víkend. „**Bude** to takový normální, ale hezký víkend“ říká. „V pátek odpoledne **budu** v práci, ale pak **půjdu** do centra. **Koupím** si nějakou kosmetiku, jídlo a asi taky nějaký svetr. Potom **půjdeme** s kamarádkou plavat do bazénu. **Budeme plavat** asi dvě hodiny. Pak **půjdeme** do restaurace a **dáme si** jenom lehkou večeři.“ atd.

Holá (2006a, str. 72):

Napište otázky k textu.

Holá (2006a, str. 72):

Vyberte z textu podtržená slovesa v budoucím čase a doplňte je do tabulky.

Budu doma.	Budu pracovat.	Půjdu na výlet.	Uvařím oběd.
_____	_____	_____	_____
_____	_____	_____	_____
_____	_____	_____	_____

Studenti si znalosti týkající se futura procvičí v následující úloze:

Holá (2006b, str. 73):

Dělejte budoucí čas. POZOR na 4 typy budoucího času!

1. jíst v hotelu _____
2. sníst všechno jídlo _____
3. jít do restaurace _____
4. vařit kávu _____
5. uvařit oběd _____

atd.

Studenti si procvičí všechny typy tvoření futura i při převyprávění textu v minulém čase:

Bednářová – Pintarova (1995, str. 150n):

Převyprávějte ve futuru (Retell in the future):

Co jsem dělal včera

Včera byla sobota. Proto jsem nevstával už v sedm hodin, ale vstal jsem až v půl desáté. Nejdřív jsem se umyl a pak jsem si připravil snídani. Vzal jsem si džus, jogurt, chleba a marmeládu. Chvilí jsem si četl noviny. atd.

Až dosud byla většina cvičení spíše drilová. Další úlohy mají více komunikativní charakter, např. aktivita, při níž se studenti vzájemně ptají, co budou dělat. Odpovídají podle předem připraveného diáře nebo kalendáře.

V prvním kroku cvičení dostanou studenti od učitele list z diáře nebo kalendáře, na němž je zobrazen jeden týden. Tyto listy studenti podle fantazie vyplní. Potom s nimi ve dvojicích pracují, tzn. studenti tvoří otázky typu „Co budeš dělat v úterý večer / v neděli ráno?“ apod. a odpovídají na ně na základě plánu, který si předtím vytvořili.

Futurum lze výborně procvičit i ve hře „Námořní bitva“ (pravidla viz kapitola 15.2.).

Další hra na procvičení budoucího času se jmenuje *Jasnovidce*. Tabulku 17 (Hra na jasnovidce) rozstříháme. „Studenti pracují v páru. Každý student si vylosuje tři karty a dá je svému partnerovi. Ten dělá jasnovidce a prorokuje mu budoucnost. Např. *Pojedeš na dlouhou cestu. Budeš psát test.*“⁶⁷

Tabulka 17: Hra na jasnovidce⁶⁸

jet na dlouhou cestu	jet do Ameriky	jet do Austrálie
nemít peníze	mít peníze	mít nového kamaráda
mít moc práce	mluvit hodně česky	mít novou práci
jet na krásnou dovolenou	být milionář	být prezident
učit se nový jazyk	mít novou kamarádku	hledat novou práci
kupovat nový byt	mít krásný život	hodně studovat

⁶⁷ http://www.czechstepbystep.cz/cz/prouc/czech_express2.htm

⁶⁸ Schéma 9E viz http://www.czechstepbystep.cz/cz/prouc/czech_express2.htm

Studenti mohou přemýšlet a diskutovat o tom, co se stane v budoucnosti.

Holá (2005, str. 85):

Diskutujte.

Co budou lidé dělat v roce 2100?

Lidé budou bydlet na Marsu.

Nebudou už žádné ekologické problémy.

Klonovat lidi bude normální.

Náš život budou řídit počítače.

atd.

Jako další aktivitu lze použít navazovací cvičení.

Holá (2006a, str. 46):

Dokončete věty.

Co bude v roce 2050?

1. V České republice už nebudou paneláky, ale _____
 2. Lidé už nebudou bydlet jenom na Zemi, ale _____
- atd.

Holá ve svých učebnicích propojuje tvoření futura s akuzativem, genitivem a dativem, popř. také lokálem, a to tak, že studenti si plánují čas – kdy **kam** půjdou a co **tam** budou dělat. Musí tedy umět odpovědět na otázky „Kam?“ a „Kde?“.

Konkrétní propojení nalezneme např. ve cvičeních:

Holá (2005, str. 90):

Napište, kam pojedete na dovolenou a co tam budete dělat.

Variantou tohoto cvičení je úloha, ve které mají studenti některé informace již zadané:

Holá (2006b, str. 25):

Kam pojedete na dovolenou? Co tam budete dělat?

Pojedu do / na / k _____

Budu bydlet v / na / u _____

Budu jíst v / na / u _____

Budu plavat v _____

atd.

Také v učebnici Bednářové – Pintarové (1995) nalezneme podobná cvičení, např.:

Bednářová – Pintarová (1995, str. 150)

Řekni, co budeš dělat v / na.... (Say, what are you going to do v / na....):

restaurace, škola, klub, divadlo, kavárna, pošta, nádraží, diskotéka, výstava, Praha atd.

Následující cvičení vychází z různých obrázků, studenti mají vymyslet, co budou osoby z obrázků dělat. Studenty rozdělíme do čtyř skupin, každé skupině zadáme vymyslet informace pouze o jednom obrázku. Na konec necháme přečíst komentář k jednotlivým obrázkům, studenti hádají, o kterém obrázku student mluví. Můžeme využít i svoje vlastní obrázky.

Holá (2006, str. 24):

Kam půjdou / pojedou? Co tam budou dělat?

Obrázek 17: Kam půjdou / pojedou?

V dalším cvičení mají studenti opět popsat, co bude někdo dělat, mají k tomu však několik nápověd. Učitel si může vyrobit mnoho variant tohoto cvičení s vlastními obrázky a fotografiemi.

Holá (2006, str. 24):

Kam půjde / pojede Judy zítra? Co tam bude dělat? Popište její den.

Obrázek 18: Kam půjde / pojede Judy zítra?

14 8. KONDITIONÁL

Pokud studenti ovládají préteritum, nebude jim tvoření kondicionálu dělat problém. Ke tvaru minulého přičestí připojíme tvary slovesa „být“: *bych, bys, by, bychom (bysme), byste, by*.

pracoval / pracovala bych

pracovali bychom / bysme

pracoval / pracovala bys

pracovali byste

pracoval / pracovala by

pracovali by

Opět zdůrazníme, že tvary slovesa „být“ (*bych, bys* apod.) jsou ve větě na druhé pozici.

Četla by knihu, ale musí pracovat.

Petra by četla knihu, ale musí pracovat.

Byl bych doma, ale musím jít do školy.

Zítřka bych byl doma, ale musím jít do školy.

Upozorníme studenty na změnu, která se týká reflexivních zájmen ve 2. osobě singuláru:

Například: správně – *učil by ses* (špatná varianta *učil bys se*), *četl by sis* (špatná varianta *četl bys si*), *díval by ses* (špatná varianta *díval by jsi se*).

Stejně jako při procvičování přítomného, préterita a futura i při nácvičování kondicionálu *bychom* měli začít analyzováním sloves:

Holá (2005, s. 155):

Hledejte gramatické osoby (já, on, ona, my, vy, oni).

Například: Pracoval bych, ale nemůžu. – já

1. zpívali bychom _____

2. spali by _____

3. psal by dopis _____

4. jedl bys _____

5. četla by knihy _____

atd.

Pozor – ve cvičení nejsou celé věty jako v příkladu, který je vzorem pro celé cvičení (srov. cvičná část – 1. *zpívali bychom* a „*Například*“: *Pracoval bych, ale*

nemůžu.). Studenti se mohou domnívat, že mají za úkol navíc věty rozšířit. V tomto cvičení jde však pouze o nácvik tvoření forem kondicionálu.

Analýzu sloves v kondicionálu lze provést i ve cvičení s kartičkami. Následující tabulku rozstříháme. Studenti roztrídí tvary kondicionálu podle osob. Buď pracují samostatně, tzn. každý má svoji sadu kartiček, nebo pracujeme pouze s jednou sadou kartiček – každý student vybere pouze tvary jedné osoby, která je mu přidělena (student, který dostane kartičku se zájmenem „já“, hledá pouze tvary 1. osoby singuláru apod.)

Tabulka 18: Cvičení na kondicionál

já	on, ona	vy
ty	my	oni
psal by dopis	mohl by	zpívali bychom
jedl bys	měli by	spali by
četla by knihy	viděla by	měli byste
dívali by se na televizi	pracoval bys	mohli byste
koupili byste dům	vstávali by	studovali bychom
byli by doma	odpočívali bychom	chtěli byste
smáli by se	lyžoval bych	jeli by do školy
umýval by ses	tancovala bys	usmívala by se
hrál by sis	vařili bychom	hráli byste fotbal

Po analyzování sloves následuje cvičení na tvoření tvarů kondicionálu:

Holá (2006a, s. 87):

Dělejte kondicionál.

Například: já – dělat – dělal bych

4. oni – hledat _____

5. vy – vidět _____

6. my – používat _____

7. ona – mít _____

atd.

Ve cvičení, které je zaměřeno více na procvičení syntaxe, druhé pozice, si ale studenti také zafixují tvary kondicionálu (sami tedy tvary kondicionálu tvořit nemusí):

Holá (2006a, s. 87):

Seřaďte věty. POZOR na druhou pozici!

1. ale peníze bych velký byt koupil nemám

2. auto lepší bychom nějaké potřebovali

3. zítra večer čas bys měla?

4. centru bydleli byste v?

atd.

Toto je typ cvičení, které nemusíme dělat přímo v učebnici. Učitel napíše jednotlivá slova na kartičky (jedno slovo věty – jedna kartička), nejlepší pak je napsat každou větu na papírky stejné barvy; na další větu použít papírky jiné barvy (viz Tabulka 19: Tvořte věty I a Tabulka 20: Tvořte věty II).

Studenti mohou při tvoření vět se slovy libovolně manipulovat, přesouvat je, čímž se toto cvičení stane snazším a přehlednějším. Na závěr si mohou věty přepsat do sešitu. Cvičení jsme určitým způsobem modifikovali, nelze ho ztotožnit s variantou z učebnice.

Tabulka 19: Tvořte věty I

ale	ale	ale
peníze	peníze	peníze
bych	bych	bych
velký	velký	velký
byt	byt	byt
koupil	koupil	koupil
nemám	nemám	nemám

Tabulka 20: Tvořte věty II

auto	auto	auto
lepší	lepší	lepší
bychom	bychom	bychom
nějaké	nějaké	nějaké
potřebovali	potřebovali	potřebovali

Kondicionál se dá dobře procvičovat na prostých větách, které vyjadřují výmluvu, omluvu. Můžeme vycházet ze cvičení:

Holá (2005, s. 156):

Vymlouvejte se. (Make excuses.)

Například: Lyžoval bych, ale nemám lyže.

lyžovat	jezdít na kole	mýt se každý den ve studené vodě
tancovat	jít* na výlet	
psát* domácí úkoly	umýt* nádobí	jít* na nákup atd.

Studenti mohou pracovat s učebnicí – věty nahlas říkat nebo je říct a napsat na tabuli.

Příklady, se kterými mají studenti tvořit věty, můžeme opět přepsat na jednotlivé kartičky a pak s nimi různě pracovat, například:

Jeden student dostane (vylosuje si) kartičku, kde je např. „*jezdít na kole*“, pak může vytvořit dle zadání výmluvu, např.: „*Jezdil bych na kole, ale bolí mě nohy.*“.

Obměnou je varianta, kdy student, který má kartičku, řekne začátek věty v kondicionálu: „*Jezdil bych na kole, ...*“, další student dokončí větu výmluvou: „*... ale někdo mi ho ukradl.*“ To, který student bude odpovídat, určí buď učitel, nebo sám student, jenž větu začíná – na toho, kdo má pokračovat, například ukáže nebo mu hodí míček.

Pro třídu, ve které je více studentů, cvičení nepatrně obměníme – studenti si vylosují kartičky a písemně tvoří výmluvy. Učitel prochází mezi žáky a kontroluje je, nejzdařilejší věty můžeme nechat studenty přečíst nebo napsat na tabuli.

Je-li ve třídě více studentů, můžeme je rozdělit do několika menších skupinek (po dvou až třech studentech). Každá skupinka má za úkol napsat co nejvíce výmluv k větě, kterou dostala na kartičce (kartičkách). Jednotlivé skupinky mohou dostat buď odlišné věty, nebo naopak věty totožné – je pak zajímavě sledovat výmluvy, které vytvoří – některé bývají obdobné, jiné naopak úplně odlišné.

Na principu výmluv je postaveno i následující cvičení, jediný rozdíl vidím v grafické úpravě – myslím, že tabulky s cvičnými slovy v učebnici Holé jsou přehlednější.

Rešková – Pintarová (1999, s. 29):

Tvořte věty podle vzoru (Construct sentence according to the model):

spát – Spal bych, ale mám práci.

psát dopisy, číst romány, tancovat v klubu, poslouchat hudbu, jíst zmrzlinu, jet do Itálie atd.

Tento typ cvičení můžeme ještě rozšířit o „*rád/a bych – rád/í bychom*“.
Studenti navíc trénují pořádek slov ve větě (důraz na druhou pozici).

Šel bych do kina, ale musím pracovat.

Rád bych šel do kina, ale musím pracovat.

Užitečný a velmi praktický je trénink otázek – žádostí :

Rešková – Pintarová (1999, s. 29):

Ptejte se podle vzoru (Create questions from the following phrases):

a) otevřít okno: Mohl/a bys otevřít okno?

zavřít dveře, zatelefonovat domů, koupit něco k večeři, pozvat matku na oběd atd.

b) otevřít okno: Otevřel/a bys okno?

c) odejít: Mohl/a bych odejít?

přijít zítra, objednat se, mluvit s ředitelem, koupit si horské kolo, napít se, půjčit si tu knihu atd.

Toto cvičení lze rozšířit o tvoření otázek v 2. osobě plurálu. V praxi budou studenti formální varianty otázek často používat (př. *Mohl/a byste otevřít okno?*). V bodě b) není jasné, co mají přesně studenti dělat – učitel musí studenty upozornit na to, že mají využít příklady z bodu a).

Pro menší skupinu studentů nebo větší skupinu rozdělenou na skupinky, je k diskusi vhodné cvičení:

Holá (2006a, s. 87):

Dělejte otázky s kondicionálem.

Například: Chtěl bys bydlet na ostrově?

bydlet na severním pólu	letět balonem	vyhrát milion
obědvat s Madonnou	jet do Austrálie	
běžet maraton	mít víc než 3 děti	hrát v divadle
letět do vesmíru	žít na Marsu	vůbec nechodit do práce
		atd.

Instrukce ke cvičení můžeme modifikovat: „Tvořte odpovědi na otázky. Diskutujte.“ Jelikož kondicionál se učí až pokročilejší studentí, mohou se již opřít

o bohatou slovní zásobu, vznikají velmi zajímavé diskuze – někdy vtipné, jindy filozofické.

14.8.1. Měl/a bys

Studenty upozorníme na význam a funkci použití modálního slovesa „mít“ v kondicionálu. Užíváme ho, když chceme někomu poradit (např. *Měl bys jíst vitamíny.*) – tyto rady můžeme kombinovat s účelovými větami (viz dále 14.8.3.).

Užití „měl/a bys“ trénujeme na následujícím cvičení.

Holá (2006a, s. 87):

Spojte čísla a písmena.

1. Mám špatnou učitelku.	A. Měl bys jíst jenom ovoce a zeleninu.
2. Mám rozbité auto.	B. Měla bys používat jiný šampon.
3. Mám strašné vlasy.	C. Měl bys jít na policii.
4. Mám kolegyni, která v kanceláři pořád kouří.	D. Měl bys jít k doktorovi.
- atd.

Můžeme studenty nechat vymyslet vlastní problémy – napsat je na samostatné papírky. Pak papírky s problémy od studentů vybereme, zamícháme a zpátky rozdáme. Nyní mají studenti za úkol poradit, jak vyřešit problém, který si na papírku přečetli.

Tvoření rad a výmluv procvičíme například v následujícím cvičení. Úlohu plní studenti ve dvojicích.

Rešková – Pintarová (1999, s. 29):

Poradte svému partnerovi. On / ona opakuje vaši radu a říká, přč to nemůže udělat (Give some advice to your partner. He / she will repeated it and give some reason why he / she cannot follow it):

učit se: A: Měl by ses učit.

B: Měl bych se učit, ale nemám čas.

číst Steinbecka

rozhodnout se rychle

hrát na kytaru

chodit na návštěvy

atd.

14.8.2. Kdyby – podmínkové věty

Poté, co studenti ovládají tvary kondicionálu, zařadíme do výuky podmínkové věty. Studenti při tvoření podmínkových vět s *kyby* vycházejí ze znalostí o tvoření kondicionálu.

<i>kybych</i>	<i>kybychom / kybysme</i>	
<i>kybys</i>	<i>kybyste</i>	+ tvar minulého přítčestí
<i>kyby</i>	<i>kyby</i>	

Na procvičení se nám nabízí množství konverzačních cvičení.

Studenty nejdříve seznámíme s tvary „*kybych / kybys / kyby*“ atd. Poté použijeme k fixování těchto tvarů například cvičení, ve kterém mají studenti za úkol spojit začátky a konce vět:

Holá (2005, s. 158):

Spojte čísla a písmena.

1. Kdyby moje auto nefungovalo	A. jel bych na krásnou dovolenou
2. Kdybych se nebála stopovat	B. nemohli bychom jet na výlet
3. Kdybych byl nemocný	C. musel bych brát léky a vitamíny
4. Kdybych uměl dobře česky	D. musel bych ho dát do servisu
5. Kdybych měla problémy ve škole	E. studoval bych víc
6. Kdybych neutrácel peníze	F. museli bychom jít na ambasádu
7. Kdybychom ztratili pasy v cizí zemi	G. studovala bych jiný jazyk.
8. Kdyby o víkendu pršelo	H. cestovala bych stopem po světě.

Toto cvičení mohou studenti vypracovat přímo v učebnici. Dle mého názoru je pro úvodní nácvik vhodnější, když učitel toto cvičení přepíše na kartičky. Studentům se s nimi lépe pracuje, cvičení je přehlednější. Další velmi efektivní možností je běhací diktát:

Studenti mají na papíře v tabulce napsány začátky vět. Studenti mají za úkol věty dokončit. Využijí k tomu konce vět, které jsou napsány na lístečcích, jež jsou libovolně rozmístěny po celé třídě. Studenti dokončení vět neopisují, pouze si je přečtou, až na svém místě v lavici je napíší do tabulky. Studenti si tak fixují tvary kondicionálu.

Použití kondicionálu v podmínkových větách můžeme procvičit i na úlohách, v nichž mají studenti vymyslet začátek nebo konec věty. Tento typ

cvičení se objevuje v mnoha učebnicích. Přestože se v obou učebnicích, z kterých jsem zde uvedla příklady, objevuje pořadí: 1. tvořit první část věty, 2. dokončit větu, z vlastní zkušenosti dávám přednost pořadí opačnému – jako první věty dokončit, až pak vymýšlet začátek věty. Studentům se logicky snáze tvoří konec věty, než její začátek.

Holá (2006a, s. 88):

Doplňte první část věty.

1. _____, snědl bych jídlo, které nemám rád.
 2. _____, prodal bych auto.
 3. _____, učil bych děti doma.
 4. _____, mluvil bych s českým prezidentem.
- atd.

Rešková – Pintarová (1999, s. 31):

Doplňte věty (Complete sentences):

....., *lyžoval bych.*

Kdyby byl sníh, lyžoval bych.

....., podívali bychom se do Budapešti.

....., koupil bys mi dům?

....., navštívil bych Janu.

atd.

Holá (2006a, s. 89):

Doplňte druhou část věty.

1. Kdybych byl populární a slavný, _____
2. Kdybych neměl televizi, _____
3. Kdybych byl nemocný, _____
4. Kdybych byl na pustém ostrově, _____

atd.

Rešková – Pintarová (1999, s. 31n):

Dokončete věty (complete sentences):

Kdybys nemohl jít se mnou do kina,

Kdybys nemohl jít se mnou do kina, šel by Tomáš.

1. Kdyby neměli slovník,
2. Kdybys mi koupil lyže,
3. Kdybychom jeli na jih,

atd.

Následující cvičení podněcují ke konverzaci. Studenti mají odpovídat na otázky, představit si situace a diskutovat o nich. Jde o typ cvičení, které nalezneme v různých učebnicích (Holá, Rešková – Pintarová atd.). Některé otázky se opakují, další jsou zcela odlišné a mohli bychom je do výuky přidat.

Holá (2005, s. 158):

Čtěte a odpovídejte.

Co byste dělali, kdybyste...

... měli celý rok volno?	... měli deset dětí?	... našli peněženku?
... ztratili pas?	... ztratili práci, kterou máte?	
... mohli žít ještě jednou?		... vyhráli deset m lionů korun?

Rešková – Pintarová (1999, s. 31n):

Odpovězte na otázku Co bys dělal/a, ... (Answer the question Co bys dělal/a, ...):

a)

1. kdybys byl/a známý spisovatel?
2. kdybys byl/a prezidentem USA?
3. kdybys byl populární herec?
4. kdybys byl/a učitel jazyka?
5. kdybys byl/a žena / muž?

b)

1. kdybys měl/a deset dětí?
2. kdybys neměl/a kde bydlet?
3. kdybys vyhrál milion?
4. kdyby zmizely všechny telefony?
5. kdyby ses probudil/a sám/a v Antarktidě?

U tohoto cvičení je problematické zadání otázek, pokud totiž autorky tvoří zadání jak pro studenty, tak i pro studentky, měl by podle mě bod a) vypadat např. následovně:

1. kdybys byl známý spisovatel / kdybys byla známá spisovatelka?
2. kdybys byl prezidentem USA? / kdybys byla prezidentkou USA?
3. kdybys byl populární herec? / kdybys byla populární herečka?
4. kdybys byl učitel jazyka? / kdybys byla učitelka jazyka?
5. kdybys byl žena? / kdybys byla muž?

Dále pak otázku v bodě b) 5 bych více rozepsala: „kdyby ses probudil sám / probudila sama v Antarktidě?“ – studenti mají problém s interpunkcí, mohlo by dojít k chybné fixaci „sáma“.

Holá (2006a, s. 88):

Diskutujte o tom, co byste dělali v téhle situaci.

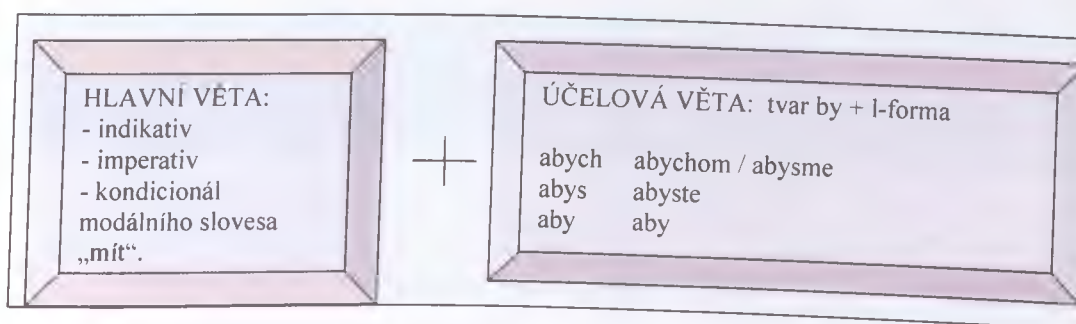
1. Kdyby měl váš kamarád příští týden svatbu, co byste mu koupili?
2. Kdybyste měnili zaměstnání, co byste dělali?

3. Kdybyste hledali práci, jak byste řekli, co umíte?
 4. Kdyby vám někdo platil cestu, kam byste jeli?
- atd.

14.8.3. Aby – účelové věty

Pokud studentům nečiní kondicionál ani podmínkové věty problém, můžeme postoupit k procvičování účelových vět. Princip je velmi podobný (Schéma 5: Tvoření vět s „aby“):

Schéma 5: Tvoření vět s „aby“

Příklad:

Jdu do supermarketu,

Šla jsem do supermarketu,

Půjdu do supermarketu,

Jdi do supermarketu,

abych koupil jídlo a pítí.

abys koupil jídlo a pítí.

Měl bys jít do supermarketu. – Proč? – Měl bys tam jít, abys koupil jídlo a pítí.

Věty s „aby“ můžeme procvičit v úloze, jež je založena na domýšlení druhé části vět. Jeden student přečte z papírku, který dostal od učitele, první část věty, další student ji dokončí. Opět nepochvičujeme pouze gramatiku, ale i výslovnost, poslech, pohotovost reakcí...

Tabulka 21: Dokončete věty

Studuju češtinu...	Chodím do práce....
Jím vitamíny...	Jedu na dovolenou....
Držím dietu...	Telefonuju domů...
Trénuju každý den...	Nosím teplý svetr.
Nosím brýle...	Jdu do supermarketu...
Zvu kamaráda...	

Variantou je pak vymýšlení první části vět.

Doplňte začátek vět. Vymyslete více možností.

1. _____, abych mluvil a rozuměl.
 2. _____, abych zhubnula.
 3. _____, abych byl zdravý.
 4. _____, aby mi nebyla zima.
- atd.

14.9. IMPERATIV

Formu imperativu tvoříme z 3. osoby plurálu trojím způsobem:

a) tvar 3. osoby plurálu po odtržení koncovky končí na jeden konsonant

př.: děkovat oni děkuj-ou děkuj! děkujte!

b) tvar 3. osoby plurálu po odtržení koncovky končí na jeden konsonant –
přidáváme -i / -ete (popř. -ěte)

př.: číst oni čt-ou čt-i! čt-ěte

c) tvar 3. osoby plurálu končí –ají (slovesa typu –Á, v infinitivu ukončena „-at“)

př.: dělat oni děl–ají děl–ej! děl–ejte!

Imperativ tedy tvoříme od kmene přítomného (z 3. os. pl.) koncovkami:

- a) –0, –i, –ej pro 2. osobu singuláru,
- b) –te, –ěte/ete, –ejte pro 2. osobu plurálu
- c) –me, –eme/ěme, –ejme pro 1. osobu plurálu (nepříliš frekventovaná forma imperativu)

Následující cvičení trénuje tvoření imperativu. Cvičení je rozděleno do dvou kroků: nejdřív studenti musí vytvořit tvar 3. os. pl. přítomného času, odtržením koncovky, popř. přidáním jiné koncovky vytvoří požadovaný tvar imperativu. Ve cvičení ale není jasné, jestli mají studenti napsat do prvního sloupce tvar přítomného času a do dalšího pak tvar imperativu 2. os. sg. nebo 2. os. pl. nebo obě tyto varianty. Věty mají zřejmě buď jenom říct, nebo je napsat jinam.

Holá (2005, s. 209):

Dělejte formy 3. osoby á (the they–forms). Pak dělejte imperativy. Použijte je ve větách

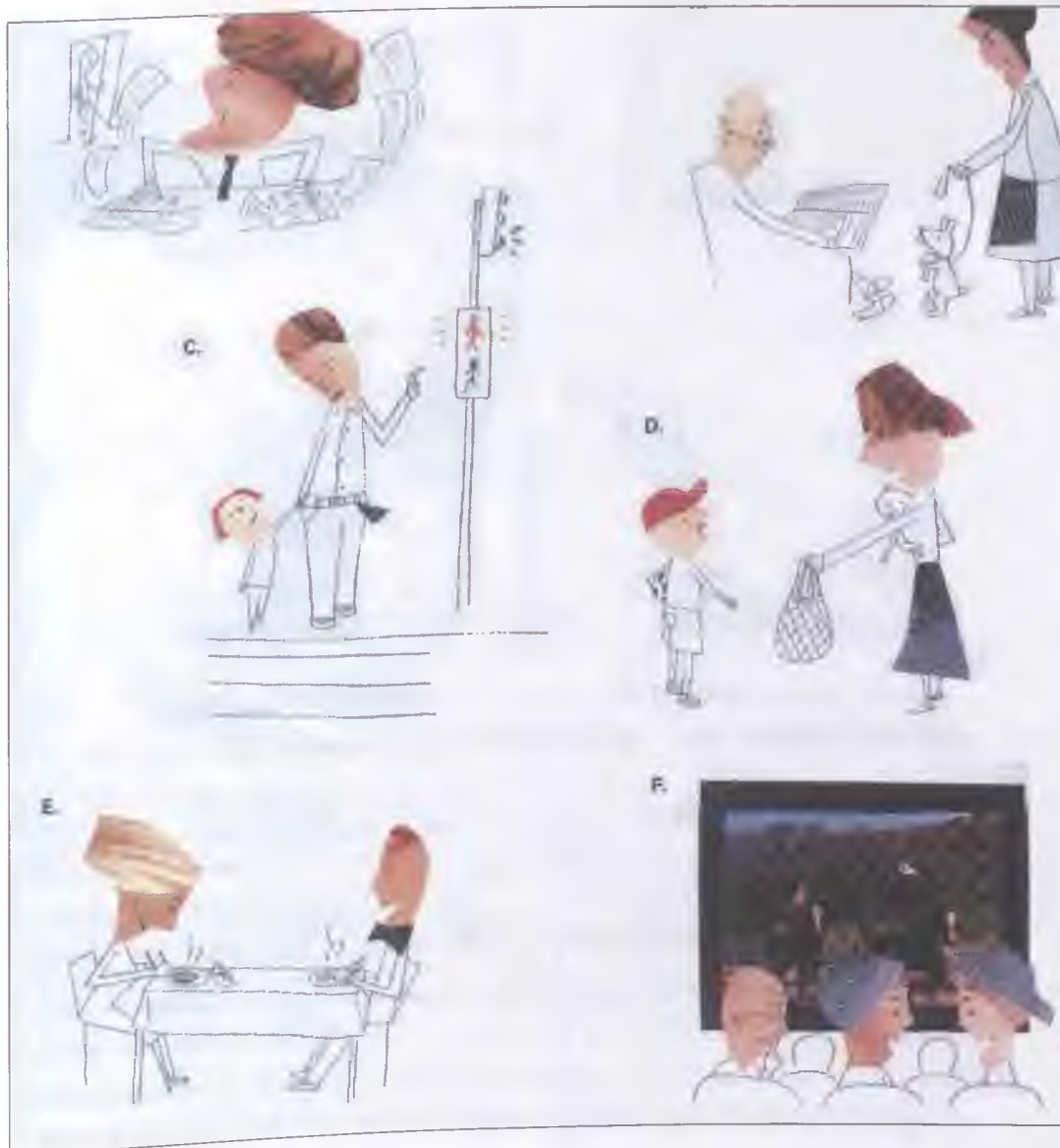
organizovat	_____	_____
psát	_____	_____
jít	_____	_____
odpočívat	_____	_____
spát	_____	_____
atd.		

V dalším cvičení studenti vyberou, které věty se hodí k obrázkům – k některým pasuje i více vět (nemusíme však využít všechny věty; studenti často mohou také vymýšlet vlastní povely).

Holá (2005, s. 210):

Vyberte příklady k obrázkům.

1. Jdi na nákup!	2. Nakupuj to, je to moc drahé.	3. Dávej pozor.	4. Sněž to!
5. Otevři okno!	6. Buďte zticha!	7. Vezmi si deštník.	8. Udělej kávu.
9. Jdi se psem ven!	10. Prosim tě, podej mi sůl!	11. Zavři dveře!	12. Nech mě být!

Obrázek 19: Obrázky imperativ

Následuje varianta předchozího cvičení, nyní ale bez obrázků:

Holá (2006a, s. 121):

Co řeknete v téhle situaci? Doplňte imperativy z tabulky.

Co řeknete, když...

1. ... chcete, aby vaše dítě nezlobilo?
2. ... chcete, aby váš kamarád zavřel okno?
3. ... chcete, aby váš pes byl hodný?
4. ... chcete, aby vás neznámý člověk neobtěžoval?
5. ... chcete, aby vám někdo podal kečup?

atd.

A. Nechte mě!	
B. Počkej!	C. Otevřete, prosím!
D. Buď hodný!	E. Porad' mi!
F. Podej mi to!	G. Honem! Dělejte!
atd.	

Imperativ a jeho použití ve větě studenti trénují na navazovacím cvičení.

Holá (2006a, s. 119):

Dokončete větu.

1. Buď _____
2. Jezte _____
3. Jdi _____
4. Jeď _____
5. Dělej _____

V následující úloze mají studenti opět větu vhodně dokončit, tvary imperativu však tvoří sami.

Holá (2006a, s. 119):

Používejte imperativy. Řekněte proč.

Například: Musíš spát. – Spi, protože jsi unavený a ráno musíš brzo vstávat!

1. Musíš jít domů! _____
2. Musíš dávat pozor! _____
3. Musíš být silný! _____
4. Musíš se učit! _____

atd.

Studenti sami jistě přijdou na to, že povely mohou vyjádřit i jinak než imperativem – např. slovesem „musíš“, zdvořileji pak „měl bys“, v záporu „nesmíš“ nebo „neměl bys“.

Srovnejme:

Jez! – Musíš jíst! – Měl bys jíst.

Nechod' tam! – Nesmíš tam jít! – Neměl bys tam chodit.

V další úloze, kterou provádíme většinou ve dvojicích, procvičujeme tvoření imperativu, navíc i jeho negativní formy.

Jelikož se ve cvičení (c) objevují **perfektivní slovesa**, musíme studenty upozornit na fakt, že negativní imperativ tvoříme většinou pouze z imperfektivních sloves.

Bednářová – Pintarová (1995, s. 169):

a) Tvořte imperativ (Put into the imperativ):

Můžu psát? Piš!

1. Můžu jít? 2. Můžu číst? 3. Můžu tancovat? 4. Můžu sníst? 5. Můžu večeřet? atd.

b) Ve stejných větách použijete vykání (Use the polite „vy“ form in the same sentences).

c) tvořte negativní imperativ (Use negative imperative):

Můžu to udělat? Nedělej to!

1. Můžu se napít? 2. Můžu se zeptat? 3. Můžu se podívat? 4. Můžu se najíst? atd

Negativní tvary imperativu procvičíme i v následující úloze.

Chcete mluvit česky? (1997, s. 232):

Doplňte negativní imperativ:

Vzor: Napiš si ten úkol, ale **nepiš** ho až večer.

Dnes si **vezmi** kabát, zítra si ho, bude teplo. – **Jdi** večer k Tomášovi, ale k němu moc pozdě. – **Zatelefonuj** Haně, ale jí moc dlouho, je to drahé. – **Přečti** si to cvičení, ale ho moc rychle. **Jed'** na nádraží metrem, tramvaji, jezdí moc pomalu. atd.

Další cvičení můžeme udělat buď přímo v učebnici, nebo jednotlivé rozkazy přepíšeme na kartičky. Studenti pracují samostatně nebo ve dvojicích. Rozdáme jim všechny kartičky. Studenti, popř. dvojice studentů, vymyslí situace, ve kterých by se daly rozkazy použít. Popíšou situaci, do které imperativ zasadí. Pak svoje texty přečtou ostatním.

Studenti se mohou pokusit všechny rozkazy propojit, použít je při psaní vlastní detektivky (mohou se nechat inspirovat cvičením viz výše Sebeobrana nebo vražda?). Studenty lze limitovat i tím, že je necháme na prázdný list papíru napsat deset libovolných slov, která je v daném okamžiku napadnou. Tato slova pak mají za úkol ve své detektivce (spolu s imperativy) použít (v textu je podtrhnou nebo jinak zvýrazní).

Je žádoucí, aby studenti hodně psali svoje vlastní texty. Můžeme jim v nich totiž přímo ukázat, kde hodně (i v mluveném projevu) chybují.

Holá (2006a, s. 121):

Vymyslete situace, kde byste použili tyhle imperativy.

Stůj nebo střelím!		Chyť to!		<i>Chyťte ho!</i>
<i>Uteč!</i>	NEDAVEJ TO TAM!		Nesměj se!	
Jdi pryč!	<i>Nestřílej!</i>	Nedívej se!		Neotvírej!
			SEDNI SI!	

Imperativ využijeme i při dávání rad a návrhů.

Bednářová – Pintarová (1995, s. 169):

Pracujte ve dvojicích, ptejte se a odpovídejte (In Paris, ask and answer):

A: Co si mám objednat?

B: Objednej si rybu!

1. Co si mám koupit v Itálii?
 2. Co mám dělat odpoledne?
 3. Kam se mám podívat v Londýně?
 4. Komu mám poslat pohled z dovolené?
- atd.

Bednářová – Pintarová (1995, s. 169):

Pracujte ve dvojicích. Ptejte se a odpovídejte. V odpovědích použijte negativní formu a dokončete věty. (In Paris, ask and answer. Use the negative imperative in your questions and complete the sentences.):

Mám si vzít modrou kravatu?

Neber si ji, vezmi si zelenou.

1. Mám si koupit tu krátkou bundu?
 2. Mám jet k moři?
 3. Mám zatelefonovat Petrovi?
 4. Mám jít na ten český film?
- atd.

Pokyny, příkazy a zákazy nemusíme dávat přímo osobě, které jsou určeny, použijeme větu s „ať“. Studentům to můžeme ukázat na příkladu cvičných vět v následujících dvou úlohách.

Chcete mluvit česky (1997, s. 233):

Řekněte Heleně a Tomášovi: Heleno, Tomáši, ... (udělej to, nedělej to!)

ať ještě nepřestupuje, objedná kávu, sní polévku, vypije víno, si vezme koláč, jde s námi do kina, k vám večer přijde, jede domů až večer atd.

Bednářová – Pintarová (1995, s. 169):

Řekni partnerovi, ať... (Tell your partner to...)

nechodí bez tebe do kina

nejezdí každý víkend ven z města

podívá se večer na TV

pošle ten dopis dneska

atd.

V této úloze studenti trénují možnosti tvoření pokynů, příkazů a zákazů.

Chcete mluvit česky? (1997, s. 233):

Změňte podle vzoru (Change according to the model):

Vzor: Musíš psát ten úkol. Piš ten úkol (ho).

Musíš napsat úkol. Napiš úkol (ho).

Musí to napsat. Ať to napiše.

Musí to změnit. Musíš ten balík poslat ty. Prodavačka musí zvážít to zboží.

Musíte doplnit to cvičení. Musíte odpovědět podle vzoru. atd.

Následující cvičení má konverzační charakter. V méně početné třídě konverzujeme na daná témata. V početnější třídě učitel vytvoří dvojice studentů, kteří na papír napíší, co je k tématu napadne. Na tabuli pak jednotlivé dvojice do tabulky napíší své věty.

Holá (2005, s. 209):

Téma ke konverzaci:

Co obvykle říkají rodiče dětem a děti rodičům? Co obvykle říká manžel manželce a manželka manželovi?

Tabulka 22: Kdo komu co říká?

Co říkají rodiče dětem?	Co říkají děti rodičům?	Co říká manžel manželce?	Co říká manželka manželovi?

Nejčastější příkazy je nejlepší se učit jako fráze (viz Holá, 2005, s. 208). Příkazy necháme studenty nahlas přečíst, zároveň vytvoří i formální variantu (2. os. plurálu) – přidáním přípony „-te“ ke slovesu.

Například: Dej / dávej pozor!	Podívej se!
Měj se hezky!	Pospěš si! / Dělej!
Neboj se!	Pozdravuj...!
Nedělej si starosti.	Pojď dál!
Nech toho!	Buď zticha!
Nech mě!	Užij si to!
Dej / dávej na sebe pozor.	Zkus to!

Tyto fráze můžeme procvičit v následujícím cvičení. Studenti mohou vymýšlet vlastní imperativy.

Holá (2005, s. 208):

Co řeknete v této situaci?

1. Jdete po ulici a zastaví vás neznámý člověk. Chce od vás cigarety nebo peníze. Je nepříjemný „Prosím vás, _____!“ říkáte mu.

2. Jdete se sestrou do divadla. Hra začíná už za čtyřicet minut a ona pořád neví, jaké šaty si má vzít. Díváte se na hodinky a jste nervózní. „Prosím tě, _____!“ voláte na ni.

3. Stojíte na ulici a chcete přejít, ale přijíždí nějaké auto. Váš kamarád ho nevidí, protože telefonuje z mobilu. „_____!“ křičíte rozčileně.

4. Sedíte v kině a za vámi sedí parta mladých lidí. Hlasitě mluví, jí popcorn a šustí papíry. Otočíte se a říkáte: „_____!“ atd.

15. ÚLOHY SLOUŽÍCÍ K PROCVIČENÍ RŮZNÝCH JAZYKOVÝCH JEVŮ

15.1. Běhací diktát

Princip běhacího diktátu jsem popisovala již výše. Je to aktivita, kterou můžeme uplatnit jako variantu klasického diktátu, nudnějších cvičení apod.

Využijeme cvičení z učebnice:

Např. Holá (2006a, s. 63):

Spojte čísla a písmena.

1. Jedu do školy,	A. protože cukr nemám rád.
2. Chci čaj bez cukru.	B. protože mám narozeniny.
3. Chtěl bych bydlet blízko řeky,	C. protože není můj kamarád.
4. Nechci sedět vedle Martina,	D. protože mám lekci angličtiny.
5. Dostala jsem od kamaráda dárek,	E. protože potřebuju peníze.
6. Pracuju od rána do večera,	F. protože miluju vodu.

Část cvičení přepíšeme do tabulky.

Varianta 1 – Studenti dopisují začátek vět: Tabulku č. 23 (Běhací diktát – ukázka A) rozdáme studentům, Tabulku č. 24 (Běhací diktát – ukázka B) rozstříháme, jednotlivé papírky libovolně rozmístíme po třídě.

Studenti si mimo jiné fixují tvary genitivu. Po doplnění tabulky zkontrolujeme správnost vět. Můžeme zopakovat prepozice, které se pojí s genitivem – necháme studenty, aby je v textu vyhledali a podtrhli.

Tabulka 23: Běhací diktát – ukázka A

1.		protože cukr nemám rád.
2.		protože mám narozeniny.
3.		protože není můj kamarád.
4.		protože mám lekci angličtiny.
5.		protože potřebuju peníze.
6.		protože miluju vodu.

Tabulka 24: Běhací diktát – ukázka B

Jedu do školy,
Chci čaj bez cukru,
Chtěl bych bydlet blízko řeky,
Nechci sedět vedle Martina,
Dostala jsem od kamaráda dárek,
Pracuju od rána do večera,

Varianta 2 – Studenti v tomto případě doplňují konce vět. Před tím, než do tabulky doplní informace z papírků rozmístěných po třídě, doplní do sloupce „A“ vlastní odpovědi. Na závěr je důležité srovnat a zkontrolovat dokončení vět v obou sloupcích.

Tabulka 25: Běhací diktát – ukázka C

	A	B
	Doplňte důvod.	
1. Jedu do školy,	protože...	
2. Chci čaj bez cukru,	protože...	
3. Chtěl bych bydlet blízko řeky,	protože...	
4. Nechci sedět vedle Martina,	protože...	
5. Dostala jsem od kamaráda dárek,	protože...	
6. Pracuju od rána do večera,	protože...	

Obdobně můžeme použít i cvičení k nácviku instrumentálu (tvary substantiv a zájmen „kdo, co“ v instrumentálu):

Holá (2005, s. 207):

Spojte čísla a písmena.

1. S kým půjdeš do kina?

2. Čím píšeš?

3. Čím pojedíš na výlet?

4. S kým spolupracuje vaše škola?

atd.

A. Vlákem. Nemám auto.

B. S kamarádem. Hraje opravdu moc dobře.

C. S přítelkyní. Ještě ten film neviděla.

D. Perem nebo tužkou.

V následující variantě běhacího diktátu vycházím ze cvičení:

Holá (2006b, s. 41):

Seřad'te dialogy.

Dva pomíchané dialogy učitel přepíše do tabulky, kterou rozstříhá. Jednotlivé lístečky rozmístí po třídě. Studenti mají za úkol informace stylem běhacího diktátu přepsat do sešitu a vytvořit z nich dva samostatné dialogy.

V tomto případě spíše než morfologii opakujeme slovní zásobu a fráze příslušné lekce.

áže

Tabulka 26: Běhací diktát – ukázka D

Dobry den pani řidičko. Vaše doklady prosím.
Tady je řidičák a tady techničák.
Jela jste moc rychle. Zaplatíte tisíc korun pokutu.
Ale já jsem zapoměla peníze!
Prosím vás, kdy jede vlak do Berlína?
V 7:30, ale má 15 minut zpoždění.
A odkud pojedete?
Ze čtvrtého nástupiště.

15.2. Lodě – námořní bitva

Námořní bitva je hra, kterou můžeme neustále obměňovat v tom, co do tabulky doplníme horizontálně a vertikálně. Dle toho pak procvičujeme slovesné časy, čísla atd.

„Hraje se stejně jako námořní bitva, ale horizontálně se místo písmen napíšu časové údaje (zítra, včera, minulý týden, příští rok apod.) a vertikálně místo čísel aktivity (pít pivo, jíst knedlíky, jít na výlet apod.). Do čtverečkového schématu

se zakreslí libovolný počet lodí. Úkolem studentů je vytvořit kombinací vertikálního a horizontálního směru co největší počet otázek (Pil jsi včera pivo?). Když protivník zasáhne loď, odpověď je bez ohledu na realitu kladná, když ji nezasáhne, odpověď je záporná.“⁶⁹

Lodě mohou mít různou velikost, může je do tabulky doplnit učitel nebo je vyplňují sami studenti.

Tabulka 27: Námořní bitva

A	PO odpoledne	duben	zítra večer	víkend	příští měsíc	pozítí ráno	příští týden	ST noc
jít do kina			X					
jet na výlet								
pít kávu	X						X	
jíst polévku								
mýt nádobí		X						X
dívat se na TV					X			
telefonovat				X				
psát DU						X		

B	PO odpoledne	duben	zítra večer	víkend	příští měsíc	pozítí ráno	příští týden	ST noc
jít do kina	X							
jet na výlet						X		
pít kávu			X					
jíst polévku							X	
mýt nádobí					X			
dívat se na TV				X				
telefonovat		X						
psát DU								X

15.3. Malovací diktát

Pro tuto aktivitu potřebujeme papír (nejlépe A3), pastelky nebo fixy. Každý student dostane papír a něco, čím bude malovat.

Můžeme malovat konkrétní obrázek, například obrázek pokoje. Nebo můžeme nechat studenty, ať vytvoří vlastní originální obraz, na kterém mohou být i nesmysly (fialový krokodýl, létající myši apod.): Jde o „moderní umění“.

Každý student maluje svůj obraz podle společného diktátu. Postupně všichni řeknou jednu informaci o vznikajícím obraze. Důležité je, aby studenti přesně do detailu popsali, kde co na obrázku je, popř. i jakou činnost „to“ vykonává; např. *vlevo nahoře je velká zelená židle – na židli spí bílá kočka – napravo od židle stojí*

⁶⁹ <http://www.czechstepbystep.cz/cz/prouc/index.htm>

vysoká modrá skříň – na skříni sedí slunce, směje se, na očích má sluneční brýle a v pravé ruce drží opalovací krém atd.

Studenti malují do té doby, dokud mají na papíře místo. Za domácí úkol obraz detailně popíší.

Procvičují si nejenom slovní zásobu, ale také deklinaci aj.

16. PRÁCE S TEXTEM

Při práci s texty lze využít mnoha úloh, které se váží k jednomu konkrétnímu textu, procvičujeme více jazykových jevů najednou, využíváme různá cvičení na morfologii, lexikologii, syntax atd.. Práci s textem doplníme o poslechy a jiné aktivity.

V následujícím cvičení navíc propojujeme jazyk i myšlení. Studenti se mají zamyslet nad českými (i svými národními) „rituály“ a tradicemi:

Holá (2005, s. 157):

Samotnému cvičení předchází několik aktivit:

(a) seznámení s novými slovy, která se objevují v textu (*Používejte slovník. Znáte slova v tabulce?*)

(b) diskuze o „rituálech“ (např.: *Jaké české „rituály“ a tradice jsou pro vás komické nebo divné? A jaké vaše „rituály“ nebo tradice Češi neznají?*)

Samotné cvičení se skládá z několika textů, které popisují různé situace, a z otázek, které mají studentům naznačit, kde udělal někdo z aktérů textu chybu. Po přečtení jednotlivých situací studenti říkají, v čem je podle nich „rituál“ (popř. tradice) porušen.

Ukázka: „*Co by Čech udělal jinak?*“

1. John Adams žije a pracuje v Praze. Jeho přítelkyně se jmenuje Dana. Je Češka. John jde dneska večer poprvé na návštěvu k její mamince. Koupil květiny a bonboniéru. Dana říká: „To je John. A to je moje maminka.“ „Dobrý den,“ říká John. „Jak se máš?“ „Dobře děkuju,“ říká maminka.

John nebyl zdvořilý. Proč?

Na toto cvičení navazuje úloha v pracovním sešitě:

Holá (2006, s. 88):

Dělejte věty. Používejte slova z textu *Co by Čech udělal jinak?*

1. být/ zdvořilý –
 2. rušit / zrušit lekci –
 3. zvat* / pozvat* na večeři –
 4. vcházet / vejít* do obyváku –
- atd.

S většinou slov se studenti setkali již v úloze, která předcházela textu *Co by Čech udělal jinak?*, konkrétně v tabulce s novými slovy.

Z toho, co jsem zde uvedla, je vidět, že jde o komplexní cvičení, které se skládá z různých dílčích úloh, zaměřených na různé jazykové aspekty.

Učitel může cvičení rozšířit například o poslech – texty cvičení upraví tak, že v nich některá slova chybí. Chybějící údaje pak mají studenti za úkol doplnit:

a) **podle poslechu** – text může číst sám učitel, nebo ještě lépe – některý ze studentů, kterému předložíme text kompletní (při čtení jednotlivých textů se studenti střídají, aby si co největší počet studentů trénoval čtení, výslovnost...).

b) **z tabulky**, kterou učitel vytvoří a přiloží k textům; v tabulce je seznam slov, která byla z textu vymazána. Oproti první variantě, kterou plnili studenti společně, zde pracují studenti individuálně, posléze je vše společně zkontrolováno.

Následující cvičení se skládá z několika úloh a kroků. Základem je text, proto nejdříve začneme pracovat s novými slovy, které se v něm objevují.

Holá (2005, s. 159):

Čtete nová slova v tabulce. Rozumíte? Používejte slovník.

mít* smůlu	malá vesnice	jet opačným směrem
mít strach	vystoupit z vlaku	rozbité auto
nastoupit do vlaku	zapomenout* mapu	

Nová slova necháme studenty postupně přečíst a vysvětlit. Často se totiž stává, že některá „nová slova“ studenti znají – mohou tedy ostatním (česky) říct, co znamenají. Zbylá slova, jimž studenti nerozumí, může vysvětlit sám učitel nebo požádá studenty, aby jejich význam našli ve slovníku. Učitel rozhodne, které slovo kdo hledá (tzn. že ne všichni studenti hledají všechna slova). Významy hledaných slov pak studenti řeknou celé třídě.

Na základě vybraných slov můžeme nechat studenty napsat vlastní text, který pak nahlas ostatním přečtou (vlastní příběh přečtou všichni studenti, pokud jich je v kurzu více, pak jen někteří).

Posléze přistoupíme k textu z učebnice, který mohou studenti buď přečíst sami, nebo si ho poslechnou (Holá, 2005, s. 159).

K textu se váže další množství úkolů, některé mohou studenti splnit ve výuce, jiné za domácí úkol.

S cvičným textem máme možnost začít pracovat různými způsoby. Pokud máme dostatek času, zadáme studentům kvíz k prvnímu poslechu textu (viz dále *a*), tzn. studenti nemají text z učebnice, pouze poslouchají a hledají v kvízu správné odpovědi. Pokud nás tlačí čas, kvíz i první poslech bez dívání se do textu přeskochíme.

a) Holá (schéma S15E);⁷⁰ – kvíz k poslechu *Margot má smůlu – nebo štěstí?*

1. Američanka Margot byla poprvé

- a) v Anglii
- b) v České republice
- c) v Itálii

2. Jela vlakem

- a) na návštěvu do velkého města
 - b) na dovolenou k moři
 - c) na návštěvu do malé vesnice
- atd.

b) Holá (2006a, s. 89): Opakujte text *Margot má smůlu – nebo štěstí?* Odpovídejte.

- 1. Odkud znala Margot Filipa?
- 2. Jak chtěla jet do Prahy?
- 3. Jakou chybu Margot udělala.
- 4. Co dělala, když vystoupila z vlaku?

atd.

Jde o klasické cvičení, které je vhodné pro zopakování klíčových momentů textu. Mělo by následovat ihned po dočtení, popř. poslechu. Učitel díky otázkám a odpovědím pozná, kteří žáci textu porozuměli a kteří nikoli. Pokud učitel nemá otázky k textu k dispozici, pověří tím studenty – ti musí pro ostatní vytvořit otázky k textu. Můžeme (ale nemusíme) je limitovat danými začátky vět (viz *c*).

⁷⁰ <http://www.czechstepbystep.cz/cz/prouc/csman/csman.htm>

c) Holá (2006a, s. 90): Dělejte otázky k textu *Margot má smůlu – nebo štěstí?*

Kam _____ ?

Odkud _____ ?

Proč _____ ?

Kdy _____ ?

Kdo _____ ?

Jak _____ ?

d) Holá (2005, s. 159): Vyprávějte příběh ještě jednou, jako byste byli Laura / Joe / Kurt.

Studenti mají za úkol převyprávět text z pohledu jednotlivých účastníků. Původní text je vyprávěn třetí osobou, proto je možné, aby text studenti přepracovali tak, jako by ho vyprávěla i sama hlavní hrdinka – Margot (což v zadání cvičení chybí).

Toto cvičení bych nechala studenty udělat za domácí úkol, na další hodině by svoje příběhy přečetli.

e) Holá (2005, s. 159): Dokončete věty.

Například: Kdyby Margot neznala Filipa, nejela by na návštěvu.

1. Kdyby Margot měla auto, _____

2. Kdyby Margot uměla česky, _____

3. Kdyby byl ve městě hotel, _____

4. Kdyby Laura měla mobil, _____

atd.

K procvičování látky – kondicionálu a podmínkových vět – se dostáváme až nyní, což ale rozhodně není na škodu. Procvičujeme novou gramatiku a zároveň pracujeme s textem, o kterém víme, že mu studenti dobře rozumí.

f) Holá (2006a, s. 90): Poslouchajte text z učebnice. Opravte chyby.
Má Margot smůlu – nebo štěstí?

Máme k dispozici částečně pozměněný text. Původní příběh znají studenty (po splnění několika cvičení, jež se k příběhu vážou) téměř dokonale.

Dle zadání učebnice by si měli studenti vyslechnout originální text a zároveň při tom hledat chyby v tom pozměněném. Jako zábavnější varianta se mi osvědčilo text znovu nečíst a nechat studenty, aby nesrovnalosti a rozdíly v pozměněném textu našli.

- g) Holá (2006a, s. 89): Opakujte nová slova z textu Margot má smůlu – nebo štěstí? Dělejte věty.

V tabulce jsou uvedena stejná slova jako v úvodní aktivitě k textu. Jejich neustálým opakováním a prací s nimi si je studenti snáze zapamatují, budou patřit do aktivní slovní zásoby.

I další cvičení se váže ke konkrétnímu textu. Opět začneme vysvětlením významů nových slov. Primárně zde procvičujeme imperativ, proto jako další krok trénujeme tvary imperativu. S textem pracujeme jiným způsobem než s předešlými – studenti musí jednotlivé pasáže tohoto textu seřadit. Na závěr znovu opakujeme imperativ.

Na začátku opět pracujeme s novou slovní zásobou. Pak můžeme přistoupit k samotnému textu. Na závěr opakujeme imperativy.

Holá (2006a, s. 120):

Pracujte se slovníkem. Co znamenají slova v tabulce?

bát se*	vražda	lhát*	sebeobrana	střílet / střelit	prostřelit
---------	--------	-------	------------	-------------------	------------

Spojte čísla a písmena (slovesa a jejich imperativy).

1. bát se*	A. podívejte se!
2. jít	B. nelžete!
3. otvírat / otevřít	C. otevřete
4. dívat se / podívat se	D. nebojte se!
5. volat / zavolat	E. řekněte!
6. říkat / říct*	F. dejte!
7. lhát*	G. jděte!
8. dávat / dát	H. zavolejte!

Holá (2006a, s. 120):

Seřaďte příběh.

Sebeobrana nebo vražda?

1. Byl poklidný letní večer. Inspektor Holmík a komisař Mulík šli z práce. Chtěli jít do hospody na pivo, ale najednou uslyšeli, jak z blízkého domu někdo volá: „Pomoc! Pomoc! Tady někdo střílí.“

_____ Komisař Mulík reagoval rychle. „Pane Malý, vy lžete. Nelžete a dejte ruce vzhůru.“

- ___ Žena ukazovala nahoru. „Jděte do třetího patra! Slyšela jsem, jak tam někdo střílí.“
- ___ Nervózní muž jim řekl: „Jmenuju se Leo Malý. Ale Maršálek byl můj obchodní partner. Pohádali jsme se o peníze. Měl revolver. Podívejte se! Prostřelil mi čepici! Musel jsem taky střílet. Byla to sebeobrana.“
- ___ Vešli do domu a našli tam starší ženu, která volala o pomoc. Komisař a inspektor ji uklidňovali: „Nebojte se! My jsme policisti! Řekněte nám, kde někdo střílel?“
- ___ Komisař řekl: „Jak se jmenujete? Řekněte nám všechno, co víte!“
- ___ Komisař a inspektor běželi nahoru do třetího patra. Uviděli zavřené dveře bytu. Na dveřích bylo jméno LEO MALÝ. Komisař Mulík zazvonil. „Tady policie! Otevřete!“
- ___ Otevřel jim nějaký muž v černém tričku. Byl bledý a nervózní. Policisti rychle vešli do bytu. V pokoji ležel člověk. Všude byla krev. Komisař řekl inspektorovi: „Zavolej doktora!“ Ale muž v černém tričku řekl: „Je mrtvý. Zastřelil jsem ho.“

9. Proč si inspektor Holmík a komisař Mulík myslí, že to nebyla sebeobrana, ale vražda?

Holá (2006a, s. 120):

Spojte neformální a formální imperativy sloves z textu. Pak dělejte nové věty.

dej!	nelží!		zavolejte!	jděte!	řekněte!
podívej se!	neboj se!	otevři!	podívejte se!	nebojte se!	dejte!
jdi!	zavolej!	řekni!	otevřete!	nelžete!	

ZÁVĚR

Základním cílem této diplomové práce bylo zmapovat možnosti procvičování morfologických jevů při výuce češtiny pro cizince na základě porovnání různých typů cvičení, která se objevují v učebnicích češtiny jako cizího jazyka. Tato práce obsahuje pouze omezený přehled cvičení, limitovaný výběrem sledovaných učebnic.

V teoretické části jsou naznačeny faktory, jež ovlivňují výběr úloh, přiblíženy cíle, kterých je třeba při výuce dosáhnout, představeny nejfrekventovanější typy cvičení, jichž se ve výuce cizího jazyka využívá, jejich podoba a funkce.

V praktické části práce, která se opírá o poznatky a informace první – teoretické – části diplomové práce, jsem se okrajově věnovala substantivům – konkrétně kategoriím čísla, rodu a životnosti, neboť tyto se ve větší míře dotýkají problematiky slovesných tvarů. Blíže jsem se zaměřila především na cvičení, jež se týkají sloves. Vybrané úlohy z učebnic jsem doplnila komentářem hodnotícím jejich využití ve výuce češtiny pro cizince. Navíc jsem přidala i několik vlastních příkladů cvičení a jazykových her, aktivit využívajících vizuální materiál.

Na základě vlastních zkušeností jsem se věnovala tomu, které úlohy je vhodnější zařadit pro začáteční nácvik jazykového jevu, které lze naopak použít při procvičování nebo k zopakování látky. Na konkrétních cvičeních je zde předvedeno, jak co nelépe procvičit určité jazykové jevy. Zmínila jsem různé faktory, které mají vliv na osvojování slovesných tvarů (systém konjugace sloves, tvoření futura apod.), upozornila jsem (na základě vlastní praxe) na problémové jevy, které se při procvičování slovesných tvarů nejčastěji objevují (např. druhá pozice entiklik, tvoření otázek, slovesné tvary v záporu, vidové dvojice apod.). Vhodné využití cvičení a práce s nimi se zřetelem ke konkrétním faktorům ovlivňujícím výuku (fáze výuky, cíle výuky, jazykové znalosti a dovednosti studentů apod.) totiž vede k pevnému rozvoji jazykových schopností a dovedností, ale i k celkovému rozvoji komunikačních kompetencí studentů.

Po prostudování cvičení ve vybraných učebnicích můžeme vyvodit následující: cvičení na morfologii mají různý charakter, nejde pouze o cvičení doplňovací, substituční, navazovací apod., učitel má možnost zvolit cvičení, která jsou aktivizační, úlohy zasazené do různých komunikačních situací, co nejvíce se blíží přirozené konverzaci. Za velmi přínosné považují využití vizuálního materiálu a aktivizačních jazykových her ve výuce. Díky tomu si studenti nenásilným způsobem procvičují a upevňují jazykové znalosti a dovednosti. Proto také v práci představuji hry, které je možné obměňovat a díky tomu je využít při procvičování různých jazykových jevů. V závěru práce jsem se věnovala cvičením, která spojují práci s textem. Tato cvičení jsou založena na množství kroků a úloh, studenti si tak komplexně procvičují své jazykové schopnosti.

Komunikačně zaměřená cvičení jsem v největší míře našla v učebnicích Lídy Holé, kde jsou jak úlohy založené na mechanickém procvičování určitého jazykového jevu, tak i cvičení a aktivity komunikačně založené. Vzhledem k absenci souhrnnějších metodických materiálů výuky češtiny jako cizího jazyka je pro začínající učitele češtiny přínosem manuál k učebnicím Lídy Holé (volně dostupný na internetu) s množstvím dalších cvičení, jichž lze ve výuce využít, který však nemůže suplovat metodiku výuky češtiny pro cizince.

RESUMÉ

Práce se věnuje morfologickým cvičením v češtině pro cizince, především pak konjugaci sloves. Mapuje, která cvičení se při výuce češtiny jako cizího jazyka v morfologii užívají, ukazuje, které úlohy je vhodnější zařadit pro začáteční nácvik jazykového jevu, které lze naopak použít při procvičování nebo k zopakování látky. Ve výuce konjugace sloves v češtině nevyužíváme pouze cvičení doplňovací, substituční, navazovací, do výuky lze zařadit množství jazykových her, aktivit, jež se svým charakterem blíží různým přirozeným komunikačním situacím. Na konkrétních cvičeních je zde předvedeno, jak co nelépe procvičit určité jazykové jevy. V teoretické části jsou naznačeny faktory, jež ovlivňují výběr úloh, představeny nejfrekventovanější typy cvičení, jichž se ve výuce cizího jazyka využívá. Praktická část se okrajově věnuje substantivům – kategoriím čísla, rodu a životnosti, neboť tyto se ve větší míře dotýkají problematiky slovesných tvarů. V praktické části, členěné do kapitol dle jednotlivých aspektů výuky slovesných tvarů (Prézens, Präteritum, Futurum, Kondicionál, Imperativ), nalezneme množství konkrétních cvičení, s komentářem hodnotícím jejich využití ve výuce češtiny pro cizince.

RÉSUMÉ

The essay deals with the morphological exercises of Czech for foreigners, especially with the conjugation of verbs. It outlines which exercises could be used for morphology education of Czech as a Foreign Language and it shows which exercises are most beneficial for the initial training of this aspect of the language and which ones could be used for further training and revision. To learn conjugation in Czech we do not only use exercises such as gap fill, substitution or sentence completion exercises, but we can make use of a lot of language games and activities, which by nature come closer to natural communication. By using concrete exercises, we show how to train the language the best. The theoretical part points out the factors influencing the choice of exercises and shows the most frequent types of exercises to be used for learning a foreign language. The practical part briefly deals with the nouns – categories of numbers, gender, category of animata / inanimata, because these factors have a major impact on forming the verbs. In the practical part, which is divided into chapters according to the single steps of learning the verbal forms (Present tense, Past tense, Future tense, Conditional, Imperative), we can find a lot of concrete exercises with comments evaluating their use in the education of Czech for foreigners.

KLÍČOVÁ SLOVA

Běžací diktát

Cvičení:

čtecí
dialogická
domácí
doplňovací
fixační (automatizační)
imitační
kontrolní
mluvní
navazovací
obměňovací
opakovací
písemná (grafická)
poslechová
procvičovací
produktivní
s akustickým verbálním stimulem
s graficko-akustickým stimulem
s grafickým stimulem
s obrazovým stimulem
s předmětovým stimulem
substituční
školní
úkonová
ústní (orální)
výběrová

Čas budoucí (Futurum)

Čas minulý (Präteritum)

Čas přítomný (Præzens)

Čeština pro cizince

Imitace komunikačních události

Jazykové hry

Komunikační cíle

Nácvik

Procvičování

Vyučovací metody a postupy

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

- BALÍK, Štěpán. Sociokulturní aspekt při výuce polsky mluvících studentů. *Sborník Asociace učitelů češtiny jako cizího jazyka 2003 – 2005*, 2005, s. 67 – 71.
- BEDNÁŘOVÁ, Ivana; PINTAROVÁ, Magdalena. *Communicative Czech (Elementary Czech)*. Praha: Ústav jazykové a odborné přípravy Univerzity Karlovy, 1995.
- BENEŠ, Eduard a kol. *Metodika cizích jazyků*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1998.
- BENEŠ, Eduard a kol. *Metodika cizích jazyků: angličtiny, francouzštiny, němčiny*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1971.
- BULEJČÍKOVÁ, Petra. Musí být cvičení ve vyučování češtiny pro cizince nuda? *Sborník Asociace učitelů češtiny jako cizího jazyka 2003 – 2005*, 2005, s. 119 – 129.
- BURIÁNEK, Jan. Interní aspekty ve výuce v multikulturní třídě. *Sborník Asociace učitelů češtiny jako cizího jazyka 2003 – 2005*, 2005, s. 111 – 117.
- ČECHOVÁ, Marie; STYBLÍK, Vlastimil. *Čeština a její vyučování*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1998.
- GREPL, Miroslav; HLADKÁ, Zdeňka; JELÍNEK, Milan a kol. *Příruční mluvnice češtiny*. Praha: Lidové noviny, 2003.
- HAUSER, Přemysl. *Metodika vyučování českému jazyku a slohu*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství. Praha 1967.
- HAVRÁNEK, Bohuslav; ALOIS, Jedlička. *Stručná mluvnice česká*. Praha: Nakladatelství Fortuna, 2002.
- HENDRICH, Josef a kol. *Didaktika cizích jazyků*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1988.
- HOLÁ, Lída. *Czech Express 1*. Praha: Akropolis, 2006b.
- HOLÁ, Lída. *Czech Express 2*. Praha: Akropolis, 2006c.
- HOLÁ, Lída. *New Czech Step by Step*. Praha: Akropolis, 2005.
- HOLÁ, Lída. *New Czech Step by Step: Aktivita book*. Praha: Akropolis, 2006a.
- HOLÁ, Lída. Zprostředkovací (mediační) jazyk v hodinách češtiny pro cizince – ano či ne? *Sborník Asociace učitelů češtiny jako cizího jazyka 2003 – 2005*, 2005, s. 33 – 38.
- HRDLIČKA, Milan. K podobě mluvnické poučky v učebnicích češtiny pro cizince. *Sborník Asociace učitelů češtiny jako cizího jazyka 2006 – 2007*, 2007, s. 49 – 53.

- HRDLIČKA, Milan: Jak vykládat cizincům aspekt. Sborník *Sborník Asociace učitelů češtiny jako cizího jazyka 2003 – 2005*, 2005, s. 21 – 26.
- HRDLIČKA, Milan: K otázce komunikační metody a komunikativnosti. *Sborník Asociace učitelů češtiny jako cizího jazyka 2003 – 2005*, 2005, s. 17 – 20.
- CHODĚRA, Radomír. *Didaktika cizích jazyků: Úvod do vědního oboru*. Praha: Academia, 2006.
- CHODĚRA, Radomír; RIES, Lumír; MOTHEJZÍKOVÁ a kol. *Didaktika cizích jazyků na přelomu staletí*. Rudná u Prahy: Editpress, 2001.
- JELÍNEK, Jaroslav. *Úvod do teorie vyučování českému jazyku*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1980.
- JELÍNEK, Jaroslav; OLIVERIUS, Zdeněk F.; FROLÍKOVÁ, Zora a kol. *Metodické problémy vyučování cizím jazykům*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1980.
- JELÍNEK, Stanislav a kol.: *Metodické problémy vyučování cizím jazykům*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1976.
- JELÍNEK, Stanislav; FROLÍKOVÁ, Zora; HENDRICH, Josef a kol. *Aktuální problémy metodiky vyučování cizím jazykům II*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1973.
- JELÍNEK, Stanislav; KOPECKIJ, Leontin; BREŮer, Miroslav a kol. *Aktuální problémy metodiky cizích jazyků*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1969.
- JUDASOVÁ, Květa. Výuka češtiny rusky či slovansky mluvících studentů ÚJOP UK, ve SJOP UK v Poděbradech. *Sborník Asociace učitelů češtiny jako cizího jazyka 2003 – 2005*, 2005, s. 51 – 60.
- KANTAROVÁ, Kateřina. Učíte studenty z arabských zemí? *Sborník Asociace učitelů češtiny jako cizího jazyka 2003 – 2005*, 2005, s. 75 – 80.
- KESTŘANKOVÁ, Marie. Některé metody ve výuce češtiny jako cizího jazyka s využitím dramatu. *Sborník Asociace učitelů češtiny jako cizího jazyka 2006 – 2007*, 2007, s. 95 – 100.
- KUSÍK, Alexej; VESELKOVÁ, Irena. Výuka českého jazyka ve skuponách vietnamských studentů na ČVUT FD. *Sborník Asociace učitelů češtiny jako cizího jazyka 2006 – 2007*, 2007, s. 101 – 112.
- KYRIACOU, Chris. *Klíčové dovednosti učitele*. Praha: Portál, 1996.
- MELICHAR, Jiří; STYBLÍK, Vlastimil. *Český jazyka: Přehled učiva základní školy*. Praha: Fortuna, 1998.

- NEKULA, Marek. Systém a úzus. K výuce české deklinace se zřetelem ke substantivům. *Sborník Asociace učitelů češtiny jako cizího jazyka 2006 – 2007*, 2007, s. 23 – 47.
- PASCH, Marvin. *Od vzdělávacího programu k vyučovací hodině*. Praha: Portál, 1998.
- PAZDERKOVÁ, Petra. Beletrie ve výuce cizího jazyka. *Sborník Asociace učitelů češtiny jako cizího jazyka 2003 – 2005*, 2005, s. 145 – 153.
- PAZDERKOVÁ, Zdena. Přípravná fáze k poslechu s porozuměním (zopakování slovní zásoby). *Sborník Asociace učitelů češtiny jako cizího jazyka 2003 – 2005*, 2005, s. 141 – 143.
- PRŮCHA, Jan. *Učebnice: Teorie a analýzy edukačního média*. Brno: Paido, 1998.
- RAJNOCHOVÁ, Natálka. Obtížnosti při osvojování českého jazyka rusky mluvícími posluchači. *Sborník Asociace učitelů češtiny jako cizího jazyka 2003 – 2005*, 2005, s. 41 – 50.
- ŠEBESTA, Karel. *Od jazyka ke komunikaci*. Praha: Karolinum, 1999.
- ŠKODOVÁ, Svatava; ŠTINDLOVÁ, Barbora. Modifikace principů přímé metody pro potřeby výuky gramatiky češtiny jako cizího jazyka. *Sborník Asociace učitelů češtiny jako cizího jazyka 2006 – 2007*, 2007, s. 55 – 64.
- TARTIER, Eva. Akční výuka češtiny jako cizího jazyka pro děti a dospělé. *Sborník Asociace učitelů češtiny jako cizího jazyka 2003 – 2005*, 2005, s. 157 – 160.
- VASILJEV, Ivo. Gramatika, pragmatika, komunikace. *Sborník Asociace učitelů češtiny jako cizího jazyka 2006 – 2007*, 2007, s. 65 – 77.
- ZEMEK, Josef. Výuka češtiny pro rusky mluvící cizince. *Sborník Asociace učitelů češtiny jako cizího jazyka 2003 – 2005*, 2005, s. 61 – 66.

Internetové zdroje:

www.czechstepbystep.cz